

SoBiAD

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ

HUKUK ve İKTİSAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (Online)

ISSN: 2146-0817

Yıl: 2020 Cilt: 12 Sayı: 1

Amaç ve Kapsam

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD), Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD) tarafından Ocak-Haziran ve Temmuz-Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Sadece Türkçe makaleler yayın için kabul edilmektedir.

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD) içerisinde Ekonomik Kamu Hukuku, Regülasyon İktisadı, Mülkiyet Hakları İktisadı, Kurumsal İktisat, Kamu Tercihii, Anayasal İktisat, Sosyal Sermaye, Vergi Hukuku, Suç Ekonomisi, Yolsuzluğun Politik İktisadı, evre Ekonomisi ve evre Hukuku, vb. alanlarında yazılmış makalelere yer verilir.

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi'nin amacı Hukuk ve İktisat Yaklaşımı (Law and Economics Approach) alanındaki çalışmaların ülkemizde yaygınlaşmasına hizmet etmektir. Hukuk ve İktisat Yaklaşımı genel olarak iktisat bilimindeki temel araçları, varsayımları ve metodolojiyi kullanarak formel ve informel kuralları ve kurumları inceleyen bir inter-disipliner (multi-disipliner) araştırma alanıdır.

Açık Erişim Politikası

Açık erişimin bilginin evrensel kullanımını arttırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğuracağı düşüncesinden hareketle, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD) Açık Erişim politikasını benimsemiştir. Dergi, yazarlardan devraldığı ve yayımladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel Açık Erişimin (Open Access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımını için yayınevinden yazılı izin alınması gereklidir.

Ücretsiz Yayın

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD), 'nde makale yayınlanması için yazarlardan hiçbir ücret talep edilmemektedir.

Yazarların Sorumlulukları

Yazarların makalelerini dergi web sayfasında sunulan yazım kurallarına ve örnek şablona göre hazırlamaları gerekir. Yazarların, hakem raporlarında belirtilen düzeltmeleri zamanında yapmaları beklenir.

Etik İlkeler

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD), yer alan etik görev ve sorumluluklarda Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından kabul edilen ve yayınlanan ilkeler benimsenmektedir. Yazarlardan aşağıda belirtilen etik kurallara uymaları beklenmektedir.

- Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
- Yazalar makalelerinde kullandıkları tüm alıntılarını referans vermiş olmalıdır.
- Yazarlar makaleye bilimsel katkı verdiklerini garanti etmelidir.

- Yazarlar makalenin başka bir kişi ya da kurumun fikri mülkiyet haklarını ihlal etmediğini, intihal içermediğini ve kendi çalışmaları olduğunu garanti etmelidir.
- Makalede adı geçen tüm yazarlar, gönderilen ve yayınlanan makaleler üzerinde eşit sorumluluğa sahiptir.
- Yazışmadan sorumlu yazar adı geçen tüm ortak yazarların yayına ve ortak yazar olarak adlandırılmaya razı olduğunu garanti etmelidir. Çalışmaya önemli bilimsel ve yazınsal katkı sağlayan tüm kişiler ortak yazar olarak adlandırılmalıdır.
- Yazarlar gerekli görülmesi halinde makalede yer alan veri setlerine ulaşımı sağlamalıdır.

Hakemlik Süreci

Makaleler, hakemler tarafından altı ölçüt –bazı ölçütlerin belirli türdeki bildirilere uygulanamaması halinde daha az- dikkate alınarak değerlendirilir. Hakem değerlendirme formunun bir örneği dergi web sayfasında sunulmuştur. Söz konusu form örneğini bilgisayarınıza indirebilirsiniz. Hakemlerin raporları tamamlandıktan sonra yazılar, Yayın Kurulu'nun onaylaması durumunda yayıma hazır hale gelir ve kabul sırası dikkate alınarak uygun görülen sayıda yayımlanır. Makaleler yayınlanmadan önce turnit-in ve/veya iThenticate intihal yazılımları ile kontrol edilmektedir.

Telif Hakları

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD), bünyesinde yayınlanan yazıların fikirlerine resmen katılmaz, basılı ve çevrimiçi sürümlerinde yayınladığı hiçbir ürün veya servis reklamı için güvence vermez. Yayınlanan yazıların bilimsel ve yasal sorumlulukları yazarlarına aittir. Yazılarla birlikte gönderilen resim, şekil, tablo vb. unsurların özgün olması ya da daha önce yayınlanmış iseler derginin hem basılı hem de elektronik sürümünde yayınlanabilmesi için telif hakkı sahibinin yazılı onayının bulunması gerekir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD) , yazarlardan devraldığı ve derginin çevrimiçi (online) sürümünde yayınladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel açık erişimin (open access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (çevrimiçi bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını (ilgili içerikte tersi belirtilmediği sürece) Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) Lisansı aracılığıyla bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için alınması gereklidir.

Yazarlar yazılarının bütün yayın haklarını derginin yayıncısı Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD) 'ne devrettiklerini kabul ederler. Yayınlanan içeriğin (yazı ve görsel unsurlar) telif hakları dergiye ait olur. Dergide yayınlanması uygun görülen yazılar için telif ya da başka adlar altında hiçbir ücret ödenmez ve baskı masrafı alınmaz; ancak ayrı baskı talepleri ücret karşılığı yerine getirilir.

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HIAD) aşağıdaki indexing/abstracting servislerinde kayıtlıdır.

| IBSS : International Bibliography of the Social Sciences (Proquest) | EBSCO | Ulrich's Periodical Directory | Scientific Indexing Services | |Genamics | Infobase Index | Citefactor | UR Electronics Journals Library |ASOS Index | Google Scholar | Akademik Dizin | Sobiad Atıf |

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HIAD) ayrıca TÜBİTAK- ULAKBİM Dergi Sistemleri (UDS) çerçevesinde DergiPark'ta kayıtlıdır.

EDİTÖR

Coşkun Can Aktan
Dokuz Eylül Üniversitesi

EDİTÖR KURULU

Coşkun Can Aktan, Dokuz Eylül Üniversitesi
Cahit Aydemir, Düzce Üniversitesi
Doğan Bakırtaş, Celal Bayar Üniversitesi
Hakkı Odabaş, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Kıymet Yavuzaslan, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Müslüm Basılğan, Uludağ Üniversitesi
Sema Yılmaz Genç, Kocaeli Üniversitesi
Serdar Yay, Süleyman Demirel Üniversitesi

YAZIŞMA:

editorial@sobiad.org

SOSYAL
BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERNEĞİ

BİLİM KURULU

Ali Dursun Ulusoy, Ankara Üniversitesi
Ahmet Burçin Yereli, Hacettepe Üniversitesi
Bilin Neyaptı, Bilkent Üniversitesi
Feridun Yılmaz, Uludağ Üniversitesi
Fuat Oğuz, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Hakkı Odabaş, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
İzak Atiyas, Sabancı Üniversitesi
Kerem Cem Sanlı, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Mehmet Baç, Sabancı Üniversitesi
Murat Aydın, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Necmiddin Bağdadioğlu, Hacettepe Üniversitesi
Şahin Ardıyok, Bilkent Üniversitesi
Tekin Akdemir, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Turan Yay, Yeditepe Üniversitesi
Turgut Tan, Bilkent Üniversitesi
Zehra Gönül Balkır, Kocaeli Üniversitesi

SOSYAL
BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERNEĞİ

İÇİNDEKİLER

Makaleler	Sayfalar
Türkiye’de İşsizlik Sigortası Uygulamaları Esmanur ÇAKMAK	1-22
Birleşme ve Devralmalarda Dava Hakkı Ekrem ÇATALKAYA	23-36
Thomas Robert Malthus’un ve Karl Marx’ın Yoksulluk ve Nüfus Kavramlaştırması Jale SABBAĞ	37-51
Riskten Kaçınma: Kaybetme Korkusu Mustafa Şeref AKIN	52-77
Kurumsal ve Organizasyonel İktisat Yıldırım Beyazıt ÇİÇEN	78-94

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

TÜRKİYE’DE İŞSİZLİK SİGORTASI UYGULAMALARI*

Esmanur ÇAKMAK

Stajyer Avukat

Samsun Barosu

E-posta: esmanurcakmak@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3084-5103>

ÖZET

İşsizlik, her ülkenin her dönem karşılaştığı önemli bir kronik sorundur. Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak başlayan mekanizasyonun neden olduğu bu sorun artmaya devam etmektedir. İşsizliğin önüne geçebilmek mümkün olmamakla birlikte, aktif ve pasif istihdam politikalarıyla işsizliğin yarattığı sorunların kısmen de olsa önüne geçebilmek mümkün olabilmektedir. İşsizliği önlemede kullanılan pasif istihdam politikalarından biri de işsizlik sigortasıdır. Bu bağlamda, işsizlik sigortası kapsamında verilen hizmetler işsizliğin önüne geçmeyi amaçlayan politikalardandır. İşsizlik sigortası sosyal güvenlik sistemimizde 1999 yılında 4447 sayılı kanunla uygulanmaya başlanmıştır. Bu çalışmada, 4447 sayılı Kanun çerçevesinde işsizlik sigortası ve uygulamaları incelenecektir.

Anahtar kelimeler : *İşsizlik, İşsizlik sigortası, Sosyal güvenlik, 4447 sayılı Kanun, Sosyal güvenlik hukuku.*

UNEMPLOYMENT INSURANCE PRACTICES IN TURKEY

ABSTRACT

Unemployment is a serious chronic problem that every country faces every period. This problem has been caused by the mechanization that started as a result of the Industrial Revolution continues to increase gradually. It is not possible to prevent unemployment, but by active and passive employment policies, it is possible to avoid –even partially- the problems caused by unemployment. One

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Atıf (APA): Çakmak, E., (2020), Türkiye’de İşsizlik Sigortası Uygulamaları, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 12 (1): 1-22.

of the passive employment policies used to prevent unemployment is unemployment insurance. In that context, services provided within the scope of unemployment insurance are policies aiming to prevent unemployment. Unemployment insurance started to be implemented in our social security system in 1999 with the act no 4447. In this study, unemployment insurance and practices will be examined in the scope of the act no. 4447.

Keywords: *Unemployment, Unemployment insurance, Social security, Law No. 4447, Social security law.*

JEL Code: *H55*

GİRİŞ

İşsizlik, hemen her ülkenin karşı karşıya kaldığı önemli ve önüne geçilmesi güç bir olgudur. Bu anlamda, ülkeler muhtelif istihdam politikaları geliştirmiş ve bu politikaları uygulamıştır. Bu politikalarından biri de pasif istihdam politikalarından olan ve aynı zamanda çalışmanın da temelini oluşturan işsizlik sigortasıdır.

Çalışmasının amacı, Türkiye’de 4447 sayılı “Sosyal Sigortalar Kanunu, Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu, Esnaf Ve Sanatkarlar Ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu, Tarımda Kendi Adına Ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu İle İş Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanunlara Ek Ve Geçici Maddeler Eklenmesi, İşsizlik Sigortası Kurulması, Çalışanların Tasarrufa Teşvik Edilmesi Ve Bu Tasarrufların Değerlendirilmesine Dair Kanunun İki Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması İle Genel Kadro Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Eski Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” kapsamında sigortalı işsizlere yapılan yardım ve hizmetleri incelemektir. Bu amaçla, Kanun kapsamında yapılan yardım ve hizmetler detaylıca incelenmiştir.

1. İŞSİZLİK SİGORTASININ TEORİK ÇERÇEVESİ

İşsizlik kavramı ilk defa, İngilizce’nin resmi dil olduğu ülkelerde 19. Yüzyılın sonlarına doğru kullanılmaya başlanmıştır (Sürücü, 2014: 4). Modern toplumlarda mücadelesi zorunlu en önemli sosyo-ekonomik sorunlarından biri haline gelen işsizlik, genel hatlarıyla çalışma istek ve arzusu olmasına rağmen mevcut piyasa koşullarında iş arayıp bulamama olgusudur. Başka bir tanıma göre ise işsizlik, çalışma gücü ve arzusuna sahip olduğu halde cari ücret düzeyinde çalışmaya razı

olduğu halde iş bulamayan işgücü olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım,2003; Karaman,2003: 312).

İşsizliğin uluslararası standart tanımı şu şekilde yapılmaktadır: Uluslararası Çalışma Örgütü'nce kabul edilip onaylanan tanıma göre; belli bir yaşın üzerinde olan ve

1. İş Sözleşmesinin sona erdirilmesi veya geçici durdurulması sebebiyle istihdam edilmeye elverişli durumda olup, herhangi bir işte çalışmayıp ücretli iş arayanlar,

2. Daha önce hiç istihdam edilmemiş olan ya da önceki statüsü itibarıyla bağımlı olmayan veya emekli edilmiş ancak belirli bir dönem için çalışmaya elverişli olan kişiler,

3. İleri bir tarihte yeni bir işe başlama konusunda anlaşmış olduğu halde, halen bir iş sahibi olmayan istihdama elverişli olan kişiler,

4. Geçici ve belirsiz bir süreyle ve kendilerine herhangi bir ödeme yapılmadan azaltmalara tabi olan kişiler kategorilerine girenler işsiz kabul edilmektedir (Ersel, 1999: 150).

İşsizliğin nedenlerine ilişkin literatürde farklı görüşler mevcut olup, başta teknolojik gelişmeler, üretim-yatırım ilişkisi, eğitim politikalarında yapılan yanlışlar, hızlı nüfus artışı, küreselleşme eğilimlerinde farklılıklar, istihdam yaratıcı kurumların eksikliği ve enformasyon eksikliği gibi faktörler işsizliği meydana getiren ve artıran çevresel etmenlerdendir. Bunun yanı sıra, teknolojik gelişmeler verimliliği artırmakta, yeni sektörler ortaya çıkarmakta ve dolayısıyla zenginlik getirirse de bu gelişmeler işgücüne talebi artırmamaktadır.

İşsizliğin önlenmesi elzem olgu haline getiren, sosyal boyutları ve bunun neticesinde meydana getirdiği ve getirmesi muhtemel olan olumsuz neticelerdir. Zira, işsizlik sadece ekonomik anlamda gelir kaybı olarak tanımlanan bir olgu olmasının haricinde, özgüvensizlik, işe yaramazlık hissi ve buna bağlı olarak da birçok psikolojik sorunu da beraberinde getirmektedir. Böyle bir ruh halinde olan bir bireyin, yaşadığı toplumda da birtakım huzursuzluklar yaratması kuvvetle muhtemeldir. Tam da bu noktada, işsizlik, mücadele edilmesi gereken, görmezden gelinmeyecek bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Alper, 2000: 305).

İşsizlikle mücadele politikaları, ekonomik yapısına bağlı olarak ülkeden ülkeye değişkenlik göstermektedir. İşsizlikle mücadele politikaları aktif ve pasif olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

A. Aktif İstihdam Politikaları

Aktif istihdam politikaları, işsiz ve işini kaybetme riski olanlara yönelik istihdam olanaklarının genişletilmesi ve geliştirilmesine dolayısıyla işsizliği önleme amacına hizmet eden politikalar bütünüdür.

Aktif istihdam politikaları bilgilendirme, para ve maliye politikaları, istihdam sübvansiyonu, eğitim yardımı ve mesleki eğitim programları başlıkları altında incelenmektedir (Taş, 2016: 32).

1. Ücret ve İstihdam Sübvansiyonları

Ücret ve istihdam sübvansiyonları, ülkelerin ekonomik yapılarına bağlı olarak belirli sosyal grupların istihdam edilmelerini sağlamak amacına hizmet eden, bu grupların istihdam edilmeleri halinde işyerlerine vergi indirim ve nakit desteği sağlayan aktif istihdam politikalarından biridir.

2. Para ve Maliye Politikaları

İşsizlikle mücadelede, aktif istihdam politikalarından olan maliye politikasıyla kamu

harcamaları ve vergilerde düzenleme yapılarak fiyat istikrarı ve ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek amaçlanmaktadır (Taş,2016: 32).

3. Eğitim Yardımı ve Mesleki Eğitim Programları

Ekonominin durgun olduğu veya kötü seyrettiği dönemlerde ülkelerin kendi istihdamlarını yaratmak amacıyla teknik eğitim ve mesleki eğitim sağlayarak toplumdaki işsizlerin iş bulmalarına yardımcı olmalarına yönelik aktif istihdam politikalarıdır (Şahin, 2012: 13-14).

B. Pasif İstihdam Politikaları

Pasif istihdam politikaları, gelişmekte olan ülkelere ziyade gelişmiş ülkelerde uygulana gelen politikalar bütünüdür. Bu politikalar işsizliğin meydana getirmesi muhtemel olan bireysel ve toplumsal zararları olabildiğince azaltmaya etmeye hizmet etmektedir (Biçerli, 2011: 492). Pasif istihdam politikalarını, işsizlik sigortası, işsizlik yardımı, sosyal yardımlar, işsizlere yönelik ek transfer

yardımları oluşturmaktadır. Pasif istihdam politikalarının temelini oluşturan ise işsizlik sigortasıdır.

1. İşsizlik Sigortası

Pasif istihdam politikalarından biri ve temeli olan işsizlik sigortası, kendi iradesi dışında işini kaybeden sigortalıların belirli sürelerle gelir kaybını telafi eden, sigortalının ailesi ve kendisinin ekonomik yönden güç duruma düşmesini engellemek amaçlı oluşturulmuş ve uygulana gelen bir programdır (Törüner, 1992: 7). İşsizlik sigortası, bir işverene bağlı olarak ücret karşılığı çalışan ve işsizlik riskiyle karşılaşan sigortalıları korumaya yönelik politikadır. Buna göre, kendi hesabına çalışanlar genelde bu sigorta kapsamı dışında kalmaktadır.

İşsizliğin meydana getirdiği ve getirmesi muhtemel sorunlara karşı koruma hizmeti veren işsizlik sigortası, bir işverene bağlı çalışırken kendi kusuru ve iradesi olmaksızın işini kaybeden sigortalı ve ailesinin sosyal ve ekonomik açıdan zor duruma düşmesinin önüne geçen, gelir kaybını nispeten karşılayan sigortacılık tekniği ile faaliyet gösteren ve Devlet eliyle kurulan zorunlu bir sigorta kolu olarak tanımlanmaktadır (Kumkale, 2003: 276). İşsizlik sigortasının bir ülkede verimli ve sağlıklı uygulanması halinde, sigortalı işsiz ve ailesinin yaşaması muhtemel ekonomik sıkıntı nispeten engellenecek ve işsizliğin toplumda meydana getireceği sosyo-ekonomik hasarların da onarımı ve önüne geçilmesi sağlanacaktır.

Yapılan bu tanımlardan da görüldüğü üzere, işsizlik sigortası, sigortacılık tekniği ile kurulmuş, prim esasına dayalı, zorunlu ve işsiz kalan sigortalı işsizi korumaya yönelik politikalar bütünüdür.

2. İşsizlik Yardımı

İşsizlik, ücret karşılığı çalışanlar için çeşitli yönlerden olumsuz durumdur. Bu açıdan, işsizliği tazmin edici en önemli politikalardan biri de işsizlik yardımıdır (Biçerli, 2011: 494). Yardımın amacı, işsiz kalarak gelir kaybına uğrayan işsizlerin bu kaybını bir nebze olsun gidermektir.

3. Kıdem Tazminatı

İşverenin, 4857 sayılı İş Kanununda belirtilen nedenlerle işçiyi işten çıkarması ya da yine kanunda belirtilen sebeplerle işçinin işten çıkması halinde işverence işçiye ödenen tazminattır. Kıdem tazminatının uygulanmasındaki yegane amaç, işverene

göre daha zayıf konumda olan işçiye hukuki koruma sağlanarak keyfi işten çıkarmaların önüne geçmektedir.

4. İhbar Tazminatı

İşçiyi işten çıkarmak isteyen işverenin 4857 sayılı İş Kanununda belirtilen ihbar sürelerine uymamaları halinde işçiye ödenen tazminattır. İhbar tazminatı, işverenin iş sözleşmesini feshetmesi halinde kanuni ihbar süreleri ile işçiyi işten çıkarmaya yönelik bilgilendirmesini sağlayan hukuki korumadır.

2. İŞSİZLİK SİGORTASININ TARİHSEL GELİŞİMİ, AMAÇLARI, ÖZELLİKLERİ

A. İşsizlik sigortasının Tarihsel Gelişimi

Sanayi devriminin en önemli sonuçlarından biri olan emeğin yerini makinelerin alması işsizlik sorununu da kaçınılmaz olarak beraberinde getirmiştir. Bunun sonucu olarak da işsizlikle mücadele edilmesi ve işsizliğin yarattığı olumsuz sonuçları önlemek amacıyla birtakım tedbirlerin alınması zorunlu hale gelmiştir.

İşsizlik riskine karşı ilk önlemler sendikalar tarafından alınmıştır. Alınan bu ilk önlemlerin, günümüz işsizlik sigortası gibi zorunlu olmadığı ve daha sınırlı çerçevede düzenlendiği görülmektedir (Tuna, 1997; Yalçıntaş, 1997: 217). Sanayileşme ile birlikte işçileri ücret anlamında korumak için sendikalaşma yoluna gidilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede kurulmuş ilk sendika 1832'de İngiltere'de çelik dökümcüler tarafından kurulan sendikadır (Ayhan, 2014: 4). 19. yüzyıl ikinci yarısında sosyal güvenlik sistemleri gelişme göstermeye başlamıştır. Çalışanlar, iş kazası ve meslek hastalıkları veya yaşlılık gibi risklere karşı korunmamış ancak bu konuda talepleri haklı görülmüştür. Oysa işsizlik hoş karşılanmamış, üstelik bireylerin işsiz kalmalarından genellikle kendileri sorumlu tutulmuştur. Bu şekilde algılanan işsizliğe karşı modern koruma mekanizmasının ortaya çıkışı, Sanayi Devrimi sonrası kitlesel işsizliğin yaşandığı dönem olan Büyük Buhran'a kadar mümkün olmamıştır. Nitekim, işsizlik sorunu ile karşı karşıya gelen sanayileşmiş ülkeler 20. Yüzyıldan itibaren muhtelif işsizlik sigortası sistemleri oluşturmuş ve uygulamaya koymuştur. Bir anlamda günümüzdeki işsizlik sigortasıyla benzerlik gösterek ilk zorunlu işsizlik sigortası, 1911 yılında ilk kez İngiltere'de Winston Churchill ve W. Henry Beveridge tarafından kurulmuştur (Bal Bektaş, 2016: 68). İşsizlik sigortası, 1919 yılı itibarıyla İtalya'da, 1920 yılı itibarıyla ise Avusturya'da uygulanmaya

başlanmıştır. 1927 yılında ise Almanya’da çıkartılan bir kanunla uygulamaya konulmuştur (Tozan, 2013: 4)

Türkiye’de, işsizlik sigortası nispeten daha geç uygulanmaya başlamıştır. Türkiye’de işsizlik sigortasına dair yapılan ilk düzenleme olan 1999 yılında Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 4447 sayılı Kanunla işsizlik sigortası sosyal güvenlik sistemimizde geç de olsa yer bulmuştur.

İşsizlik sigortası uygulamalarının diğer ülkelere nispeten Türkiye’de geç uygulanmaya başlanması, işsizlik sigortası üzerinde yıllarca görüş birliği sağlanamamasından kaynaklanmaktadır. Bunun da pek çok nedeni vardır. Başlıca nedenler, işsizlik sigortası yerine kıdem tazminatının uygulanması, işsizlik sigortasının işgücü maliyetini artıracığı ve işsizlik sigortasının uygulanması halinde ülkeye ciddi boyutta külfet yükleyeceği endişeleridir (Bal Bektaş, 2016: 73)

B. İŞSİZLİK SİGORTASI AMAÇLARI

İşsizlik sigortası temelde iki amaca hizmet etmektedir. Bunlardan ilki bireysel amaçlar olup, sigortalı işsizin sosyo-ekonomik durumuna ilişkindir. İkincisi ise, sosyal amaçlar olup, sigortalı işsizin toplumdaki yeri ve durumuna ilişkindir. Buna göre, asli amacı sigortalı işsizi işsizlik olgusu karşısında korumak olan işsizlik sigortasının bireysel amaçları, aslında asli amacını gerçekleştirmeye hizmet etmektedir.

1. İşsizlik Sigortasının Bireysel Amaçları

- İşsiz kalan sigortalıya geçici süreyle finansal destek sağlar.
- Sigortalı işsizin yeniden istihdam edilmesine yönelik hizmetler sağlar böylece yeniden istihdam edilmesini kolaylaştırır.
- Sigortalı işsizlere mesleki bilgi ve becerilerinin kaybetmesinin önüne geçer ve yeni bir meslek edinmesine yönelik teknik bilgi kazanmasını sağlar.

2 . İşsizlik Sigortasının Sosyal Amaçları

- Gelirin yeniden dağıtılmasına yardımcı olur.
- İşsizliğin toplumda meydana getirdiği mevcut sosyo - ekonomik sorunların önüne geçerek bu sorunların artışına engel olur.

- Ekonominin durgun olduğu veya kriz dönemlerinde ekonomiye sıcak para enjekte etmek suretiyle makroekonomik istikrarın sağlanmasına hizmet eder.

C. İŞSİZLİK SİGORTASININ ÖZELLİKLERİ

İşsizlik sigortası sosyal sigortaların birçok özelliğini yansıtıyor olsa da sui-generis karaktere sahip bir sigorta olduğundan birtakım farklılıklar göstermektedir. İşsizlik sigortasının özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. İşsizlik Riskini Tazmin Etme Özelliği

Adından da anlaşılacağı üzere, işsizlik sigortasının konusunu muhtelif nedenlerle iradesi dışında işsiz kalan sigortalılar oluşturmaktadır. Bu kişilerin çalışmaları neticesi elde ettiği ücretler, onların tek geçim kaynağı olduğundan işlerini kaybetmeleri halinde hayatlarını idame ettirebilmeleri güçleşmektedir. Bu sigortalı işsizlerin hayatlarını idame ettirebilmek için işsizlik riskinin tazmini zaruridir. Bunun sonucu olarak da, işsizlik sigortası, sigortalı işsiz gelir kaybı yaşamasının olumsuz etkilerini belli bir süreliğine dindirmektedir.

3. Zorunluluk Özelliği

Toplumlarda sosyo-ekonomik ve politik sorunlara neden olan işsizliğin tazmini zorunluluk arz etmektedir. Bu yönden işsizlik sigortası diğer sigorta kolları bakımından farklılık göstermektedir. Nitekim, özel sigortalar ve yardım sandıklarına katılım ihtiyari iken, işsizlik sigortasına katılım zorunludur. Ancak, istisnai de olsa bazı ülkelerde (Danimarka, Finlandiya, İspanya, İsveç gibi) işsizlik sigortası isteğe bağlı bir sigorta olarak uygulanmaktadır.

3. Prim Ödeme Özelliği

İşsizlik sigortası, sigortacılık tekniğiyle kurulmuş olmasının bir sonucu olarak prim ödeme esasına tabidir. Kural, primlerin sigortalılar tarafından ödenmesi gerektiği olsa da, sosyal adalet ve sosyal devlet ilkesinin gerçekleştirilmesine yönelik olarak belli oranlarda Devlet ve işveren de katkıda bulunmaktadır.

4. Devlet Eliyle Kurulma Özelliği

İşsizlik sigortası tıpkı diğer sosyal güvenlik kurumlarında olduğu gibi sosyal devlet ilkesinin sonucu olarak Devlet eliyle kurulmuş bir sigorta koludur.

5. Yeniden İşe Yerleştirme Özelliği

İşsizlik sigortasının iki yönlü olduğu düşünülürse pasif yönünü, işsizlik ödeneği oluştururken; aktif yönünü ise sigorta kapsamında sağlanan meslek edindirme ve yeniden işe yerleştirme hizmetleri oluşturmaktadır. İşsizlik sigortasının yeniden işe yerleştirme işlevi, işsiz kalan sigortalıyı mümkün olduğunca kısa bir zaman dilimi içerisinde yeniden eski işine uygun veya benzer bir işe yerleştirmeyi; bunun mümkün olmaması halinde ise mesleki eğitim hizmeti ile yeni bir meslek edinmesini sağlayarak işgücü piyasasına yeniden dahil edilmesini amaçlamaktadır.

3. TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK SİGORTASI UYGULAMALARI

1. İşsizlik Sigortası Kapsamı

İşsizlik sigortası, bir işverene bağlı olarak bir işyerinde çalışırken muhtelif nedenlerle

ancak gayri iradi nedenlerle işsiz kalanları kapsamaktadır.

4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun 46. maddesine göre, aşağıda sayılan çalışma grupları işsizlik sigortası kapsamındadır;

- 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 4. maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi ile ikinci fıkrası kapsamında olanlardan bir hizmet akdine dayanarak bir veya birkaç işveren tarafından çalıştırılan sigortalılar,
- 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun geçici 20 maddesinde açıklanan sandıklara tabi sigortalılar,
- Mütakabiliyet esasına dayalı olarak yapılan anlaşmalara göre Türkiye'de sigortalı olarak çalışan yabancılar,
- Ücretli ve sürekli olarak ev hizmetlerinde çalışanlar,
- Kamu sektörüne ait tarım ve orman işlerinde ücretle çalışanlar,
- Özel sektöre ait tarım ve orman işlerinde ücretle ve sürekli olarak çalışanlar,
- Tarım sanatlarına ait işlerde çalışanlar,
- Tarım işyerlerinde yapılan ve tarım işlerinden sayılmayan işlerde çalışanlar,

- Tarım işyeri sayılmayan işyerlerinin park, bahçe, fidanlık v.b. işlerinde çalışanlar,
- İşçi sendikalarının yönetim kurullarına seçilenlerden bir hizmet akdine dayalı olarak çalışanlar,
- Bir veya birden fazla işveren tarafından çalıştırılan; film, tiyatro, sahne, gösteri, ses ve saz sanatçıları ile müzik, resim, heykel, dekoratif ve benzeri diğer uğraşları içine alan bütün güzel sanat kollarında çalışanlardan, düşünürlerden ve yazarlardan hizmet akdi ile çalışanlar,
- Mütakabiliyet esasına dayalı olarak uluslararası sosyal güvenlik sözleşmesi yapılmış ülke uyuğunda olanlar hariç olmak üzere, yabancı uyruklu kişilerden hizmet akdi ile çalışanlar,
- 2/7/1941 tarihli ve 4081 sayılı Çiftçi Mallarının Korunması Hakkında Kanuna göre bir hizmet akdine dayalı olarak çalışanlar (Taş, 2016: 38).

2.İşsizlik Sigortası Kapsamında Sağlanan Yardımlar Ve Hizmetler

4447 Sayılı Kanuna göre, işsizlik sigortası kapsamında sigortalı işsizlere yapılan ödeme ve hizmetler şu şekilde sıralandırılabilir:

- a) İşsizlik ödeneği
- b) 5510 sayılı Kanun gereği ödenecek sigorta primleri (genel sağlık sigortası primleri)
- c) Yeni bir iş bulma
- d) Aktif işgücü hizmetleri kapsamında kurs ve programlar.

Sigortalı işsizlerin yukarıda sayılan bu ödeme ve hizmetlerden yararlanabilmesi için işten ayrılma bildirgesi ile birlikte işten ayrıldığı günden itibaren 30 gün içinde Kuruma şahsen veya elektronik ortamda başvurması gerekmektedir.

a. İşsizlik Ödeneği

İşsizlik ödeneği, Kanunda belirtilen şartların sağlanması halinde, bir işyerinde çalışmakta iken kendi kusur ve iradesi olmaksızın işini kaybeden sigortalı işsizlere işlerini kaybetmeleri neticesi yaşayacakları gelir kaybını geçici süreliğine de olsa telafi etmek amaçlı yapılan nakdi ödemedir. 4447 sayılı Kanunda ise işsizlik ödeneği, “sigortalı işsize bu Kanunda belirtilen süre ve miktarda yapılan parasal

ödeme (bkz. Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23810.pdf>)”olarak tanımlanmaktadır.

aa. İşsizlik Ödeneğine Hak Kazanma Koşulları

İşsizlik ödeneğinden yararlanma koşulları, 4447 sayılı Kanunun 51. Maddesinde belirtilmiştir. Bu Kanun hükmü uyarınca sigortalı sayılanlar, Kuruma şahsen başvuru yaparak yeni bir iş almaya hazır olduklarını kaydettirmeleri ve yine bu Kanunda belirtilen prim ödeme süre şartını sağlamaları halinde işsizlik ödeneğinden yararlanabilmektedir. İlgili madde hükmüne göre, sigortalı işsiz işsizlik ödeneğinden yararlanabilmesi için;

1. Kendi kusuru ve iradesi olmaksızın işsiz kalmak,
2. Hizmet akdinin feshedildiği günden önceki 120 gün içinde sürekli çalışmış olmak ve prim ödemiş olmak,
3. Son üç yıl içinde 600 gün süre ile işsizlik sigortası primi ödemiş olmak,
4. Hizmet akdinin feshedildiği günü takip eden 30 gün içinde İŞKUR’a
5. Şahsen veya elektronik ortamda başvuru yapmaları gerekmektedir.

Belirtilen bu şartların bir veya birden fazlasının sağlanmaması halinde sigortalı işsiz,

işsizlik ödeneğine hak kazanamayacaktır. Yine, işsizlik ödeneğine hak kazanmanın koşullarından biri “kendi kusuru ve iradesi olmaksızın işsiz kalmak” olduğundan ilk defa iş arayanlar da işsizlik ödeneğinden yararlanamayacaktır.

bb. İşsizlik Ödeneği Miktarı ve Süresi

İşsizlik sigortası kapsamında yapılan işsizlik ödeneğinin asli amacı, kendi kusuru ve iradesi olmaksızın işini kaybeden sigortalı işsizlerin gelir kaybını kısmen de olsa telafi ederek ekonomik açıdan zor duruma düşmelerinin önüne geçebilmektir. İşte bu noktada yapılan ödemenin miktar ve süresi önem arz etmektedir. Bu nedenledir ki, ödenek süresi geçici ve miktarı da çalışırken elde ettiği kazanca nispeten daha az miktardadır. Böylelikle, sigortalı işsiz çalışma istek ve arzusu sönmeyecek ve yapılan yardım onu tembelleğe itecek nitelikte olmayacaktır.

aaa. İşsizlik Ödeneği Miktarı

4447 Sayılı Kanununun 50. Maddesinin birinci fıkrası “Günlük işsizlik ödeneği, sigortalının son dört aylık prime esas kazançları dikkate alınarak hesaplanan günlük ortalama brüt kazancının yüzde kırkıdır. Bu şekilde hesaplanan işsizlik ödeneği miktarı, 4857 sayılı Kanunun 39. maddesine göre on altı yaşından büyük işçiler için uygulanan aylık asgari ücretin brüt tutarının yüzde seksenini geçemez.” hükmü ile işsizlik ödeneği miktarı alt ve üst sınırları düzenlenmektedir. Buna göre, işsizlik ödeneğinin günlük miktarı, sigortalının son dört aylık prime esas kazancı üzerinden hesaplanmakta ve brüt kazancının yüzde kırkı olarak kabul edilmektedir. Ödeneğin miktarı bu miktarın altına düşmeyeceği gibi on altı yaşından büyük işçiler için uygulanan asgari ücretin yüzde seksen de üzerine çıkamayacaktır. Söz konusu miktarlar, işsizlik ödeneğinin alt ve üst sınırlarını oluşturmaktadır.

İşsizlik ödeneği, sigortalının kazancı üzerinden hesaplanmakta ve damga vergisi dışında herhangi bir kesintiye uğramamaktadır. Ayrıca, işsizlik ödeneğinin nafaka borcu dışında haczi, temliki ve devri yasaklanmıştır.

Tablo 1. 2019 yılı için aylık işsizlik ödeneği hesabı

	Son 4 Aylık Prime Esas Kazançların Aylık Ortalaması	Hesaplanan İşsizlik Ödeneği Miktarı	Damga Vergisi	Ödenecek İşsizlik Ödeneği Miktarı
Son 4 Ay Asgari Ücretle Çalışan	2.558,40	1.023,36	7,77	1.015,59
Son 4 Ay 3.500 TL ile Çalışan	3.500,00	1.400,00	10,63	1.389,37
Son 4 Ay 6.000 TL ile Çalışan	6.000,00	2.046,72 (*)	15,53	2.031,19

(*) Hesaplanan işsizlik ödeneği miktarı, aylık asgari ücretin brüt tutarının %80'ini geçemeyeceği için işsize ödenecek aylık işsizlik ödeneği bu şekilde hesaplanmıştır. 2019 yılında brüt asgari ücret 2.558,40 TL'dir.

Kaynak: İŞKUR, <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/issizlik-sigortasi/issizlik-odeneği/>

bbb. İşsizlik Ödeneği Süresi

4447 sayılı Kanunun 50/2. Fıkrasında işsizlik ödeneğinden yararlanma süreleri, prim ödeme sürelerine bağlı olarak 3 ayrı kategoride düzenlenmiştir. Buna göre,

hizmet akdinin sona ermesinden önceki son 120 gün prim ödemek suretiyle kesintisiz çalışmış olanlardan, son 3 yıl içinde,

a) 600 gün sigortalı olarak çalışıp işsizlik sigortası primi ödeyen sigortalı işsizlere 180 gün,

b) 900 gün sigortalı olarak çalışıp işsizlik sigortası primi ödeyen sigortalı işsizlere 240 gün

c) 1080 gün sigortalı olarak çalışıp işsizlik sigortası primi ödeyen sigortalı işsizlere 300 gün süreyle işsizlik ödeneği verilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, işsizlik ödeneği verilme süresi asgari 180; azami 300 gündür. Kural, işsizlik ödeneğinin her ayın sonunda sigortalı işsizi bizzat aylık periyotlar halinde verilmesidir. İlk işsizlik ödeneği, işsizlik ödeneğine hak kazanılan tarihi izleyen ayın sonunda yapılmaktadır.

Sigortalı işsizin ödenekten yararlanma süresi dolmadan yeni bir işe girerek ödenekten yararlanma şartlarını sağlayamadan yeniden işsiz kalması ihtimalinde, önceki hak sahipliği süresi dolana kadar işsizlik ödeneği alabileceken; ödenekten yararlanma süresi dolmadan yeni bir işe girerek ödenekten yararlanma şartlarını sağlayarak yeniden işsiz kalması ihtimalinde ise yeni hak sahipliği süresi boyunca işsizlik ödeneği alabilecektir.

cc. İşsizlik Ödeneğinde Hak Düşürücü Nedenler

İşsizlik ödeneğinin hak sahipliğinin sona ermesinin başında, süreli olarak sağlanan işsizlik ödeneği yardımından yararlanma süresinin dolması gelmektedir. İşsizlik ödeneğinin sona ermesi, sigortalı işsizin yeni iş bulmasına bağlı olmayıp; Kanunda belirtilen sürelerin dolmasıyla kendiliğinden sona ermesiyle ilgilidir. Dolayısıyla, sigortalı işsiz, işsizlik ödeneğinden yararlandığı süre içinde yeni bir iş bulamasa dahi sürenin dolmasıyla işsizlik ödeneğinden yararlanamayacaktır.

Ödeneğin süresinin dolmasına ek olarak, işsizlik sigortasında hangi hallerde kesildiği 4447 sayılı Kanunda düzenlenmiştir. Kanun'un 52. Maddesinde "işsizlik ödeneği ödenmesinde hak düşürücü nedenler" başlığı altında işsizlik ödeneğinin kesilme ve durdurulma durumları düzenlenmiştir.

Bunlardan ilki, 4447 sayılı Kanunun 52. Maddesinin 1. Fıkrasının (a) bendinde düzenlenmiş olup, İŞKUR'ca teklif edilen önceki işe ücret, çalışma koşulları açısından benzer nitelikte ve ikamet edilen belediye sınırları içinde olan bir işin haklı neden olmaksızın reddedilmesi halinde işsizlik ödeneği kesilmekte ve hak

sahipliği de otomatikman sona ermektedir. Buna karşın, İŞKUR tarafından teklif edilen bu iş, sigortalı işsizin mesleğine uygun ve çalıştığı son işle ücret ve çalışma koşulları bakımından benzer olsa da yaşadığı yerin belediye mücavir alanı sınırları dışındaysa, önerilen bu işin kabul edilmemesi işsizlik ödeneğinin kesilmesine ve hakkının kaybedilmesine neden olmayacaktır.

İşsizlik ödeneğinde hak düşürücü nedenlerden ikincisi ise, 4447 sayılı Kanunun 52. Maddesinin 1.fıkrasının (b) bendinde düzenlenmiş olup, işsizlik ödeneği alırken aynı zamanda gelir getiren bir işte çalışan veya herhangi Sosyal Güvenlik Kurumundan yaşlılık aylığı aldığı tespit edilenlerin işsizlik ödeneği hak sahipliği sona ermektedir. Bu gerekçeyle hak sahipliğinin sona ermesinde elde edilen gelirin veya yaşlılık ödeneğinin miktarı önem arz etmemekte; miktarı ne olursa olsun bu durumların mevcudiyeti halinde işsizlik ödeneğinden kaynaklanan hak sahipliği sona ermektedir.

4447 sayılı Kanunun 52. Maddesinin 1. Fıkrasının (c) bendinde ise işsizlik ödeneğinin kesilmesi hali düzenlenmiş olup, İŞKUR'un önerdiği meslek geliştirme, edindirme ve yetiştirme programları ve eğitiminin haklı neden bulunmaksızın reddedilmesi veya kabul edildiği halde devam edilmemesi halinde işsizlik ödeneği kesilmektedir.

İşsizlik ödeneğinin kesilme hallerinden ikincisi 4447 sayılı Kanunun 52. Maddesinin 1.fıkrasının (d) bendinde düzenlenmiş olup, işsizlik sigortasını uygulamakla görevli olan İŞKUR'un yaptığı çağrılarının zamanında yanıtlanmaması, talep ettiği bilgi, belge ve evrakların belirtilen süre zarfında gönderilmemesi de işsizlik ödeneğini kesilmektedir. (a) ve (b) bendlerinde hak sahipliği tamamen sona ermekte iken, (c) ve (d) bendlerinde kesilme sebeplerinin ortadan kalkması halinde ödenekten yararlanma devam edecektir. Dolayısıyla, işsizlik ödeneği hak sahipliğinin ortadan kalkması ile ödeneğin kesilme halleri farklılık arz etmektedir.

Bazı hallerde ise, işsizlik ödeneği ödemesinin durması söz konusu olabilmektedir. Bu haller, 4447 sayılı Kanunun 52. Maddesinin 3.fıkrasında düzenlenmiş olup, muvazzaf askerlik dışında herhangi bir nedenle silah altına alınanlarla hastalık ve analık nedeniyle geçici iş göremezlik ödeneği almaya hak kazanan sigortalı işsizlerin işsizlik ödeneği ödemeleri bu durumun devamı süresince durdurulması gündeme gelecektir.

b. Sigorta Primlerinin Kurum Tarafından Ödenmesi

4447 sayılı Kanunun öngördüğü işsizlik sigortası yardım ve hizmetleri kapsamında sigortalı işsizlere sağlanan yardım ve hizmetlerden biri de 5510 sayılı “Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu” gereği ödenecek sigorta primlerinin Türkiye İş Kurumu tarafından ödenmesidir. Sigortalı işsiz ve bakmakla yükümlü olduğu kimseler, işsizlik ödeneği süreci boyunca genel sağlık sigortası primleri Kurumca karşılanacağından, sunulan hizmetlerden faydalanabilmeleri mümkün olacaktır.

c. Yeni İş Bulma

İşsizlik ödeneğinin süreye tabi olması, sigortalı işsizinin geçimini sağlamak ve hayatını idame ettirebilmesi için yeni bir iş bulmasını elzem hale getirmektedir. Bu noktada, işsizlik sigortası kapsamında sigortalı işsizin sağlanan en önemli hizmetlerden biri de, onu yeniden işgücü piyasasına dahil etmek amacıyla ona yeni bir iş bulmadır. Bu hizmeti ifa görevi İŞKUR’ verilmiştir. İŞKUR, bu görevi ifa ederken sigortalı işsizinin önceki çalışma ve ücret koşullarını da gözetmek durumundadır. Aksi halde, sigortalı işsiz daha düşük çalışma ve ücret koşullarına sahip yeni işi kabul etmekten haklı olarak çekinebilecektir.

d. Aktif İşgücü Kapsamında Kurs ve Programlar

Sigortalı işsizlere işsizlik sigortası kapsamında verilen hizmetlerden biri de aktif işgücü kapsamında yapılan kurs ve programlardır. Sigortalı işsizlere önceki çalışma ve ücret koşullarına benzer bir iş imkanı sağlanamaması halinde, bu kurs ve programlar sayesinde mevcut mesleki bilgi ve becerilerini kaybetmeleri engellenecek veya yeni bir meslek bilgi ve becerisi kazanmaları mümkün olabilecektir.

3. İşsizlik Sigortası Finansmanı ve Yönetimi

İşsizlik sigortası, sigortacılık tekniğiyle kurulması dolayısıyla finansmanı da primlerle karşılanmaktadır. İşsizlik sigortasının finanse edilmesinde 3 farklı yöntem uygulanmaktadır. Bu yöntemler şu şekilde sıralanabilir:

- **Tekli finansman yöntemi:** Sadece işverence finanse edilen yöntemdir.
- **İkili finansman yöntemi:** Hem işveren hem de işçinin birlikte finanse ettiği yöntemdir.

- **Üçlü finansman yöntemi:** işveren ve işçinin yanında Devletin de finansman olarak katıldığı yöntemdir.

4447 sayılı Kanunda sigortalı, işveren ve Devletin işsizlik sigortası primi ödediği görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de üçlü finansman yöntemi uygulanmaktadır. Sigortalının primlere katılmasının temelinde, diğer özel sigorta kollarında olduğu gibi **bireysel sorumluluk ilkesi** yatmakta iken; Devletin primlere katılmasının temelinde ise **sosyal devlet ilkesi** yatmaktadır. Buna göre; işsizlik sigortası primi, sigortalının 5510 sayılı Kanununun 80 ve 82. maddelerinde belirtilen prime esas aylık brüt kazançlarından %1 sigortalı, %2 işveren ve %1 Devlet payı olarak alınmaktadır.

A. İşsizlik Sigortası Fonu

İşsizlik sigortası kapsamında yapılan yardım ve hizmetlerin gerçekleştirilmesi için gelire ihtiyaç duyulmaktadır. Bu gelirlerin toplandığı fon “işsizlik sigortası fonu” olarak tanımlanmakta ve bu fonda toplanan mali kaynaklarla sigorta kapsamında yapılan yardım ve hizmetlerin temini sağlanmaktadır. Fon, damga vergisi dışında her türlü vergi, resim ve harçtan muaftır. Fon, özerk niteliğe sahip olduğunda genel bütçeye dahil edilmemektedir.

İşsizlik sigortası fonu gelir ve gider kalemlerinden oluşmaktadır.

Gelir kalemlerinin başında sigorta kapsamında ödenen primler bulunmakta; bunun yanı sıra bu primlerin değerlendirilmesi sonucu elde edilen kazanç ve iratlar, fonun açık vermesi halinde Devletçe sağlanan katkılar, 4447 sayılı Kanun gereğince sigortalı ve işverenlerden alınacak ceza, gecikme zammı ve faizler ve diğer kazanç, gelir ve bağışlar bulunmaktadır.

Gider kalemleri ise sigortalıya yapılan ödemeler, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kapsamında ödenecek primler, sigortalı işsizler ile Kuruma kayıtlı diğer işsizlere iş bulma, danışmanlık hizmetleri, mesleki eğitime ilişkin giderler, işsizlik sigortası hizmetlerinin yerine getirilebilmesi için Yönetim Kurulunun onayı üzerine Kurum tarafından yapılan giderler ile hizmet binası kiralama, hizmet satın alma, bilgisayar, bilgisayar yazılımı ve donanımına ilişkin giderler, geçici 6. Ve 7. Madde kapsamındaki giderler, Kurum tarafından aktif işgücü hizmetleri kapsamında Kuruma kayıtlı işsizler ve öğrencilere yönelik düzenlenecek işbaşı eğitim programları gibi giderlerinden oluşmaktadır.

İşsizlik sigortası fonunda gelir kalemlerinin başında sigorta kapsamında ödenen primler; gider kaleminde ise sigortalıya yapılan ödemeler gelmektedir.

Tablo 2. İşsizlik Sigortası Ödemeleri

AYLAR	2017		2018		2019	
	Kişi sayısı	Ödeme miktarı (bin TL)	Kişi Sayısı	Ödeme miktarı (bin TL)	Kişi Sayısı	Ödeme miktarı (bin TL)
OCAK	507.357	402.569	438.701	369.172	653.925	646.063
ŞUBAT	496.318	398.875	435.774	368.965	676.725	673.334
MART	490.318	387.770	436.211	365.359	682.362	672.860
NİSAN	448.826	350.199	420.304	352.540	657.387	654.531
MAYIS	422.817	332.161	412.158	352.790	643.229	656.442
HAZİRAN	409.926	325.649	416.663	366.148	643.797	660.651
TEMMUZ	421.441	344.359	430.925	378.850	657.026	688.367
AĞUSTOS	413.324	340.491	426.507	388.322	640.620	689.298
EYLÜL	402.000	323.233	457.173	409.109	627.828	660.473
EKİM	383.201	310.483	476.097	440.914		
KASIM	383.757	318.351	523.852	488.903		
ARALIK	408.890	335.106	577.054	543.063		
TOPLAM		4.169.246		4.824.136		6.002.019

Kaynak: İŞKUR, İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni Eylül 2019, <https://www.iskur.gov.tr/yayinlarimiz/issizlik-sigortasi-bulteni/>

2019 yılı Eylül ayı itibarıyla , önceki dönemden kendilerine ödeme yapılanlarla birlikte **627.828** kişi için ödeme miktarı **660.472.706 TL**'dir.

B. Ücret Garanti Fonu

İşçinin tek gelir kaynağı olan ücretini garanti altına almak amacıyla İşsizlik Sigortası Fonu kapsamında oluşturulan Ücret Garanti Fonu 4447 sayılı Kanunun ek 1 inci maddesinde “sigortalı kişileri iş akdine bağlı olarak çalıştıran işverenin konkordato ilan etmesi, işveren için aciz vesikasının alınması, iflası veya iflasın ertelenmesi nedenleri ile işverenin ödeme güçlüğüne düştüğü haller geçerli olmak üzere, işçilerin iş ilişkisinden doğan üç aylık ödenmeyen ücret alacaklarını karşılamak amacıyla İşsizlik Sigortası Fonu kapsamında ancak ayrı bir Ücret Garanti Fonu oluşturulmuştur.” Şeklinde düzenlenmiştir. Buna göre, işçinin,

işverenin ödeme güçlüğüne düştüğü tarihten önceki 1 yıl içinde aynı işyerinde çalışması esas olup, Fondan yapılacak ödemeler temel ücret üzerinden gerçekleştirilmektedir.

Tablo 3. Ücret Garanti Fonu Ödemeleri

AYLAR	2017		2018		2019	
	Kişi sayısı	Ödeme miktarı (bin TL)	Kişi Sayısı	Ödeme miktarı (bin TL)	Kişi Sayısı	Ödeme miktarı (bin TL)
OCAK	673	3.054	334	1.647	7.394	26.011
ŞUBAT	674	3.048	376	2.212	5.487	17.740
MART	625	2.272	566	2.979	6.063	16.516
NİSAN	617	2.155	346	1.846	2.705	8.772
MAYIS	368	1.588	707	3.621	3.330	15.240
HAZİRAN	410	1.662	1.160	4.610	1.402	9.375
TEMMUZ	324	1.146	804	4.089	2.366	9.153
AĞUSTOS	240	751	789	3.415	2.719	10.135
EYLÜL	628	2.039	712	3.070	1.551	6.282
EKİM	315	1.036	3.379	13.993		
KASIM	642	5.748	4.696	15.562		
ARALIK	293	1.347	6.996	23.982		
TOPLAM		25.848		81.027		119.224

Kaynak: İŞKUR, İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni Eylül 2019, <https://www.iskur.gov.tr/yayinlarimiz/issizlik-sigortasi-bulteni/>

2019 yılı Eylül ayında Ücret Garanti Fonundan **1.551** kişiye toplam **6.282.109 TL** ödeme yapıldığı görülmektedir.

C. Kısa Çalışma Ödeneği

Ulusal ya da uluslar arası düzeyde ekonomide yaşanan durumlar neticesinde ülke ekonomisinin ve dolayısıyla yerel veya bölgesel düzeyde faaliyet gösteren işyerlerinin ciddi anlamda etkilenecek sarsılması ya da işverenden kaynaklanmayan ve öngörülemeyen, bunun neticesi olarak da önlenemeyen dış faktörlerin meydana getirdiği deprem, yangın, sel baskını, salgın hastalık v.b. sebeplerle işyerinde bir süreliğine çalışma sürelerinin azaltılması veya faaliyetlerin tamamen ya da kısmen durdurulması söz konusu olabilmektedir. İşte bu durumda, işçinin mevcut işini korumalarını, gelir kayıplarının bir kısmını dahi

olsa karşılayarak krizin ortadan kalkmasıyla işyerinin tekrar faaliyet göstermesine yardımcı olmak amacıyla İş Kanunu kapsamında “kısa çalışma ve kısa çalışma ödeneği” kurumu oluşturulmuştur (Andaç, 2010: 128-129). Daha sonra anılan madde hükmü, 5763 sayılı Kanun ile yürürlükten kaldırılarak 6111 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle birlikte 4447 sayılı Kanunun ek 2 maddesi olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre; genel ekonomik, sektörel veya bölgesel kriz ile zorlayıcı sebeplerle işyerindeki haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak önemli ölçüde azaltılması veya işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen geçici olarak durdurulması hallerinde çalışılmayan süreler için çalışanlara üç ayı geçmemek üzere” kısa çalışma ödeneği ödenmektedir. Kısa çalışma ödeneği de İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanmaktadır. İşçinin kısa çalışma ödeneğinden yararlanabilmesi için hizmet akdinin feshi dışında işsizlik sigortasına hak kazanabilme şartlarını tamamen yerine getirmesi gerekmektedir.

Tablo 4. Kısa çalışma ödeneği

AYLAR	2017		2018		2019	
	Kişi sayısı	Ödeme miktarı (bin TL)	Kişi Sayısı	Ödeme miktarı (bin TL)	Kişi Sayısı	Ödeme miktarı (bin TL)
OCAK	125	143	6	13	26.562	18.800
ŞUBAT	31	29	1	2	36.139	24.598
MART	54	106	0	0	35.850	27.966
NİSAN	51	121	17	61	23.259	20.946
MAYIS	2	3	20	47	11.964	10.273
HAZİRAN	25	55	1	1	9.638	7.435
TEMMUZ	28	65	32	89	6.328	5.937
AĞUSTOS	21	46	0	0	9.687	9.704
EYLÜL	15	25	143	331	10.839	11.728
EKİM	38	56	4	12		
KASIM	95	75	43	116		
ARALIK	21	34	4.123	2.400		
TOPLAM		760		3.071		137.438

Kaynak: İŞKUR, İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni Eylül 2019, <https://www.iskur.gov.tr/yayinlarimiz/issizlik-sigortasi-bulteni/>

Önceki dönemden ödemesi sürenlerle beraber 2019 yılı Eylül ayı için **10.839** kişiye **11.728.240 TL** ödeme yapılmıştır.

D. Fon Kaynaklarının Değerlendirilmesi ve Fonun Toplam Varlığı

Fon kaynakları, mevcut piyasa koşullarında, riskin dağıtımı, esaslı ve aktüeryal dengeleri de hesaba katılarak İŞKUR Yönetim Kurulu kararları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Piyasa şartları yanı sıra, bu kapsamında yatırım araçları riskleri, vadeleri ve fonun nakit akışı da dikkate alınmaktadır.

Fon kaynaklarının yatırım araçları ise,

- Devlet borçlanma senetleri
- Ters repo işlemleri
- Bankalar bünyesinde mevduat hesabı açtırılması olarak düzenlenmiştir.

2019 yılı Eylül ayı itibarıyla Fonun maddi ve mali varlığının %93,6'sı tahvil ve %6,4'ü mevduattan oluşmaktadır. (bkz. İŞKUR, İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni Eylül 2019, <https://www.iskur.gov.tr/yayinlarimiz/issizlik-sigortasi-bulteni/>)

E. Fonun Denetimi

4447 sayılı Kanunun 53. Maddesine göre, İşsizlik Sigortası Fonu, Sayıştay'ın vize ve tescilinden muaf olup, denetimi de Sayıştay'ca gerçekleştirilmektedir. Yine bu madde hükmüne göre, bu fonun gelir ve gider kalemleri üçer aylık periyotlarla yeminli mali müşavirler tarafından denetlenmekte ve bu denetim neticesinde elde edilen bulgular kamuoyuyla paylaşılmaktadır. Buradan da görüleceği üzere, Fonun denetiminde şeffaflık ilkesinin uygulanmaktadır.

SONUÇ

Sanayi Devrimi ile başlayan makineleşme süreci, emek gücünün yerini seri ve daha az maliyetli üretim yapan teknolojik aletlere bırakmış; bunun sonucunda da işsizlik riski ortaya çıkmış ve günümüzde de her geçen gün artış göstermekte olan işsizlik olgusu, ekonomik, sosyal ve politik boyutları olan ciddi bir sorun haline gelmiştir.

En gelişmiş ülkelerde dahi mevcut olan işsizlik, daha çok gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde belirgin bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. OECD 2019 verilerine göre, işsizlik, en gelişmiş ekonomiye sahip ABD'de %3,6, hızla büyüyen ekonomiye sahip Çin'de %3,61, en büyük ekonomilerden birine sahip

olan Japonya'da ise %2,3 seviyesinde gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde bulunan Brezilya'da bu oranın %11,8, Angola'da %30,7 ve Türkiye'de ise %13,8 seviyesinde olduğu görülmektedir.

Bu verilerden de görüleceği üzere, işsizlik oranları ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ile paralellik göstermekte ve işsizlik, Dünya üzerinde hemen her ülkede mevcut olan ancak önüne geçilemeyen sorun olarak görülmektedir. Bu bağlamda, ülkeler işsizliği dolayısıyla işsizliğin yaratacağı muhtemel ekonomik, sosyal ve politik sorunları minimize edebilmek amacıyla muhtelif istihdam politikaları geliştirmiş ve uygulamıştır. Bu politikalar, aktif ve pasif istihdam politikaları olarak ikili ayrımına tabi tutulmaktadır.

Çalışmanın da temel konusunu oluşturan işsizlik sigortası, pasif istihdam politikalarından biri olup, kendi kusur ve iradesi olmaksızın işini kaybeden sigortalı işsiz gelir kaybını kısmen de olsa karşılamak amacıyla sigortacılık tekniği ile hizmet veren sigorta kolu olarak tanımlanmaktadır. Ülkemizde işsizlik kronik ve her geçen gün artış gösteren bir olgu olduğundan işsizlik sigortası da buna paralel olarak önem kazanmaktadır. İşsizliğin ekonomik, sosyal ve politik külfetleri de dikkate alınarak bir değerlendirme yapıldığında işsizliğin mücadele edilmesi gereken elzem bir olgu olduğu açıktır. Bu çerçevede, iktisadi kalkınmayı ve dolayısıyla işsizliği azaltabilmek için eğitim politikalarının yeniden düzenlenmesi, istihdam yaratıcı politikaların geliştirilmesi ve buna bağlı olarak istihdam yaratıcı Kurumların kurulması, üretim-yatırım ilişkilerinin tekrar değerlendirilmesi, nüfus politikalarının tekrar gözden geçirilmesi ve işsizlik sigortası kapsamında yapılan yardım ve hizmetlerin şartlarında yumuşatılmaya gidilmesi ve bu yardım ve hizmetlerin daha etkin ve verimli şekilde sunulması büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Alper, Y., (2000), Türkiye'de Sosyal Güvenlik ve Sosyal Sigortalar (SSK, BAĞ-KUR), 3. Bs., Alfa Yayınları.

Andaç, F., (2010), İşsizlik Sigortası, 2.bs., TÜHİS.

Ayhan, A., (2014), Türkiye'de İşsizlik Sigortası, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla.

Bal Bektaş, Ö., (2016), İşsizlik Sigortası, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.

Biçerli, K., (2011), Çalışma Ekonomisi, Beta Yayıncılık, İstanbul.

Ersel, B., (1999), Türkiye’de İşsizlik ve İşsizlik Sigortası, Dilek Ofset Matbaacılık, İstanbul.

İŞKUR, <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/issizlik-sigortasi/issizlik-odeneği/> (E.T.), 10 Kasım 2019.

İŞKUR, *İşsizlik Sigortası Fonu Bülteni Eylül 2019*, <https://www.iskur.gov.tr/yayinlarimiz/issizlik-sigortasi-bulteni/> (E.T.), 11 Kasım 2019.

Kumkale, R., (2003), Sosyal Sigortalar ve İşsizlik Sigortası Uygulamaları, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Resmi Gazete “4447 sayılı Kanun” m. 47/1-h, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23810.pdf>. (E.T.), 11 Kasım 2019.

Resmi Gazete “4447 sayılı Kanun” , m. 50/1, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23810.pdf> (E.T.), 11 Kasım 2019.

Sürücü, M., (2014), “İşsizlik, İşsizlikle Mücadelede Pasif İstihdam Politikaları: Almanya ve Türkiye Örnekleri”, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri, (Yurtdışı İşçi Hizmetleri Uzmanlık Tezi), Ankara.

Şahin, A., (2012), “Avrupa Birliği ve Türkiye’deki İşsizlik Sigortası Uygulamaları ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Taş, H. Y., (2016), “Avrupa Birliği Ve Türkiye’de İşsizlik Sigortasının Sosyo - Ekonomik Açısından Karşılaştırılması”, Emek ve Toplum, 5-11.

Tozan, C., (2013), İşsizlik Sigortası Kanunu Uygulamaları, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ), Ankara.

Törüner, M, (1992), İşsizlik Sigortası, 2.bs., Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul.

Tuna, O. & Yalçıntaş, N., (197), Sosyal Siyaset, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Yıldırım, K. & Karaman, D., (2003), Makro Ekonomi, 3.bs. , Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

BİRLEŞME VE DEVRALMALARDA DAVA HAKKI*

Ekrem ÇATALKAYA

Avukat

İstanbul Barosu

E-posta: catalkayaekrem@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7359-4426>

Özet

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda tanzim olunan şirket birleşme ve devrolmalarına dair hukuki sürecin şirket ortakları bakımından sağladığı dava hakları ile bu davaların niteliği, davaların açılacağı süre, yetkili mahkeme, tarafların yargılamadaki davacı ve davalı sıfatı ile işbu davaların hukuki sonuçları ve nihayet yapılan bu hukuki muameleler sonucu sorumluluk davası izah olunacaktır.

Anahtar kelimeler: *Birleşme, dava, sorumluluk*

THE RIGHT OF ACTION IN MERGERS AND ACQUISITIONS

Abstract

The legal rights of the mergers and acquisitions issued in the Turkish Commercial Code No. 6102 for the shareholders of the company and the nature of these lawsuits, the duration of the lawsuits, the competent court, the plaintiff and the defendant in the proceedings and the legal consequences of these lawsuits The liability case will be explained as a result of the transactions.

Keywords: *Merger, litigation, responsibility*

JEL Code: *G34*

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Atf (APA): Çatalkaya, E., (2020), Birleşme ve Devralmalarda Dava Hakkı, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 12 (1): 23-35.

GİRİŞ

Birleşme işlemlerinin, zaman zaman istenmeyen ortakların ortaklıktan çıkartılması ya da ortaklık hak ve yetkilerinin kısıtlanması veya zarara uğramasının bir aracı şeklinde kullanılması olasıdır. Bu işlemlerin bir takım kötü emellerle kullanılması da mümkündür. Tam da bu nedenle, TTK'nın 191'inci maddesinde ortaklara, ortaklık payları ve haklarının gerektiği gibi korunmadığı veya ayrılma akçesinin yeterli belirlenmediği iddiasıyla, uygun denkleştirme akçesi saptanmasını dava açarak talep etme hakkı; TTK'nın 192'nci maddesiyle de birleşme işlemlerine karşı çıkan ve aleyhe oy kullanan ortakların iptal davası açma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir ve her iki hüküm birbirini tamamlayıcı işlev görmektedir.

Şirket yeniden yapılandırmalarında, ortak sıfatının korunması ilkesi gereği ortaklara dava açma hakkı tanınmıştır. Ancak, alacaklılara dava açarak şirketi yeniden yapılandırmalarını engelleme hakkı tanınmamıştır. Alacaklılara ilanda bulunma ve talepte bulunan alacaklıların alacaklarının teminat altına alınması ile yetinilmiştir. TTK, birleşmede ortakların korunması amacıyla özel davalar öngörmüştür. Bunlardan ilki ortaklık paylarının veya haklarının korunmasını inceleme (denkleştirme) davasıdır. TTK ayrıca birleşmeye özgü özel bir iptal davası öngörmektedir. Söz konusu iptal davası Türk anonim şirketler hukukundaki iptal davası modeline benzer şekilde düzenlenmiştir. Aşağıda bu iki dava ve birleşme işlemleri nedeniyle sorumluluk davası sırasıyla incelenmiştir.

1. ORTAKLIK PAYLARININ VE HAKLARININ KORUNMASINI İNCELEME (DENKLEŞTİRME) DAVASI

1.1 Konusu

Ortaklık sıfatının devamı ilkesi, şirket yapılandırmalarında ortaklar için temel koruma mekanizmasıdır. Ortak sıfatının korunması ilkesinin uzantılarından birisi devralan şirkette sermaye artırımı yapılmasıdır. Kural olarak, devrolunan şirketin sermayesinin değişim oranı ile çarpılması sonucunda devralan şirkette artırılacak sermaye tutarı hesaplanır (Yıldırım/Kolotoğlu, 2003: 237).

Birleşmede, ortaklığa ait payların ve ortaklık haklarının gereği gibi korunmadığı veya ayrılma akçesinin yeterli miktarda belirlenmediği iddiasıyla, her ortağa, birleşmeye dair kararın TTSG'de ilan edilmesinden başlayarak iki ay içerisinde

söz konusu işlemlere karşı birleşme tarafı şirketlerin her birine ait merkezin bulunduğu yer asliye ticaret mahkemesine müracaatla uygun bir denkleştirme akçesinin belirlenmesini isteme hakkı tanınmıştır (TTK md. 191/1).

İnceleme davası ile, ortaklık pay ve haklarının olması gerektiği gibi korunmadığı veya ayrılmaya dair akçesinin uygun belirlenmediğini düşünen ortakların bir denkleştirme akçesi ile tatmin edilmesi amaçlanmaktadır. İnceleme davası yoluyla ortaklık pay ve hakları ile ayrılma akçesinin ticaret mahkemesi tarafından denetlenmesi sağlanmaktadır. Diğer yönden bu dava yeniden yapılandırma davası olarak da nitelendirilir. Çünkü davacı ortak, bu davada herhangi bir zarar karşılanmasını değil, uygun bir denkleştirme akçesi saptanmasını isteyecektir. Ortaya bir zarar çıkmışsa bu zararın karşılanması, TTK'nın 193'üncü ve 549'uncu maddelerine göre sorumluluk davası yoluyla istenebilir. İnceleme davasında mahkeme tarafından bir zarar hesaplaması yapılmayacak, birleşme sözleşmesi incelenerek olması gereken denkleştirme akçesinin ödenmesine karar verilecektir. Mahkeme, ortaklık pay ve haklarının gereği gibi korunmadığı hallerde, ortaklık pay ve haklarının yeniden düzenlenmesine değil, sadece uygun bir denkleştirme akçesine karar verebilecektir.

1.2 Dava açma süresi ve Yetkili Mahkeme

İnceleme davası, birleşme kararının TTSG'de ilan edilmesinden itibaren iki ay içinde açılması gerekir (TTK md. 191/1). Bu süre hak düşürücü süredir. Süre geçmişse hakim bu hususu resen gözetir (Ferna-İpekel, 2014: 276).

Ortaklığa ait pay ve hakların incelenmesi davası, birleşmeye katılan yani taraf şirketlerden herhangi birinin merkezinin bulunduğu yer asliye ticaret mahkemesinde açılacaktır (TTK md. 191/1). Ancak, ortaklığa ait pay ve hakların incelenmesi davası, işlemin geçerliliğini etkilememektedir. Dolayısıyla, işlem ticaret siciline tescil edildikten sonra devrolunan, tam bölünen veya tür değiştiren şirketin tüzel kişiliği son bulur. Bu nedenle, davanın devralan şirketlerin merkezinin bulunduğu yer mahkemesinde açılması gerekir.

1.3 Davacı ve davalı sıfatı

Yukarıda belirtildiği üzere, ortak sıfatının korunması ilkesi, devrolunan şirket ortakları bakımından düzenlenmiştir. Dolayısıyla, ortaklık pay ve haklarının gereği gibi korunmadığı iddiasıyla dava, devrolunan şirketin tüm ortakları

tarafından açılabilir, açılan bir davanın hükmünden ise davacı devrolunan şirket ortağı yanında dava açmamış olsa dahi devrolunan şirketin diğer ortakları da yararlanır. Alacaklılara ise ne inceleme davası ne de iptal davası açma hakkı tanınmıştır. Mülga 6762 sayılı Ticaret Kanununda alacaklılara mahkemeye itiraz yoluyla birleşmeyi erteleme veya iptal hakkı tanınmıştı. Ancak, 6102 Sayılı TTK'da, alacaklıların bu hakkı ortadan kaldırılmıştır. Alacaklılara sadece ilan üzerine teminat isteme hakkı tanınmıştır.

Denkleştirme davasında davalı sıfatının kime ait olduğunu, davanın giderlerinin devralan şirkete ait olduğunu hükme bağlayan TTK md. 191/3'ten hareketle tespit etmek mümkündür. O halde davalı sıfatı devralma yoluyla birleşmelerde devralan şirkete; yeni kuruluş yoluyla birleşmelerde ise yeni kurulmuş olan şirkete aittir. Devrolunan şirketin ise davalı sıfatı bulunmamaktadır. Zira denkleştirme davası; ancak birleşmenin TTSG'de ilanından sonra açılabilir. Birleşme işlemlerinin ticaret sicil gazetesine tescil edilmesi ile birlikte devrolunan şirket son bulacağından dolayı, söz konusu ilanın yapıldığı anda devrolunan şirket sona ermiş olacaktır.

Ortaklık paylarının gerektiği gibi korunamamış ya da ayrılma akçesinin denk belirlenmediğini iddia eden ortağın, denkleştirme davasını diğer pay sahiplerine yöneltme hakkı ise bulunmamaktadır; aksinin kabulü, yasada belirtilen müstesna haller haricinde, ana sözleşmeyle pay sahiplerine, pay bedellerini veya payların itibari değerlerini aşan primi ifa haricinde borç yükletilemeyeceği kuralına (TTK md. 480/1) aykırılık teşkil edecektir (Sevi, 2013:115 vd.)

1.4 Dava giderleri

Davaya ait giderler, devralan şirket tarafından karşılanır. Böylece, dava açmak isteyen ortak davaya ait giderleri karşılayamayacak olması hali önlenmek istenmiştir. Ancak, bazı özel hallerin varlığı halinde dava masrafları kısmen ya da tamamen davacıya yüklenebilir. Açılan davada delil ve emarelerin gösterilmemiş olması halinde dava giderleri davacıya yükletilebilir. Bu noktada karar yetkisi, mahkemenin takdirindedir. Ancak, davacının haksız bulunması tek başına aleyhine mahkeme giderlerine hükmedilmesine yeterli olmaz. Çünkü, bu durumda, Kanun koyucunun etkin bir şekilde kullanılmasını istediği davacının hak arama özgürlüğü amaçlandığı ölçüde kullanılamaz hale gelebilir (TTK md.191/3).

1.5 Davanın hukuki sonuçları

Mahkeme tarafından verilen karar, davacıyla aynı pozisyonda olan diğer bütün ortaklar hakkında da sonuç doğurur (TTK md. 191/2). Buna göre, mahkeme kararı sadece davacı ortak için değil dava açmamış olsa dahi diğer ortaklar için de sonuç doğuracak bir kolektif dava olarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla, dava açmamış ortaklar dahi ilamı takip konusu yapabilir.

Davacı ortaklar ihtiyari dava arkadaşlığı yapabilirler. Ancak, Kanun koyucu dava açmamış ortağın dahi yararına olacak kolektif dava öngörmüştür. Fakat bunun için mahkeme kararından yararlanmak isteyen ortağın davacı ortakla aynı hukuki durumda olması gerekir. Mahkeme kararıyla uygun bir denkleştirme akçesi ödenmesine hükmedileceğinden, her iki ortağın da devrolunan şirketin ortağı olması, ortaklık paylarının aynı olması gibi şartlar aranabilir. Ancak, mahkeme kararında, bir pay karşılığı denkleştirme tutarı hesaplanmış ise ortaklık payları farklı ortaklar dahi bu hükümden yararlanabilmelidir. Çünkü, Kanun koyucu kesin hükmün müspet etkisinin sadece davanın tarafları için ortaya çıkmasına açıkça bir istisna getirmek istemiştir (HMK md. 303) (İpekel-Kayalı, 2014: 284-286).

2. BİRLEŞME KARARININ İPTALİ DAVASI

2.1 Konusu

Şirketlerin yeniden yapılandırılmasına dair hükümler (TTK md. 134-190) çok çeşitlidir. Birleşmeye ilişkin sözleşme düzenlenmesi ve muhtevası, birleşmeye dair raporun muhtevası, ilgililere incelemeye dair hak sağlanması, birleşme, bölünme veya tür değişikliğine dair karar alınması gibi çok çeşitli konular bu bölüm altında düzenlenmiştir. Bu hükümlerden herhangi birinin ihlali, işlemin iptal nedeni sayılmıştır. Ancak, genel kurul kararının geçerli bir birleşme sözleşmesi veya yönetim organının önerisi olmaksızın alınması, ortaklara genel kurul çağırısı yapılmaması, gündemin gereği gibi ilan edilmemesi ve kanuni istisnalar dışında ilgililere inceleme hakkı tanınmaması gibi hallerde genel kurul kararı iptal edilebilir. Normalde genel kurula ait kararların iptal nedenleri arasında kanuna, ana sözleşmeye veya dürüstlük kurallarına aykırılıklar sayılmıştır. Ancak, burada kanun hükümlerine aykırılık iptal nedeni sayılmış ve fakat esas sözleşme veya dürüstlük kurallarına aykırılık iptal nedeni sayılmamıştır. Sadece nihai birleşme kararı iptal davasının konusu olabilir. Doğrudan doğruya birleşme

sözleşmesinin iptali istenemeyeceği gibi birleşme raporunun iptali de istenemez. Buna karşılık, birleşme sözleşmesi ile birleşme raporu birleşme kararının dayanağını oluşturduklarından, birleşme kararının iptalini istemek suretiyle birleşme sözleşmesi ile birleşme raporunun geçerliliği de sorgulanmış olmaktadır. Zira örneğin kanuna aykırı bir birleşme sözleşmesine dayanarak alınan bir birleşme kararının TTK md.192 uyarınca iptali istenebilecektir. Sadece olumlu birleşme kararlarının iptali kabildir; olumsuz kararların iptali istenemez (Ferna-İpekel, 2014: 289).

TTK md. 192, birleşmeler bakımından özel bir iptal davasına yer vermiştir. Buna göre, 134 ile 190. maddelerin ihlal edilmesi durumunda, birleşmeye dair karara muhalif kalmış ve bunu da karara şerh vermiş olan birleşmenin tarafı olan şirket ortakları, bu karara karşı iptal davası açabilirler. İptali istenen karar, birleşmeyi onaylayan organın (yetkili kurul veya yönetim organı) kararıdır. Bu dava, birleşme sürecinin kanuna uygun cereyan etmesini sağlamak, kolektif ve komandit şirket ortaklarının da kanuna muhalif yapılabilecek birleşmelerden korumak ve birleşme kararının yönetim kurulunca verilmesi halinde bu kurulun kararı hakkında iptal davası açılabilmesini sağlamak amacıyla öngörülmüştür (Tekinalp, 2013: N 15-29).

TTK md. 192’de düzenlenen bu dava, TK m. 445-446’da düzenlenen genel iptal davasına benzemektedir. Ancak TTK md. 192’deki iptal davası, TTK’da ki genel iptal davasından daha kapsamlı sonuçlar doğurmaktadır. Şöyle ki; TTK md. 192, kolaylıkla giderilebilecek eksikliklerden dolayı birleşme kararının iptalinin engellenmesine yönelik bir düzenleme öngörmektedir. Gerçekten bu düzenleme, sadece eksikliğin giderilmesinin unutulduğu veya mümkün olmadığı hallerde sakat olan birleşme kararının iptalini amaçlamaktadır.

Burada ele alınması gereken nokta, ortaklığa ait pay ve hakların olması gerektiği şekilde korunmaması veya ayrılma akçesinin yetersiz belirlenmesinin hem iptal nedenleri hem de inceleme davası nedeni olmasıdır. Dolayısıyla, ortaklığa ait pay ve hakların olması gerektiği şekilde korunamaması veya ayrılma akçesinin yetersiz gelmesi hallerinde ortaklar dilerse “inceleme davası”, dilerse “iptal davası” açabilir. Ancak, inceleme davası sonucunda yalnızca uygun denkleştirme akçesi ödenmesi kararlaştırılmaktadır; ortaklık payları yeniden düzenlenmemektedir. Ayrıca, iptal davası ile inceleme davası HMK'nın 111'inci maddesine göre terditli dava şeklinde de açılabilir. Öncelikle, şirket yeniden yapılandırmasının iptali istenir, bunun mümkün olmaması halinde uygun bir

denkleştirme akçesinin saptanması istenebilir.

Birleşmeye dair karar yönetim kurulunca verilmişse ancak bu durumda iptal davası açılabilir (TTK md. 192/1). Birleşmeye yönelik kararlar kural olarak genel kurulda alınır. Ancak, sermaye şirketlerinde kolaylaştırılmış şekilde birleşme yapılması halinde birleşmeye dair sözleşmesi imzalanır, ancak genel kurula sunulmaz. Dolayısıyla, tescile birleşme sözleşmesi konu olur. Bu durumda, birleşme sözleşmesinin tarafları olmayan şirket ortakları birleşmenin iptali için iptal davası açabilir. Ancak, bu durumda dahi iptal davası birleşme sözleşmesine ilişkin yönetim organı kararına karşı açılacaktır. Şirket yeniden yapılandırılmalarına ilişkin yönetim kurulu kararlarının batıl olduğunun tespiti, TTK'nın 391'inci maddesine göre mahkemeden istenebilir. Birleşme sözleşmesinin yapılması ve genel kurula sunulmasındaki hukuki sakatlıklar ise genel kurul kararının iptalini gerektirebilir.

2.2 Dava açma süresi ve Yetkili Mahkeme

Birleşmeye ilişkin hükümlerin (TTK'nın 134'üncü maddesinden 190'ıncı maddesine kadar) ihlal edilmesi durumunda, birleşmeye dair karara muhalif kalmış ve bunu da karar metnine şerh düşmüş olan birleşmenin tarafı şirket ortakları; birleşmeye dair bu karar TTSG'de ilan edilmesinden itibaren iki aylık süre içerisinde iptal davasını açabilirler (TTK md. 192/1). Ancak, normalde genel kurula ait kararların iptalinde dava açma süresi üç ay olarak öngörülmüştür (TTK md. 445). Dava açmaya yönelik bu süre hak düşürücü süre olduğundan hakim bunu resen nazara alacaktır. İptal davası, birleşmeye katılan taraf şirketlerin merkezlerinin bulunduğu yerlerden herhangi birinde, asliye ticaret mahkemesine başvurulmak suretiyle açılabilir.

2.3 Davacı ve davalı sıfatı

İptal davasını, karara muhalif kalan ve bunu karar metnine şerh veren ortaklar açabilir. Bu nedenle, genel kurul toplantısına bizzat veya vekalet vermek suretiyle katılmamış ortak, karara olumlu oy vermiş ortak veya karara olumlu oy vermemiş olsa dahi bunu karar metnine şerh vermemiş olan ortak iptal davası açamaz. Bu durumda davaya konu olan genel kurul kararıdır. Dolayısıyla, genel kurul toplantısı öncesinden birleşmeye dair işlemlerde eksiklik olduğunu bilen ortak bu durumu bildiği halde genel kurulda olumlu oy kullanmış ise artık iptal davasını da açamayacaktır. Birleşmenin iptalini, bu işlemlere katılan şirketlerin ortakları

isteyebilir (Alkılıç, 2009:182). Bu noktada, birleşmeye katılan ortağın, katılan veya katılınan şirket ortağı olmaları açısından herhangi bir fark yoktur (Keşli, 2012: 197).

Birleşme kararına yönelik iptali davası ile genel kurula ait kararların iptali davası arasında herhangi bir bağ kurulmamıştır. Bu nedenle, genel kurul kararlarının iptalinin düzenlendiği maddede dava açabilecek olanlar daha geniş bir grup olarak düzenlenmiştir. Toplantıda hazır bulunup bulunmadığı ya da bulunması halinde muhalif oy kullanıp kullanmadığına bakılmaksızın; toplantı çağrısını usulünce yapılmadığı, gündem maddelerinin önceden usulünce ilan edilmediği, genel kurula katılmaya yetkili olmayan şahısların ya da temsilcilerin de toplantıda hazır bulunup oy kullandıkları, genel kurula katılmış olmasına rağmen toplantıda oy hakkının kullanılmadığını iddia eden ve aykırılık teşkil eden tüm bu hususların genel kurula ait kararın neticeye bağlanmasına etki ettiğini dile getiren hissedarlar ile şahsi sorumluluklarına sebep olması halinde yönetim organı üyeleri TTK'nın 446'ncı maddesi mucibince genel kurulda alınan kararlara karşı "iptal davası" açabilirler. TTK'nın 622'nci maddesi uyarınca aynı hükümler limited şirketler için de geçerlidir. Aynı şekilde, şirket yeniden yapılandırma kararına karşı TTK hükmünde sayılmamış olmasına rağmen bu kişilerin de dava açabileceği görüşüne biz de katılmaktayız (Moroğlu, 2012: 295-296). Bu görüşün aksini savunan yazarlar da mevcuttur. Şöyle ki; TTK md. 446/1-(b) bendinde öngörülen etki kuralının, özel bir düzenleme olan ve değişik bir menfaati koruyan özel iptal davasında uygulanmayacağı görüşü bu yazarlarca savunulmaktadır (Tekinalp, 2013: N15-28). Öte yandan genel kurul kararı yönetim organının teklifi üzerine alındığı için yönetim kurulu iptal davası açamaz. Dolayısıyla bir yönetim organı üyesi; ancak aynı zamanda ortak olması kaydıyla ve ortak sıfatıyla TTK md. 192'deki iptal davasını açabilecektir. Genel iptal davasında olduğu gibi, alacaklıların, intifa senedi sahiplerinin veya çalışanların davacı sıfatı bulunmamaktadır (Ferna-İpekel, 2014: 292).

Şirket alacaklıları iptal davası açma hakkına sahip değildir. Alacaklıları, birleşme kararının ilanından sonra süresinde güvence gösterilmesini isteme hakkına sahiptirler. Mülga 6762 s. Ticaret Kanunu'nda yer alan alacaklılar açısından da öngörülen itiraz hakkının mahkeme kanalıyla kullanılması uygulamasına da son verilmiştir. Ancak, şirkette çalışanlar ile alacaklılar birleşmedeki eksik kalan hususların giderilebilmesini açısından mahkemeye başvurma hakkına sahiptirler. Birleşmede devrolunan şirket sona erip ticaret sicilinden terkin edildiğinden, buna karşı iptal davası yöneltmek imkansızdır. Bu nedenle birleşmede "davalı" sıfatı

devralan ya da yeni kurulmuş bulunan şirkete aittir.

2.4 Dava giderleri

Denkleştirme davasından farklı olarak (TTK md. 191/3), TTK md. 108’de masrafların nasıl paylaşılacağına dair bir düzenlemenin yer almadığına işaret etmek gerekir. Bu noktada denkleştirme davasına ilişkin TTK md. 191/3 hükmünün burada kıyasen uygulanması düşünülebilir. Ancak denkleştirme davasına ilişkin TTK md. 191/3 hükmü, özel bir düzenleme olup dar yorumlanması gerektiği de doktrinde ifade edilmektedir (Ferna-İpekel, 2014: 297).

2.5 Davanın hukuki sonuçları

TTK md.192’de düzenlenen özel iptal davasının en önemli özelliği, birleşme kararındaki hukuki sakatlıkları giderme olanağı sağlamasıdır. Şöyle ki; birleşme çerçevesinde gerçekleştirilen işlemlerin eksiklik içermesi durumunda, mahkeme söz konusu eksikğin giderilebilmesi açısından taraflara mehil tanır. Bu sürenin, eksikliğin giderilebilmesi için yeterli olması gerekir. Bununla birlikte, hukuk güvenliği bakımından bu sürenin çok da uzun olmaması gerekir. Aksi takdirde birleşmeye katılan şirketler, bunların işlem yaptıkları üçüncü kişiler ve alacaklılar bakımından belirsizlik doğabilir (Tekinalp, 2013: N 15-40).

TTK md. 192 giderilebilir sakatlıklar ile giderilemeyen sakatlıklar şeklinde ikili bir ayrım getirmekte ve iptal davasının sonuçları bakımından bu iki tür sakatlık arasında bir farklılık yaratmaktadır. Tekinalp, genel iptal davasında yer almayan bu hükmün konuluş amacının, birleşme kararının çok yönlü sonuçlar doğurması ve bazen kararın etkilerini ortadan kaldırma imkanının bulunmaması olduğunu, iptal kararının geriye etkili olmasının sorunun daha da önem arz etmesine yol açtığını ifade etmektedir (Tekinalp, 2013: N 15-39). Böylece özel iptal davası mümkün olduğunca birleşme kararının ayakta kalmasını, giderek birleşme kararının iptalinin önüne geçerek hukuki işlem güvenliğini sağlamaktadır. Bu haliyle düzenleme AB Birleşme Yönergesi ile paralellik arz etmektedir (Tekinalp, 2013: N, 15-39). Hangi hukuki sakatlıkların giderilebilir hangilerinin giderilemez olduğu kanunda düzenlenmemiş, her somut olay bakımından bunun tespiti mahkemelere bırakılmıştır.

TTK md. 192/3'te; *“Birleşme, bölünme ve tür değiştirmeye ilişkin işlemlerde herhangi bir eksikliğin varlığı halinde, mahkeme taraflara bunun giderilmesi için süre verir. Hukuki sakatlık, verilen süre içinde giderilemiyorsa veya giderilememişse mahkeme kararı iptal eder ve gerekli önlemleri alır”* denilmektedir. Hukuki sakatlığın giderilmesi için mahkemece verilecek süreye dair kanunda açıklık bulunmamakla birlikte süre verilirken bir yandan hukuki sakatlığın giderilebilmesine olanak tanıyacak, diğer yandan iptal davası açan ortağın menfaatlerini ihlal etmeyecek ve birleşmeye katılan şirketleri, bunların iş ortaklarını ve alacaklılarını belirsizliğe sürüklemeyecek uzunlukta olmasına dikkat edilmelidir.

Mahkeme yetkili kurulun yerine geçerek doğru olan kararı veremez; sadece aleyhine dava açılan birleşme kararını iptal ile yetinebilir. Bununla birlikte TK m. 192/3'de, birleşme kararını iptal eden mahkemenin gerekli önlemleri de alacağı ifade edilmektedir. Bu hüküm özellikle iptal kararının birleşmenin tescilinden yıllar sonra verilmesi ve dolayısıyla birleşmeden önceki durumun tesisinin güçlük arz edeceği hallerde önem taşır. Zira birleşme, devrolunan şirketin veya şirketlerin sona ermesi ve yeni kuruluş yoluyla birleşmede yeni bir şirketin kurulması gibi üçüncü kişilere karşı sonuç doğuran işlemleri beraberinde getirmektedir (Tekinalp, Poroy, Çamoğlu, 2005: N 749) .

TTK md. 192/3'e istinaden mahkemece alınacak önlemler hukuki veya fiili olabilir. Bu konuda mahkemeye geniş bir hareket alanı tanınmıştır. Mahkemece alınabilecek önlemlere şu örnekler verilebilir: Mahkeme, yetkili kurulun yeniden çağrılmasına ve bu kurul tarafından tekrar birleşmeye dair yeni karar almasına, birleşme kaydının sicilden silinmesine, varlığı son bulan (devrolunan) şirketin veya şirketlerin tekrardan ticaret siciline tescil edilmesine karar verebilir (İpekel-Kayalı, 2014: 301). Birleşme kararının iptal talebinin reddine ilişkin kesin hüküm sadece davanın tarafları açısından bağlayıcıdır. Dolayısıyla diğer ortakların iptal davası açma hakkı saklıdır. Buna karşılık, genel iptal davasında olduğu gibi (TTK md. 450) birleşme kararının iptaline veya hukuki sakatlığın giderilmesi için ilgili şirketçe önlem alınmasına ilişkin kesin hüküm tüm hissedarlar ile organlar açısından sonuç doğurur (Moroğlu, 2012: 292-293). İptal kararı birleşme kararını iç ilişkide geçmişe etkili olarak (*ex tunc*) ortadan kaldırır (Poroy, Tekinalp, Çamoğlu, 2005: N 748).

3. BİRLEŞME İŞLEMLERİ NEDENİYLE SORUMLULUK DAVASI

Şirket yeniden yapılandırması olarak karşımıza çıkan; “ birleşme, bölünme veya tür değiştirme” işlemlerine bir şekilde dahil olan tüm şahıslar taraf şirketlere karşı, ortaklara karşı ve alacaklılara karşı kusurlarıyla vermiş oldukları zararlardan mesuldürler (TTK md. 193/1). Madde metninden de anlaşılacağı üzere, birleşme işlemlerine bir şekilde katılmış olan tüm şahıslar kusurlarından dolayı sorumludurlar. Bu durumda sadece birleşme işlemlerinde doğrudan rol alan yönetim kurulu gibi organlar değil de, işlemlere bir şekilde dahil olan tüm şahıslar sorumlu tutulmuştur. Yönetim organı, şirketlerin yeniden yapılandırılmasıyla ilişkili görev ve yetkilerini başka bir kişi ya da organa devredemeyeceğinden dolayı kusurları ile sebep oldukları zararlardan zincirleme olarak sorumludurlar (TTK md. 553). Örneğin, Ticaret Sicili Yönetmeliği gereğince birleşme, bölünme veya tür değiştirme işlemleriyle ilgili rapor düzenleyen Yeminli Mali Müşavirler ve Serbest Mali Müşavirler de bu raporların gerçeğe uymayan bilgiler içermesi halinde meydana gelebilecek zarar veya zararlardan mesuldürler.

Sorumluluk için birleşmeye dair kanunun aradığı şartlara riayet edilmemesi nedeniyle kusurlu olunması, bundan dolayı bir zarar oluşması ve zarar ile kusur arasında sebep sonuç ilişkisinin olması gerekir. Yeni kuruluş yoluyla birleşmede kurucuların sorumluluklarına ilişkin hükümler de uygulanmaya devam edecektir. Birleşme işlemleriyle alakalı olan belge, taahhüt, beyanlar ve teminatların gerçeğe aykırı olarak yanlış, hileli ve sahte düzenlenmesinden dolayı ve yasaya aykırılıktan doğan zararlardan dolayı, belgeleri tanzim edenler veya beyanda bulunanlar kusurlu olmaları halinde sorumludurlar (TTK md. 549).

Hukuki sorumluluk yanında dolandırıcılık suçunun oluşması bakımından aldatma kabiliyetinin bulunması gerekir. Burada taraflar, şirketlerin ekonomik yapısı, hak veya alacakları bakımından açıklanması gerekli bütün hususları eksiksiz biçimde beyan ettiklerine yönelik açıklamada bulunmamışlar ise daha sonra ortaya çıkmış olan hususlar için bu suçu işlediklerinin kabul edilmemesi, ancak, bu hususta beyanda bulunmuşlarsa ve tarafların eksiklikte kastının bulunması halinde dolandırıcılık suçunun işlendiği kabul edilmelidir (Keşli, 2012: 185).

Birleşme işlemleri nedeniyle şirket zarara uğramışsa eğer, dava hakkının kullanılması açısından TTK’ nın 555, 556, 557 ve 560. maddeleri uygulama alanı bulacaktır.

SONUÇ

01/01/1957 tarihinde yürürlüğe konulan mülga 6762 Sayılı Ticaret Kanunu dönemin en mükemmel kanunları örnek alınıp ve çağın ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Ancak yaklaşık 54 yıldır kullanılan bu kanunun; teknolojinin gelişmesi, değişen, gelişen ve yeni hükümlere ihtiyaç gösteren ticari hayatın gerisinde kalması dolayısı ile yenilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Her ne kadar değişen ve gelişen ihtiyaçlar karşısında bu kanunda dönem dönem değişiklikler yapılmışsa da, bu çapta geniş bir kanunda, bütün dengeleri kapsayan ve sektörlerle ait ilişkiler göz önüne alınarak geniş çaplı yenilenme ihtiyacı henüz karşılanmış değildir. Öbür taraftan ülkemiz açısından AB'ye tam üyelik için 3 Ekim 2005 tarihinden bu yana devam eden süreçte, başta temel yasalar gelmek üzere bütün mevzuatımızın AB mevzuatı ve politikaları ile uygun pozisyona getirilmesi mecburiyetini doğurmuştur (Coşkun, 2007: 35). Diğer yandan globalleşme neticesinde milletlerarası ticaretin artmasına bağlı olarak ülkeler arası mevzuatın da uyumlu hale getirilmesi önemli bir hal almıştır.

Anılan sebeplerden dolayı milli şirketlerin ulusal üstü pazarlarda rekabet edebilirliğini ve rahat çalışabilmelerini temin etmeye yönelik yasal düzenlemelerin yer aldığı, ülkemiz açısından uzun vadede tüm ihtiyaçları karşılayabilecek düzenlemeler barındıran, çağdaş hukuka uygun, var olan öğreti ve yargısal kararların zamanımıza değin sağlanmış olduğu hukuki gelişimin devamını sağlamak için yürürlükteki Türk Ticaret Kanunu hazırlanmıştır (Coşkun, 2007: 35). Prof. Dr. Ünal Tekinalp başkanlığında bir heyet tarafından beş yıllık bir çalışma neticesinde oluşturulan ticaret kanunu tasarısı 13.01.2011 tarihinde TBMM Genel Kurulunda 6102 S.K. ile kabul edilmiş ve 14.02.2011 günlü Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Kabul edilen bu kanun geçici maddeler dışında 1475 maddeden oluşan mer-i TTK'nın yazılma sırasını ve biçimine dair değişiklik getirmemekle birlikte, geçici maddeler hariç 1531 maddelik bir düzenlemedir.

6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu, İkinci Kitap, Ticaret Şirketleri, Birinci Kısım, Genel Hükümler, F) Birleşme, Bölünme Ve Tür Değiştirme' başlığı altında, 136. ve 158. maddeleri arasında şirket birleşmelerine ilişkin olarak düzenlemeler getirilmiş buna karşı açılacak davalar da 192. ve 193. Maddelerde düzenlenmiştir. 6102 Sayılı yasada bulunan birleşmeye ilişkin düzenlemeler, İsviçre Birleşme Kanunu esas alınarak getirilmiştir.

İşbu çalışmamızda esasen şirket birleşmelerinin hukuki süreci ve kanuni boyutu çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. O halde nihai olarak şunu diyebiliriz ki, 6102

Sayılı TTK düzenlemesi ile şirket birleşme ve devralmalarında hukuki eksiklik mevcut değildir. Ne var ki hukuki alt yapının olması her birleşmenin başarıya ulaşacağı anlamını da taşımamaktadır. Bu yüzden şirket birleşmelerinin başarı ile gerçekleştirilebilmesi açısından; gayelerin iyi bir şekilde tanımlanmış olması, birleşme sürecine gerekli ehemmiyetin gösterilmesi, birleşme işlemlerinden doğacak ekonomik külfetlerin doğru şekilde tespit edilmesi, birleşme sürecinin hukuki sürecinin iyi işletilmesi ve insan unsurunun da gözden ırak tutulmaması gerektiği hususları son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

Alkılıç, Ş., (2009) Türk Ticaret Kanunu Tasarısına Göre Ticaret Şirketlerinin Birleşmesi. İstanbul: Beta Yayıncılık.

İpekel-Kayalı, F., (2014) Türk Ticaret Kanunu'na göre Birleşmeler, İstanbul, Vedat Kitapçılık.

Keşli A., (2012) Birleşme, Bölünme ve Tür Değiştirme, Şirketler Hukuku içinde, Ed. Karahan Sami, Mimoza Yayınları.

Moroğlu, E. (2010), Anonim Ortaklığın Tâbiyeti ve Tanınması, Makaleler, İstanbul.

Moroğlu, E., (2012), Anonim Ortaklıklarda Genel Kurul Kararlarının Hükümsüzlüğü, 6. Baskı, İstanbul.

Moroğlu, E., (2016), 6102 Sayılı Ticaret Kanunu, Değerlendirme ve Öneriler, İstanbul.

Sevi, A. M., (2013), Anonim Ortaklıkta Sermayenin Oluşturulması ve Pay Sahiplerine İade Edilmesi Yasası, Ankara.

Sevi, A. M., (2014), Anonim Ortaklıkta Payın Devri, 3. Baskı, Ankara.

Tekinalp, Ü. - Poroy, R. - Çamoğlu, E., (1997), Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku, 7. Bası, İstanbul.

Tekinalp, Ü. - Poroy, R. - Çamoğlu, E., (2005) Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku, İstanbul.

Tekinalp, Ü., (1996), "Özel Ekonomik Gücün Merkezileşmesinin Kanuni Düzenlemesi", İkt. Mal. Der., C. XIII, S. 8.

Tekinalp, Ü., (2013), Sermaye Ortaklıklarının Yeni Hukuku, Anonim ve Limited Ortaklıklar, Tek Kişi Ortaklığı, Ortaklıklar Topluluğu, Birleşme, Bölünme, Tür Değişirme, İstanbul.

Yıldırım, A. H. - Kolotoğlu, O., (2003), Anonim ve Limited Şirketlerin Kuruluşu Tasfiyesi Birleşmesi Devri Nevi Değişikliği Bölünme ve Hisse Değişimi, Ankara.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

THOMAS R. MALTHUS'UN VE KARL MARX'IN YOKSULLUK VE NÜFUS KAVRAMLAŞTIRMASI*

Jale SABBAĞ

İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-posta: jalesabbag@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7885-030X>

ÖZET

En iyi bilinen nüfus teorisi, Malthus'un nüfus teorisidir. İngiltere'nin hızla artan nüfusu, yanlış yönlendirilmiş bir Yoksul Yasası ile teşvik edilmiş ve bu Malthus'u çok derinden rahatsız etmiştir. 1798 yılında Malthus, "Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme" adlı çalışmasında nüfus artışı ve gıda üretimi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Malthus'un nüfus teorisi birçok insan tarafından desteklenmiştir ancak 19. yüzyıl sosyoloğu Karl Marx yoksulluk ve açlığın nüfus artışının değil kapitalist ekonominin bir sonucu olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca zenginliğin adil bir şekilde dağıtılmasıyla, gıda kaynaklarının nüfus artışına ayak uyduracağını savunmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Malthus, Marx, Nüfus teorisi, Yoksulluk*

POVERTY AND POPULATION CONCEPT OF THOMAS R. MALTHUS AND KARL MARX

ABSTRACT

The best known population theory is Malthus' population theory. The rapidly growing population of England was encouraged by a misguided Poor Law, which made Malthus very deeply disturbed. In 1798, Malthus examined the relationship between population growth and food production in "An Essay on Population Policy". Malthus' population theory was supported by many people, but the 19th century sociologist Karl Marx claimed that poverty and hunger were not the

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Atf (APA): Sabbağ, J., (2020), Thomas Robert Malthus'un ve Karl Marx'ın Yoksulluk ve Nüfus Kavramlaştırması, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 12 (1): 36-49.

result of population growth, but a result of the capitalist economy. He also argued that with a fair distribution of wealth, food resources would keep pace with population growth.

Keywords: *Malthus, Marx, Population Theory, Poverty*

JEL Code: *B19*

GİRİŞ

Thomas Robert Malthus 1798’de toplumun gelecekteki iyileşmesini etkilediği için “nüfus teorisi üzerine bir deneme” yayınladı. Malthus’un görüşü, nüfusun artması ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyeceği yönünde olup, nüfus ve ekonomi ilişkisine yönelik kötümser bir yaklaşımda bulunmaktadır. Malthus’un nüfus teorisi birçok insan tarafından desteklendi. Ancak Karl Marx, Malthus’un bu görüşünü eleştirmektedir. Marx toplumda iyi bir örgütlenme olursa nüfusun fazlalığının sorun yaratmayacağı, işsizlik ve yoksulluğun ise asıl nedeninin kapitalizm olduğunu belirtmektedir. Zenginliğin adil bir şekilde dağıtılması halinde gıda kaynaklarının nüfus artışına ayak uyduracağını savunmaktadır.

Bu çalışmadaki amaç, nüfus artışının, ekonomik büyüme ve yoksulluk ile olan ilişkisi ve bu kavramlar üzerindeki etkileri tarihsel süreçte geliştirilmiş olan Malthus’un nüfus teorisi ve Karl Marx’ın yoksulluk ve nüfus kavramlaştırmasına bağlı olarak ortaya konulmaya çalışılmasıdır. Bu çalışmadaki hipotez, Karl Marx’ın, Malthus’un nüfus artışı ile ilgili görüşlerini eleştirerek iyi bir örgütlenme olursa nüfusun fazlalığının sorun yaratmayacağı, işsizlik ve yoksulluğun ise asıl nedeninin kapitalizm olduğu konusundaki çıkarımı iktisadi kalkınma ve büyümeyi desteklemektedir.

1. KARL MARX VE THOMAS ROBERT MALTHUS’UN KISA BİYOGRAFİLERİ VE 1840’LAR LONDRASI

1.1. Karl Marx’ın Biyografisi

Karl Marx, 5 Mayıs 1818’de Rheinland’daki Trier kasabasında, Yahudi kökenli bir anne ve babanın çocuğu olarak dünyaya geldi. Fakat ailesi Karl küçükken 1816’da Protestanlığa geçer (Faccarello vd., 2016: 1). Trier’de bir Gymnasium’dan mezun olduktan sonra, Marx üniversiteye girerek, önce Bonn’da ve daha sonra Berlin’de tarih ve felsefe ağırlıklı hukuk okudu. 1841’de

üniversiteyi bitirdi ve Epikür felsefesi üzerine doktora tezi verdi. O sırada Marx, görüşlerinde Hegelci bir idealistti. Marx, öğrenimini tamamladıktan akademik kariyer yapmak için Bonn şehrine gitti. Ancak 1841 yılında profesör olan Bruno Bauer'ın Bonn'da ders vermesini engelleyen hükümetin politikası nedeniyle Marx akademik kariyer yapmaktan vazgeçti (Lenin, 1918: 4).

Marx bu durumdan dolayı gazeteciliğe döndü ve 1842 başlarında aydınlanmış vatandaşlar ve sanayiciler tarafından kurulan Köln'deki Rheinische Zeitung için yazılar yazmaya başladı. Ancak, Sansür Kurulu yetkilileri tarafından kuşkuyla izlenen Rheinische Zeitung, 1843 yılının Mart ayında yasaklandı (Faccarello vd., 2016: 2).

Marx, 1845'te Fransa'dan ihraç edildi ve Brüksel'e taşındı. 1845-46'da Marx ve Engels, yayınlanmamış olmasına rağmen, kendi tarih teorilerini ve özellikle de fikirlerin toplumdaki yerini belirleyen Alman İdeolojisini yazdı. Marx ve Engels'in 1848 başlarında Komünist Birliği'nin manifestosu olarak yazdığı Das Kommunistische Manifest (Komünist Manifesto), Marx'ın tarih, siyaset ve ekonomi hakkındaki görüşlerinin devrim niteliğindeki etkilerinin klasik sunumudur. 1848'deki devrimci yükselişte Marx Almanya'ya döndü, ama devrimci hareketin yenilgisiyle, önce Paris'te, daha sonra 1849 Ağustos'unda hayatının geri kalanında sürgünde yaşayacağı Londra'ya gitmek zorunda kaldı (Rosen, 1998: 4). Londra'dayken Engels'le beraber çalışmaya başladı. Burada Komünist Birliği'ni yeniden canlandırmak ve yeniden düzenlemek için ellerinden geleni yaptılar (Marx, ve Engels, 2010: XIV).

Kuramsal faaliyetleri, esas olarak politik ekonomi ve özellikle kapitalist sistemin analizi üzerine çalışmaya yönelikti ve böylece 1867'de Das Kapital'in 1. Cilt'ini yayınladılar (Rosen, 1998: 4). Daha sonra, Haziran 1872 ve Mayıs 1873 tarihleri arasında, ikinci bir baskısı ve aynı yılın sonunda, üçüncü bir ciltte taksitle yayınladı. Bunlar hayatında yayınlanan basımlardır. Ölümünden sonra Frederik Engels iki tane daha yayınladı (Merlassino, 2011: 1).

Ağustos 1861'de Marx tekrar kendini ekonomi politiğinin eleştirisine adanmış, 1863 yılının Haziran ayına kadar, paranın sermayeye, ticari sermayeye ve her şeyden önce ekonomistlerin artı-değeri açıklamaya çalıştığı çeşitli teoriler üzerine çalıştı (Musto, 2018: 12-13).

Ekonomi politiğe ek olarak Marx, Fransa'daki Sınıf Mücadeleleri (1850), Louis Bonapart'ın On sekizinci Brumaire (1852) ve Fransa'daki İç Savaş (1871) üzerine

üç çalışma yazdı. Birçok eleştiri yazıları arasında Gotha Programının Eleştirisi (1875), Marx'ın sosyalizm anlayışına ve onun adalet fikirlerine olan ilgisine ışık tuttuğu için özellikle önemlidir (Rosen, 1998: 4). Son yıllarda Marx ciddi sağlık sorunlarıyla boğuştu ve 14 Mart 1883 yılında öldü (Berlin, 2013: 262).

Marx önceleri sol-Hegelciler'in etkisinde kalmış fakat 1845 yılında sadece eleştiri yapmakla ve pratiğe dair bir şey söylememekle suçladığı sol-Hegelcilerle olan ilişkisini kesmiştir (Topakkaya, 2008: 380).

1.2. Thomas Robert Malthus'un Biyografisi

Robert Malthus 13 Şubat 1766'da doğdu. Sunderey'de Doping yakınlarındaki Westcott'ta büyüdü. Babası Daniel Malthus, o dönem David Hume ve Jean Jacques Rousseau gibi ileri görüşlü pek çok düşünür ile tanışan bir soyluydu. Malthus'un babasıyla yaptığı görüşmeler, entelektüel gelişimini çok etkilemiş olsa da, genellikle görüşleri birbirlerinden farklıydı (Pavlık, 2016: 338).

1779'dan 1781'e kadar Thomas Robert Malthus, Reverend Richard Graves tarafından Bath yakınlarındaki evinde eğitim gördü. Malthus daha sonra 1784'te Cambridge Üniversitesi'ne girdi ve 1788 yılında mezun oldu. 1793'te aynı üniversitede akademisyen olan Malthus, 1804'de evlenene kadar bu görevini sürdürdü (Hodgson, 2004).

1798'de Malthus, toplumun gelecekteki iyileşmesini etkilediği için "nüfus teorisi üzerine bir deneme" yayınladı. Yayınlamış olduğu denemede nüfus artış hızı ve gıda arzındaki yavaş artış arasındaki eşitsizliğe dikkat çekti. Buna ek olarak savaş, kıtlık ve hastalığın, aile büyüklüğünün sınırlandırılması için olası etkenler olduğunu belirtti. Çalışması büyük yankılar uyandırdı ve birçok yeni tartışmaya neden oldu. 1803'te politik felsefenin politik ekonomiye ve ahlaki kısıtlama kavramına yol açtığı bir veri kütesini dağıtan çok daha büyük bir sosyolojik tez yayınladı ve sonrasında tartışmalar devam etti (Dunn, 1998: 76).

Malthus 1805'te, East India Company'nin Koleji'nde ekonomi politik başkanlığa seçilen ilk kişiydi (MacDonald, 2017: 9). Kolej, güçlü bir ticaret şirketi olan East India Company'nin yöneticilerini yetiştirmek için kuruldu. Malthus, 1819'da İngiltere'nin önde gelen bilimsel araştırma akademisi olan Royal Society'ye seçildi. Beş yıl sonra, bir yazar olarak ününden dolayı (Royal Society for Literature) Kraliyet Edebiyat Topluluğu'na katıldı. Bu arada Malthus, araştırmasının temel konusu olan ekonomi politiği araştırması için dernekler

oluşturmada aktif olarak yer aldı. 1811’de İngiliz David Ricardo’yla tanıştı (Course Hero, 2018: 7).

Malthus, David Ricardo’nun farklı görüşleri olmasına rağmen iki yakın dosttular. Dostunun aksine, Malthus korumacı Tahıl Yasalarının korunmasını destekledi (Hodgson, 2004).

Malthus’un daha sonraki yazıları çok çeşitli ekonomik konuları kapsamaktaydı. 1820’de Pratik Uygulamalara bir Bakış Açısıyla düşünülen Politik Ekonomi Prensipleri adlı tezinde, Malthus, ekonomik teoriye tartışmalı olarak temel bir katkı sağladı. İskoç filozof Adam Smith’in arz ve talep hakkındaki düşüncelerini iyileştirerek, talep ve fiyat arasındaki ilişkiyi açıklayan bir talep programı fikrini önerdi. 29 Aralık 1834’te öldüğü zaman, Malthus kendini zamanının en önde gelen İngiliz ekonomisti olarak kabul ettirmiştir (Course Hero, 2018: 7).

1.3. 1840’lar Londra’sı

1840’lı yıllarda İngiltere, askeri, ekonomik, teknolojik ve finansal olarak dünyanın lider iktidarıydı. Bununla birlikte, liderliğini sürdürüp sürdüremeyeceği konusunda yaygın bir şüphe vardı. Ekonomik konulardaki en yaygın tartışmalar özellikle gıdanın ticaretiyle ilgili engellerdi (Odlyzko, : 2).

İngiliz sanayi devrimi, bir sanayi ekonomisi yarattı. Gündelik söylem endüstrileşmeyi ve ekonomik büyümeyi bir araya getirirken, İngiltere, hızlı ekonomik büyümeden ziyade belirgin şekilde gerçekleşen yapısal değişimler bakımından dikkat çekmekteydi. Özellikle İngiliz iş gücü 1840’lı yıllarda serbest ticarete geçmeden önce bile büyük ölçüde sanayileşmişti (Crafts ve Harley, 2002: 1).

Tahıl yasaları, 1815’te Napolyon Savaşları’nın sona ermesinden sonra tarımda düşen fiyatlara bir cevap olarak ortaya çıktı. Amaç, İngiltere’deki geleneksel toprak aristokrasisinin temel gelir kaynağı olan ekonomik faaliyetlerini korumaktı. Parlamento, toprak sahipleri tarafından yönetildiğinden, bu korumacı tedbirin geçişini güvence altına almakta zorlandılar. Yasa, belli bir fiyat üzerinden tahıl ithalatına izin verdi ancak bu fiyatın altına düşüldüğü durumda ithalatı yasakladı. Toprak sahipleri için kabul edilebilir olan tahıl fiyatı sabit şekilde kaldı. Ancak, Sanayi devrimi, üretim yapısında önemli değişiklikler meydana getirdi ve yükselen sanayiciler, toprak sahiplerinden farklı olarak, serbest ticarete açık bir ilgi gösterdiler (Pose, 2017: 124).

1845'te İngiltere, zoraki şekilde tüm görünümlere açık bir krizle karşı karşıya kaldı. Üreticilerin mükemmel ve hızlı gelişimi, dış pazarların genişlemesini ve talebin artmasını sağlamıştı. Her on yılda bir sanayinin gelişimi genel bir ticari çöküşle şiddetli bir şekilde kesintiye uğradı (Engels, 1885: 12).

Tahıl Yasaları olarak bilinen kanun dizisi, yaklaşık 500 yıldır İngiliz toplumunun bir özelliğiydi. 1760'lı yıllara kadar sağladığı etki iyiydi ve fiyatları dengeliydi. Ancak 1791'den sonra Parlamento, arazi sahiplerini koruyan bir dizi yeni yasa çıkardı ve bu da ithalatı kısıtlayarak tahıl fiyatlarını artırma amacını taşıdı. 1815'ten 1869'da Napolyon Savaşları'nın ayaklanması sırasında alakasız olsa da, Tahıl Yasaları ekmek maliyetini açıkça artırdı. 1815-1846 yılları arasında, tüketimin yaklaşık yüzde 90'ı ülke içinde üretildi. Bu dönemde İngiliz toplumu hem sanayileşmeye hem de hızlı nüfus artışına yöneliyordu ve bu da ülkenin kendini besleyememesiyle sonuçlandı (Ward, 2004: 245).

Ekonomik Politika Teorisi son on yıllarda önemli bir dönüşüm geçirdi. Önceki analizlerde sosyal refahın maksimize edilmesini belirleyen koşullar incelenirken, şu an refah maksimizasyonu kurallarına aykırı olan politikaların varlığını açıklamak için politik güçler ve ekonomik çıkar grupları yapılan analizlere açıkça dahil edilmiştir. Ancak, iktisatçılar, bu politikaların yalnızca temel çıkar grupları temelinde açıklanıp açıklanamayacağı ya da politik sürecin ideolojilerin ve siyasi tercihlerin rolü için bir miktar özerkliği koruyup korumayacağı konusunda bölünmüştür. İngiltere'deki serbest ticaretin, 1846'da Tahıl Yasalarının parlamento tarafından yürürlükten kaldırılması zaferi, ekonomik politikanın belirlenmesinde ideoloji ve çıkarlar arasındaki etkileşimin zengin bir örneğini oluşturdu. Tahıl Yasaları, parlamentoya egemen olan toprak sahiplerine fayda sağlayan, uzun zamandır devam eden ve İngiliz tarımına koruma sağlayan bir yasaydı. Ondokuzuncu yüzyılın başlarında, Tahıl Yasaları, ekonomik büyüklük ve politik etkide teorik gelişmelerin ekonomi üzerindeki zararlı etkilerine işaret ettiği gibi, üretim çıkarlarına karşı saldırıya uğramıştır. Kişinin yaklaşımına bağlı olarak, yürürlükten kaldırma, iktidardaki ekonomik çıkar grupları arasındaki kaymaların veya fikirlerin gücünün doruğa çıkmasının sonucu olarak görülmüştür (İrwin, 1989: 41).

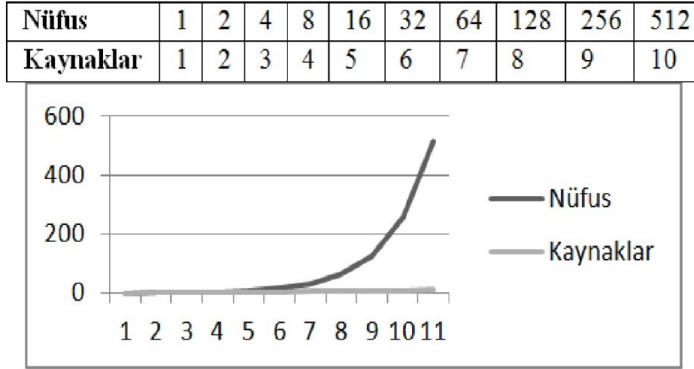
1815, 1828 ve 1842, tahıl yasalarında önemli değişikliklerin yapıldığı yıllar oldu. Tahıl Yasası mevzuatının tarihine paralel olarak, gıdanın korunmasına karşı önemli demografik ve ekonomik değişiklikler oldu. 1811'den 1841'e kadar İngiltere'nin nüfusu 12,6 milyondan 18 milyona yükseldi ve İngiliz çiftçiler yurt içi pazarda yeterli ürün elde edemediler (Schonhardt-Bailey, 2006: 11).

2. KARL MARX VE MALTHUS'UN NÜFUS TEORİLERİ

2.1. Malthus'un Nüfus Teorisi

Malthus, 1798'de Nüfus Teorisi'ni yayınladı ve gelecek yüzyıl için, siyasal ekonominin yeni disiplini kendi düşüncesini kendi temel ilkeleriyle birleştirdiği için, nüfus teorisi büyük ölçüde bir Malthusçu çerçeve içinde gerçekleşti (Hodgson, 2009: 742).

Malthus'un nüfus teorisinde, nüfus 1, 2, 4, 8, 16, 32... olarak geometrik bir dizi biçiminde artarken, gıda maddeleri ise 1, 2, 3, 4, 5, 6 ... şeklinde aritmetik bir dizi olarak artmaktadır (Henderson, 1992: 140).

Kaynak: (Aktan, Yay ve Yay, 2019:25)

Malthus, nüfusun katlanarak artış gösterdiğini, ancak gıda üretiminin artma potansiyelinin doğrusal olduğunu ifade etmektedir. Burada ana husus, üreme oranlarının her zaman toprağın tarımsal taşıma kapasitesini aşmasıdır (Keller, 2010: 415).

Malthus, insanlığın mükemmelleştirilebilirliği için en iyi durumun, tarih boyunca kaydedilen ilerlemenin kayıtlarına dayandığı sonucuna vardı. Ancak nüfusun gücü ile gıda üretimi arasındaki doğal eşitsizliğin bu iyileşmeye sınırlar getirdiğini düşündü (Hammond, 2013: 5).

Malthus'un nüfus görüşü, insan davranışının doğa tarafından yönlendirildiğini ve doğaya sahip olma olasılıkları arttıkça çok sayıda çocuk sahibi olacakları

varsayımına dayanır. Nitekim doğurganlık ve ölüm oranları arasındaki dengeye ilişkin Malthus demografik teorisi, doğanın genel kanunları olarak adlandırdığı insanlara dair temel felsefesine dayanmaktadır. Malthus, hayatın gerekliliklerini yeterli ölçüde elde etmenin zorluğunu, nüfusun kontrol edilmezse, gıda üretiminden daha fazla artacağından dolayı büyük bir sorun olacağını ifade etmektedir (Brezis ve Young, 2003: 3-4).

2.2. Karl Marx'ın Malthus'un Nüfus Teorisine Eleştirileri

Malthus, olası varsayımlarından nüfusun doğal artışının geometrik olduğunu, bundan dolayı yüksek artış oranlarının sadece “nüfusun geometrisi” nin sonucu olduğunu ifade etmiştir. Marx, aksine, yüksek artış oranlarının sosyoekonomik nedenlere bağlı olduğunu öne sürdü. İlk olarak, kapitalist birikim, büyük bir genç emekçi nüfus fazlasına ihtiyaç duymuştur. İkinci olarak, sanayi üretiminin ve kapitalist sömürünün doğası gereği, çok yüksek ölüm oranına ve işçiler için çok kısa bir ömre neden olmuş, böylece yaşamın temel kitlesinin hızlı bir şekilde yeniden üretilmesini sağlamıştır (Jermain, 1975: 178).

Marx, evrensel bir nüfus yasası olmadığına inanıyordu; Ona göre, her sosyal sistemin farklı bir yasası vardır. “Aşırı nüfus” un kapitalizmin özelliği olduğunu belirtmiştir. Çünkü “değişken sermaye” nüfustan daha az hızlanma eğilimindedir. “Değişken sermaye” için daha yavaş büyüme oranı, kapitalistlerin emek üretiminin bir parçasını birikim süreci içinde yönlendirme pratiğine dayandırmıştır. “Aşırı nüfus” başka bir değişle “göreceli artan işgücü” veya işsizlik kapitalist üretim tarzı tarafından yaratıldı. İşsizliğin hem kapitalizmin gerekli bir sonucu olduğu hem de onun devamlılığı için gerekli olduğunu belirtmiştir. Marx, sosyalizm için açık bir nüfus yasası geliştirmemiştir. Yeni toplum biçiminin çalışan kitlelerin yaşam düzeyini yükselteceğini ve bunun da ölüm oranını azaltacağını düşünmüştür. Ona göre, kapitalist sınıfın ortadan kaldırılması ve emek üretiminin bir kısmını saptırma pratikleri, “değişken sermaye”nin nüfusla aynı oranda yükselmesine neden olacaktır (Brackett, 1968: 160).

Marx'a göre insan doğayı kontrol eder. İnsanın, geçimin ötesinde üretim yapmasına izin veren ve Malthus'un tarif ettiği ikilemden etkilenmeyeceğini garanti eden bu yeteneğidir. Marx'ın görüşüne göre, doğurganlık ile ilgili kararlar üretim biçimleriyle ve aynı zamanda sosyal sınıfla ilişkili olduğundan, burjuva ve proletarya arasında aile kararlarında bir fark olması gerektiğini ve bu sınıflar

arasında ekonomik farklılıkların olduğunu vurgulamaktadır (Brezis ve Young, 2003: 6).

Tarihsel materyalizmde Marx Engels'le birlikte, kendi başına bir nüfus teorisi formüle etmemiştir, fakat yöneten nüfus olarak gördüğü bir dizi temel ilkeyi ve onun ekonomik ve sosyal bağintılarını formüle etmiştir. Malthus'un "soyut" nüfus ilkesinin tersine, Marx, doğal ve evrensel nüfus yasasının olamayacağını dile getirmiştir. Nüfusun farklı toplumlarda hüküm süren sosyal ve ekonomik koşullar tarafından belirlendiğini, her tarihsel üretim tarzının, tarihsel olarak kendi sınırları içinde geçerli olan kendine özgü nüfus teorisine sahip olduğunu belirtmiştir. Marx, insanların müdahalesi olmadığı sürece sadece bitki ve hayvanlar için soyut bir nüfus teorisi olduğundan söz etmektedir (Meek, 1954: 31-34).

Kapitalist üretim tarzı altında, tarihsel olarak özel bir "nüfus kanunu" devreye girer, bu da egemen üretim ilişkileri ile bağdaştırılır. Kapitalist gelişme sürecinde, "nüfusun nispi fazlası" veya "endüstriyel yedek ordu" geleneksel üretim yöntemleri, mekanizasyon ve endüstriyel krizlerin yok edilmesiyle üretilir ve çoğaltılır. Ardından ortaya çıkan "aşırı nüfus", doğal koşullara veya gıda arzına değil, sermaye birikiminin ihtiyaçlarına bağlıdır. Yani sermaye, hızlı ve kolay bir şekilde çizebileceği ve işçi sınıfının isteklerini kontrol altında tutacak bir yedek emek gücü ordusu gerektirir. Kıtılık, bu bağlamda, kâr ve rekabet mantığına göre çalışan küçük bir kapitalist sınıfın altında üretim araçlarının yoğunlaşması nedeniyle istihdamın azlığıdır (Perelman, 1979: 83).

Marx'ın nüfus tartışması, iki önemli noktada Malthus'un görüşüyle farklılık oluşturmaktadır.

1. Yoksulluğun fakirliğin suçu olduğunu söyleyen marx, hatanın genel olarak kapitalist üretim ve özellikle de kapitalist sınıftan kaynaklandığını savunur;
2. Nüfus problemleri sınıf ilişkilerinden kaynaklanan bir sorundur (Jermain, 1975: 140).

3. KARL MARX VE THOMAS ROBERT MALTHUS'A GÖRE NÜFUS ARTIŞININ YOKSULLUKLA İLİŞKİSİ

Yoksulluk, genellikle olumsuz sosyal sonuçlara neden olan ekonomik kaynakların eksikliği olarak tanımlanmaktadır (Mood ve Jonsson, 2016: 633). Yoksulluk, fakir

bir insanın kendini bulduğu durumun bir sonucu olarak ortaya çıktığı gerçeğine dayanan bir teoridir. Fakir kişi, bu nedenle, üretim sistemi olan bir dizi faktörden kaynaklanan koşulların kurbanıdır (Manjoro, 2017: 3).

Marx, yoksulluğun nedenini bireyden çok toplumsal etkenlere bağlamaktadır ve yoksulluğun ortaya çıkmasında tüm suçun kapitalizmde olduğunu ve yoksulluğun, kapitalizmin varlık nedeni olduğunu ifade etmektedir. Kapitalizmin sermaye birikimini sağlaması ve düşük ücretli emek bulabilmesi için yoksulluk gereklidir. Aslında yoksulluğun nedenlerinden biri de kaynakların adil bir şekilde çalışanlara dağıtılmamasıdır. Adaletsiz dağıtımın olduğu bir ortamda yoksulluk da devam eder (Demirtürk vd.,2011: 36).

Marx, yüksek doğurganlığın yoksulluğun bir nedeni değil, bir belirtisi olduğunu ileri sürmektedir. Yoksulluğun altında yatan nedenlerinde köklü bir dönüşüm sağlayarak yaşam standartlarının yükseleceğini ve doğum oranlarının düşmeye başlayacağını belirtmektedir (Sinding, 2008:3).

Yoksulluğun yüksek oranda görülmesi, yüksek doğum oranlarına yol açmakta, bu da yoksulluk içinde yaşayan nüfusun yüksek oranda artmasına yol açmaktadır (Mallick ve Ghani, 2005: 599).

Karl Marx, bir nüfusun kendisini doyurabilme kapasitesinin öncelikle ekonomik ve toplumsal örgütlenmeye dayandığını ileri sürmüştür ve yoksulluğun suçlusunun, nüfus artışının değil, kapitalizmin olduğunu ifade etmiştir (Marshall, 1999: 470-471).

Marx ve Malthus için nüfusun başlıca ekonomik sorusu, yoksulluğun nedeni sorunuydu. Malthus biyolojik determinizmi, Marx, kapitalizmin sosyo-ekonomik koşullarını vurgulamıştır. Daha açık bir ifadeyle, Malthus, yoksulluk problemini, bilinçsizce, doğal bir yasa olarak hareket eden toplumun ilkesi açısından tanımlamıştır. Ona göre, nüfus bağımsız bir değişkendi, ekonomik sıkıntıya ve yoksulların bir sınıf olarak ve bir bütün olarak toplum için artan sefaletle yol açmasıyla sonuçlanmıştır. Marx, yoksulluk sorununu bilinçli bir sınıf sorunu olarak tanımlamıştır (Jermain, 1975: 168).

İngiltere’de entelektüellerin tartıştığı ve çözüm aradığı yoksulluk ve İngiltere’nin nüfusunun azalmasıyla ilgili Malthus bu iki konunun birbirine bağlı olduğunu göstererek bir çözüm yolu aradı. Buna göre öncelikle yıllar geçtikçe İngiltere’nin nüfusunun azalmadığını, azalıyor olsaydı tahıl fiyatlarının düşmesi gerektiği

çıkarmasını yapmıştır. Bu nedenle yoksulluğun nedenini aşırı artan nüfusa bağlanıyordu (Gövdere ve Türkoğlu, 2016: 428).

Malthus, savaş zamanında yeterli tarım kapasitesinin sağlanması için, yerli üretimin öncelikli hale getirilmesi ve yabancı ithalattan korunması gerektiğini savundu (Hodgson, 2004: 4).

SONUÇ

Nüfusun hızlı artması, ülkelerin üretimlerini daha da artırırken, fazla tüketimin olmasına da neden olmaktadır. Başka bir deyişle, nüfusun artması ile üretim ve tüketim arasında doğru bir orantı bulunmaktadır (Aktan, 2002: 1). Yapılan son çalışmalar, doğurganlık oranlarının yoksulluk üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğuna dair güçlü kanıtlar sunmaktadır. Bu sonuç, hem mikro hem de makro düzeyde yapılan çalışmalar ile desteklenmektedir. Makro düzeyde yapılan çalışmalar, çalışan yetişkinlerin sayısı çocuk sayısından daha hızlı arttığında kişi başına düşen gelirin de orantılı olarak arttığını ortaya koyan mikro düzeydeki çalışmaları güçlendirir. Toplam düzeyde veya hanehalkı düzeyinde, yetişkin başına düşen çocuk sayısındaki düşüş, ülke ve hane halkı başına düşen kişi başına gelir artışına yol açmaktadır (Mason ve Lee, 2004: 2).

Aşırı nüfus sorunu, yoksulluk sorunuyla ilgili kaygılardan kaynaklanan bir başka sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla başa çıkmak için, aşırı nüfus sorunu ve nüfus artışına yönelik sosyoekonomik kontrollerin incelenmesi dikkate alınmalıdır.

İnsanlık tarihinin önemli kısmı boyunca ekonomilerin evrimi Malthusçu durgunluğa damgasını vurdu. Teknolojik ilerleme ve nüfus artışı standartlara göre düşüktü ve dünyanın çeşitli bölgelerinde kişi başına düşen gelir artış hızı, nüfus artışının kişi başına düşen kaynakların genişlemesi üzerindeki dengelenmesinin etkisiyle daha da yavaşladı. Son iki yüzyılda, aksine, teknolojik ilerlemenin hızı, sanayileşme süreciyle birlikte önemli ölçüde artmıştır. Dünyanın çeşitli bölgeleri Malthusçu düşünceden ayrıldı ve başlangıçta kişi başına düşen nüfus ve nüfus artış hızlarında kayda değer bir artış yaşadı. Ekonomik büyüme yaratamayan, Sanayi Devrimi öncesi dönemde teknolojik ilerlemenin aksine sanayileşmenin ikinci aşamasında üretim sürecindeki beşeri sermayenin artan rolü, nüfus artışının karşı dengeleyici etkilerinden üretkenlikteki kazanımlarını özgürleştirerek demografik bir geçişe yol açmıştır (Ashraf ve Galor, 2008: 1).

KAYNAKÇA

- Abdullah, T. S, vd., (2015), “The Effect of Increase in Population on the Economic Growth of Bangladesh”, *Developing Country Studies*, Cilt:5, Sayı:17, ss.87-95.
- Aktan, C. C., (Ed.), (2002), “Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri”, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.*
- Aktan, C. C., Yay, T. E., Yay, S., (2019), *Biyoloji ve İktisat: Evrimsel Biyolojiden Evrimsel İktisada, İçinde: Evrimsel İktisat*, (Editörler: C. C. Aktan ve S. Yay), İzmir: Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği, ss. 8-49.
- Ashrafy, Q., Oded G., (2008), “Malthusian Population Dynamics: Theory and Evidence”, *Working Papers, Brown University, Department of Economics.*
- Berlin, I, (2013), “Karl Marx”, *Princeton University Press Princeton and Oxford.*
- Brackett, J. W., 1968, “The Evolution of Marxist Theories of Population: Marxism Recognizes the Population Problem”, *Demography*, Cilt:5, Sayı:1, ss.158-173.
- Brezis, E. S., Warren Y., (2003), “The New Views on Demographic Transition: A Reassessment of Malthus and Marx s views on Population”, *The European Journal of the History of Economic Thought, Taylor & Francis Journals*, Cilt:10, Sayı:1, ss.25-45.
- Course H., (2018), “An Essay on the Principle of Population”, *Study Guide Inc.*
- Crafts, N, Harley, C. K., (2002), “Precocious British Industrialization: A General Equilibrium Perspective”, *Department of Economic History London School of Economics, Working Paper.*
- Demirtürk, R. B., Bozkuş, N., vd., (2011), “Yoksulluk Düzeyinin Modellenmesi Üzerine Bir Araştırma”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt:14, Sayı:1, ss.30-67.

Dunn, P. M., (1998), “Thomas Malthus (1766-1834): Population Growth And Birth Control”, *Arch. Dis. Child. Fetal Neonatal Ed.*, Cilt:78, Sayı:1, ss.76-77.

Engels, F., (1885), “England in 1845 and in 1885”, *Commonweal*, ss.12-14.

Faccarello, G., vd., (2016), “Karl Heinrich Marx (1818–1883)”, *Handbook on the History of Economic Analysis*.

Geoffrey M. H., (2004), “Thomas Robert Malthus, (1766-1834)”, *Biographical Dictionary of British Economists*, ss.1-6.

Gövdere, B., Türkoğlu, M., (2016), “Malthus’un Nüfus Teorisine Şarkılı İtiraz: Dickens Yaklaşımı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:21, Sayı:2, ss.427-439.

Hammond, J. D., (2013), “Malthus, Utopians, and Economists”, *Research in the History of Economic Thought and Methodology*, Sayı:33, ss.179-207.

Henderson, J. P., (1992), “Introduction to Thomas Robert Malthus, ‘An Essay on the Principle of Population’, 1798”, *Essays in the History of Mainstream Political Economy*, ss.140-150.

Hodgson, D., (2009), “Malthus’ Essay on Population and the American Debate over Slavery”, *Comparative Studies in Society and History*, Cilt:51, Sayı:4, ss.742-770.

Irwin, D. A., (1989), “Political Economy And Peel’s Repeal Of The Corn Laws”, *Economics And Politics*, Cilt:1, Sayı:1, ss.41-59.

Jermain, D. O., (1975), "Marx on Population: a Critical Review Including a Comparison to Malthus and a New Perspective on Marx" *Dissertations and Theses. Paper 823. Portland State University*.

Keller, D. R., (2010), “Environmental Ethics: The Big Questions”, Wiley-Blackwell; 1. Edition.

Lenin, V. I., (1918), “Karl Marx, A Brief Biographical Sketch With an Exposition of Marxism”, *Priobi Publishers*.

- MacDonald, J. M., (2017), “Malthus and the Philanthropists, 1764–1859: The Cultural Circulation of Political Economy, Botany, and Natural Knowledge”, *Social Science*, Cilt:6, Sayı:4, ss.1-33.
- Mallick, S., Ghani, N., (2005), “A Review of the Relationship between Poverty, Population Growth, and Environment”, *The Pakistan Development Review*, Cilt:44, Sayı:4, ss.597-614.
- Manjoro, A. E., (2017), “Theories Of Poverty Reduction As They Apply To The Gorongosa - Case Study İn Alleviating Poverty Through Local Resources And İnitatives”, *Conference: Outubro 2016*, At Mozambique-Quelimane.
- Marshall, G., (1999), “Sosyoloji Sözlüğü”, *Bilim ve Sanat Yayınları*, (çev. Osman Akmhay, Derya Kömürcü).
- Marx, K., ve Engels, F., (2010), “Marx and Engels 1849-51”, *Lawrence & Wishart, Electric Book*.
- Mason, A., See, S. H., (2014), “The Demographic Dividend And Poverty Reduction”, *Seminar On The Relevance Of Population Aspects For The Achievement Of The Millennium Development Goal*.
- Meek, R. L., (1954), “Malthus-Yesterday and Today”, *Science & Society*, Cilt:18, Sayı:1, ss.21-51.
- Merlassino, V. C., 2011, “Analysis Of Three Different Spanish Translations of Karl Marx’s Das Kapital (1867): Juan. B. Justo (1898), Wenceslao Roces (1946), Pedro Scaron (1975)”, *Department of History of Economic Thought – University of Barcelona Barcelona / Spain*.
- Mood, C., Jonsson, J. O, (2016), “The Social Consequences of Poverty: An Empirical Test on Longitudinal Data”, *Soc. Indic. Res.*, Cilt:127, ss.633-652.
- Musto, M., (2018), “The Writing of Capital: Genesis and Structure of Marx’s Critique of Political Economy”, *Critique Journal of Socialist Theory*, Cilt:46, Sayı:1, ss.11-26.

Odlyzko, A., (2012), “Crushing National Debts, Economic Revolutions, And Extraordinary Popular Delusions”, *University of Minnesota Minneapolis*, MN 55455, USA.

Pavlik, Z., (2016), “Thomas Robert Malthus (1766–1834)”, *Demografie*, Cilt:58, Sayı:4, ss.338–348.

Perelman, M., (1979), “Marx, Malthus, And The Concept of Natural Resource Scarcity”, *Antipode*, Cilt:11, Sayı:2, ss.80-91.

Pose, N., (2017), “The Repeal of the Corn Laws and Brexit in Comparative Perspective: The Enduring Role of Interest Representation, the Renewed Role of Ideas”, *Journal of Public and International Affairs*, Sayı:1, ss.121-138.

Rosen, M., (1998), “Karl Marx”, *The Encyclopedia of Philosophy*.

Schonhardt-Bailey, C., (2006), “From the Corn Laws to Free Trade, Interest, Ideas, and Institutions in Historical Perspective”, *The MIT Press*.

Sinding, S. W., (2008), “Population, Poverty and Economic Development”, *Bixby Forum, The World in 2050*, Berkeley, California.

Topakkaya, A., (2008), “Tarihsel Materyalizm Bağlamında Marx’ı Yeniden Okumak”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:1, Sayı:3, ss.378-396.

Ward, T., (2004), “The Corn Laws and English Wheat Prices 1815-1846”, *Atlantic Economic Journal, Springer;International Atlantic Economic Society*, Cilt:32, Sayı:3, ss.245-255.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

RİSKTEN KAÇINMA: KAYBETME KORKUSU*

Mustafa Şeref AKIN

Prof. Dr.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-posta: Mustafa.akin@erzincan.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1850-9118>

ÖZET

Kişilerin yatırım yapmaktan kaçınmada sahip oldukları varlığı kaybetme korkusu yatmaktadır. Yatırımdan gelecek potansiyel kaybın potansiyel kazançtan ağırlığının çok daha yüksek olması da yatırımdan cayma sebebidir. Yatırım projesinin başında iştahlıyken proje günü yaklaştığında vazgeçme eğilimi şiddetli şekilde artmaktadır. Servetin muhafazası, kaybetmeye tepki ve zaman faktörlerinin rasyonel iktisatın öngörüsü olan getiri oranıyla ilgisi bulunmaktadır. Davranışsal iktisatın ortaya çıkmasının sebebi de rasyonel iktisat teorisinin kişilerin yaşadığı psikolojiyi anlamakta ve sürece katmakta eksikliğindedir. Makalede bu kaybetme korkusunu yenmek için izlenmesi gereken metotlar irdelenmiştir. Bu yöntemler ana husus olayı farklı şekilde algılamasını ve konuya zamanla adım adım ısınmasını sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal İktisat, Risk, Kaybetmekten Kaçınma, Servet Etkisi, Batık Maliyet.

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Atıf (APA): Akın, M. Ş., (2020), Riskten Kaçınma: Kaybetme Korkusu, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 12 (1): 50-75.

RISK AVOID: FEAR OF LOSS

ABSTRACT

People are reluctant to invest due to the fear of loss of their endowment. The reaction of potential loss from the investment is much higher than the potential gain. When the launching of the project is closing, the tendency to abandon is increasing sharply. The maintenance of endowment, the response to loss and the time factors are unrelated to the rate of return, which is the prediction of rational economics. The reason for the emergence of behavioral economics is the lack of understanding of the psychology of individuals. In the article, the methods to be followed to overcome this fear of losing are investigated. The main point of these methods is to perceive the event in a different way and to warm up the subject step by step over time.

Key Words: *Behavioral Economics, Risk, Loss Avoid, Endowment Effect, Sunk Cost Fallacy.*

Jel Codes: *D90, D91*

GİRİŞ

Kişilerin yanlış ekonomik karar vermesinde veya yatırım kararı vermekten kaçınmaları iş imkanlarını kısıtlamakta ve büyümeyi düşürmektedir. Bu makalede kaçınmacı davranışları açıklayıcı üç sebep üzerinde durulmuştur. Birinci sebep, statükoyu (serveti) muhafaza etmektir. İkincisi, psikolojik olarak kaybetmenin acısı kazanma zevkinin daha güçlü olduğu savunulmaktadır (Kahneman ve Tversky, 1979). Üçüncüsü, karar verme zamanı yaklaştıkça risklere karşı algı kuvvetlenmektedir. Kaybetme korkusunun sebepleri ve bu korkuyu yenmek için davranışsal stratejiler nelerdir? Bu makale iş hayatında üretimi azaltan, verimliliği kısıtlayan, yenilikleri denemeyi engelleyen kaçınmanın psikolojik durumunun analizini yapmakta ve üstesinden gelme için önerilen davranışsal metotları incelemektedir.

Davranışsal iktisat alanındaki çalışmalar ekonomik karar vermenin psikolojik unsurlarını belirlemektedir (Kahneman, 2011). Gerçek insan davranışı, sınırlı rasyonellik, sınırlı öz kontrol ve sosyal tercihler nedeniyle, geleneksel normatif teorinin önerdiğinden daha az rasyonedir (Kahneman, 2011; Thaler, 2015;

Thaler, et.al., 2008; Cialdini, 1984; Ariely, 2008; Gneezy, Uri & List, 2013); Mullainathan, Sendhil & Shafir, 2013); Shiller, 2000). Klasik iktisadın rasyonel hesaplama mantığını eleştirel bakılmaktadır. Rasyonel hesaplamada risk getirisine göre kazanma ve kayba aynı oranda farksız kalması gereken insan, kayıptan kaçınmayı tercih etmektedir (Kahneman ve Tversky, 1979). İnsanlar kazanç elde etmekten ziyade kayıptan kaçınmak için risk almaya ve hatta sahtekarlık yapmayı daha fazla isteklidirler (Schindler ve Pfattheicher, 2016). Statüko önyargısı, servet etkisi, batık maliyet riskten kaçınmada rol oynamaktadır (Samuelson, & Zeckhauser, 1988).

1. KAYBETME KORKUSUNUN SEBEPLERİ: SERVET ETKİSİ, BEKLENTİ TEORİSİ, YAKIN VADE

Davranışsal iktisatta, “kaybetme korkusunun” üç ana sebebi vardır: servet, beklenti ve vade. Servet etkisi mevcut olan ekonomik varlığı koruma, sahiplenme ve subjektif değerlendirme iç güdüsünü taşımaktadır (Kahneman vd., 1991). Beklenti teorisi ise kaybetmenin kazanmaktan çok daha baskın olduğunu göstermektedir (Kahneman ve Tversky, 1979). Vade ise olay yaklaştıkça olayın faydalarından çok risklerini algılamaktır (Trope ve Liberman, 2003). Bunlar değişim engellemekte, ufak riskleri dahi almamaya sebep olmaktadır (tablo 1).

Tablo 1. Korku Kaynakları

Korku Kaynakları	Davranışsal Çözümler
Servet etkisi Beklenti Kısa Vade	Yeniden çerçeveleme: Fırsat Maliyeti Mantıksal sınıflandırma Batık Maliyet Uzun Vade Taahhütte bulunma ve adama mekanizmaları, Kılavuzlu hakimiyet Zihinsel imaj ve çıpa düşünce

Davranışsal çözümler ise olayı başka bir açıdan alınmasını sağlamaya çalışmaktadır (Kahneman ve Tversky, 1979; Levin vd., 1998) (tablo 1). Ekonomik olarak doğru olanın ne olduğunu anlatmak yerine, psikolojik soruna çözüm üretmeye çalışmaktadır. Davranışsal çözümlerden çerçevelemede kişiye fırsat maliyeti açısından sorun anlatılmaktadır. Mantıksal sınıflandırmada beyni finansal bölümlere ayırmaktadır. Batık maliyette kişinin yapmış olduğu geçmiş

yatırımları teşvik mekanizması olarak kullanılmaktadır. Vadeyi uzatarak soruna çözüm üretmektedir. Taahhütte bulunmada kişiyi çözüm için adaması sağlanmaktadır. Kılavuzlu hakimiyette hadiseye adım adım yaklaşarak bakmaktadır. Çıpa düşüncede bir negatif çağrışımı pozitif bir çağrışımla değiştirmektedir (bkz. Ek tablo 2).

1.1. Servet Etkisi

Servet etkisinin altında riskten kaçınma duygusu yatmaktadır (Ericson ve Fuster, 2014). Eğer bir maddi varlığa sahip olunmasaydı, ne kazanılabileceği düşünülerek hareket edilmektedir. Bir (maddi) varlığa sahip olunduktan sonra, yeni bir iş yapma kararı alınırken ne kaybedileceği düşünülmektedir. Halbuki rasyonel ekonomik teorisinde, yeni elde edilecek gelir, işin gelir-gider analizine göre ve mevcut olan servetten bağımsız olarak değerlendirilmektedir (Kahneman vd., 1991).

Servet etkisinde mevcudu koruma yeniyi kazanmaktan daha baskındır. Varlığın değerlendirmesinde “sahiplik duygusundan” piyasa değerinin üstünde subjektiflik taşımaktadır (Ariely, 2013).

Servet etkisi altında olduğunda kişi fırsat maliyetini göz önüne almamaktadır. Fırsat maliyetinde, alternatif getiriler karşılaştırılması gerekmektedir. Halbuki, servet etkisindeyken mevcut varlığı tek (alternatifsiz) görmektedir. İnsanda sahip olması duygusu kamusal bir malda dahi çok kuvvetlidir. Sınıftaki hemen her öğrencinin yıl boyunca aynı sandalyede oturmasını örnek gösterilmektedir. Herkesin ortak kullanıma açık bir mekân da bile hep aynı yeri tercih edilmekte, adeta sahiplenilmektedir (Kahneman vd., 1991).

1.1.1. Kahve mugları

Bir gruba kahve mugları için ne kadar teklif edecekleri sorulmaktadır. Kahve mugları için ortalama 25 lira teklif verilmektedir. Daha sonra grup ikiye ayrılmakta ve birinci gruptakilere ücretsiz olarak muglar verilmektedir. Bir saat sonra tekrar buluşulduğunda fiyat teklifinin yenilenmesi istendiğinde sahip olanlar 45 liradan aşağı teklifi kabul etmemekteler. Kişiler mallara sahiplenince piyasa değerinin dışında farklı bir değer atfetmeye başlamaktalar (Kahneman vd.,1991; List, 2011).

1.1.2. İade garantisi

Perakendecilerin iade garantisi ile tüketiciye satışında, mala karşı güven sağlanması yanında servet etkisinden de faydalanması yatmaktadır. Tüketici iade garantisi ile malı aldıktan sonra malı sahiplenmekte ve iade etmeyi istememektedir. Şimdi al sonra öde de servet etkisi stratejinin bir parçası olarak çalışmaktadır (Ariely, 2008).

1.1.3. Tercih ile değerlendirme: Kuşlar

Kişinin sahiplenmesi açısından tercih ve değerlendirmeyle fikrini beyan etme farklı etki yapmaktadır. Bir grup kişiye kuşlar arasında **tercih etmeleri** istenmektedir. Diğer gruba ise kuşları **değerlendirmeleri** istenmektedir. Her iki gruba daha sonra satın alma fırsatı sunulmaktadır. Tercih eden gruptan daha fazla kişi satın almaktadır. Tercih yapmak sahiplenmeye sebep olmaktadır (Hu ve Wyer, 2008).

2. BEKLENTİ TEORİSİ VE RİSK

Belirsizlikten kaçınma bilinen riskleri bilinmeyene karşı tercih eğilimidir. Örneğin, iki bahis arasından seçim yaparken, risk oranları yüksek olsa bile, risk oranlarını bilinmeyen bahse göre seçme olasılığı daha yüksektir (Ellsberg, 1961). Ekonomide, belirsizlikten kaçınma eğilimi, insanları, örneğin bilinmeyen riskleri olan borsaya katılmaktan kaçınmaya zorlamaktadır (Easley ve O'Hara, (2009).

Kişi kesin getiriye riskli getiriye göre tercih etmektedir. Bundan dolayı sigorta yaptırılmaktadır. Ancak kayıptan kaçmada farklı davranılmakta ve riski almayı kabullenmektedir.

2.1. Riskli Durumlarda Kaybetme ve Kazanç

İki olay değerlendirildiğinde:

- A) Kişisel kazanç sağlayan iki seçenekten birinin tercih edilmesi sorulduğunda:

Seçenek 1A: 500 TL garantili kazanç,

Seçenek 2A: %80 oranla 600TL kazanma ihtimali ve %20 oranında 0 kazanç.

A seçenek grubuna bakıldığında insanların büyük çoğunluğu daha yüksek matematiksel ($\%80 \times 600 \text{ TL} + \%20 \times 0 \text{ TL} = 540 \text{ TL} > 500 \text{ TL}$) beklentiye rağmen 500 TL'lik garantili (1A) kazancı tercih etmektedir

B) Kaybın vurgulandığı aynı ihtimallerin göz önünde bulunduğu durumda:

Seçenek 1B: 500 TL garantili kayıp,

Seçenek 2B: %80 oranla 600 TL kaybetme ihtimali

B şıkkındaki tercih grubuna bakıldığında bireylerin 1B'yi tercih etmesi beklenirken (aynen 1A'yı tercih eder gibi), parasal kaybın daha fazla olmasına rağmen riskli 2B seçeneği tercih etmiştir. Eğer insanlar tamamen rasyonel olsaydı, her iki tercih grubunda en az riskli olanı seçerek ya da en değerli olanı seçeceklerdi. A şıkkındaki tercih edilen seçenekle (seçenek 1A) B şıkkındaki tercih durumu (seçenek 1B) aynı yönde olurdu. Kişiler tutarsız davranarak rasyonel seçim teorisini ihlal ederek kaybetmekten kaçınmak için B şıkkında 2B seçeneğini tercih etmişlerdir (Kahneman & Tversky, 1979; Barberis, 2013; Kahneman, 2011).

2.1.1. Asya'da Hastalık -Kazanmaya ve Kaybetmeye Karşı Tutarsız Davranışlar-

Tversky and Kahneman (1981) verdikleri örnekte aynı gruba iki farklı (kazanma ve kaybetme) açısından soru sorulmaktadır: Beklenmedik bir Asya hastalığına karşı hazırlanılmaktadır. 600 kişinin ölmesi bekleniyor.

Hastalıkla savaşmak için iki strateji belirlenmektedir:

Program A: 200 kişinin hayatını kurtarıyoruz.

Program B: 1/3 ihtimalle 600 kişinin ve 2/3 ihtimalle hiç kimse kurtulamıyor

Hangi programı tercih edersiniz?

İkinci grubu da şu opsiyonlar sunulmaktadır:

Program C: 400 kişi ölmektedir.

Program D: 1/3 olasılıkla hiç kimse ölmemekte ve 2/3 olasılıkla 600 kişi ölmektedir.

Hangi programı tercih edersiniz?

Birinci grupta ağırlıklı olarak (%72) A tercih edilirken ikinci grupta ağırlıklı olarak D (%78) tercih edilmektedir.

Halbuki iki programda aynı miktarda kişi kurtulmakta ve ölmekteydi. Sadece kaybı ve kazancı farklı şekilde gösterilmektedir. Kayba karşı çok daha fazla tepki gösterilmektedir.

2.1.2. Tahvil ve Hisse Senedi Getirisinde Riskten Kaçınmada Aşırılık

Devlet tahvillerinin hisse senetlerine göre daha düşük getirisi de olsa da devlet tahviline yatırım devam etmektedir. A.B.D. finansal piyasalarında tarihi olarak hisse senedi getirileri tahvil getirilerinin çok üstünde olmuştur. 1870-1990 arasında hisse getirisi ortalama %6,5 iken tahvil getirisi %1'de kalmıştır (Siegel, 1992). Uzun dönemli yatırımlarda hisse getirisi tahvil getirisinin çok üstündedir. %1'lik garanti getiriyi % 6.5'lik riskli getiriyi tercih etmesi için yatırımcının 30 misli riskten kaçır olmalı. 30 misli farkı göstermek için bir örnek olarak şu rakamları ortaya koymak mümkündür: Bir bahiste %50 ihtimalle 100 bin TL ve %50 ihtimalle 50 bin TL kazanma imkanı var. 30 misli riskten kaçır bir kişi 51.209 TL karşılığında 75 bin TL'lik ortalama getirili (minimum getirisi 50 bin) bahsi ret etmektedir. Kişi tercihte kesin olanın cezbedişine kapılmaktadır.

3. YAKIN

Zaman/meکان/sosyal/varsayımda uzak ve yakın olarak gerçekleşecek bir duruma daha farklı yaklaşılmaktadır. Uzaklaştıkça *fayda* yönüyle bakılmaktadır. Ama hadise yaklaştıkça detaylara görülmektedir. Soyut fayda düşüncesi somut zorluklara (eför ve maliyet gibi) kayış başlamakta ve bundan dolayı hadisenin çekiciliği azalmaktadır. Uzaklıklar kişilerin faydaya mı yoksa maliyete mi odaklanacağını göstermektedir (Trope, & Liberman, 2003).

Gelecekte hepimiz çok mükemmel insanlarız. Diyet yapmakta ve sağlıklı yemek tercihinde bulunmaktadır. Ama gerçekte gelecekte yaşanmamakta, esasında kontrol problemi yaşanmaktadır.

3.1. Yakın Vade

Kişiler finansman kararlarını verirken vade arası yerine yakın ile uzun vadeye bakmaktalar. Kişiler yakın vadeli kazançları uzak vadeli kazançta tercih etmekte. Tüketici gelecekte elde edeceği faydayı bugüne indirgemektedir. Ancak her hafta için doğrusal (aynı oranı uygulama yerine) hiperbolik indirgeme oranı (ilk hafta için oranlar çok yüksekken, ileri haftalarda neredeyse yatsı hale gelmekte ve haftalar arasında indirgeme farkı uzun vadeye gelindiğinde çok azalmaktadır).

Bugünün 10 TL'si mi yoksa gelecek haftanın 11 TL'si mi tercihi sorulduğunda kişiler ağırlık olarak bugünün 10 TL'sini tercih etmekte. Aynı miktarları 50. ile 51. hafta arasında teklif edildiğinde, kişiler zaman açısından aradaki farkı anlayamadıklarından 51. haftayı tercih etmekte (Ariely, 2013).

Kısa vadede bir şeyin sahibi olabileceken vazgeçmek kayıp etkisi yaratmaktadır. Ama vadesi uzun iki tarih arasında fark anlaşılamadığı için bir şeyi kaybetmiş gibi algılanmamaktadır.

3.1.1. Diyet programı

Diyete başlamayı ötelenmesinin en temel sebeplerden biri uzaklık ve yakınlık algısıdır. Gelecekte diyet yapmayı kabul ederken, şimdi başlanmak istenmektedir. Gelecekte diyetin faydalarını hayal ederken, diyet günü yaklaştıkça istenenlerin yememenin acısı hatırlanmaktadır.

Diyet programlarında diyeti uygulayanın etkisini hızlı görmesi önemlidir. Kısa zamanda azda olsa istikrarlı şekilde kilo kaybetmesi diyete karşı tepkiyi yumuşatmaktadır (Trope & Liberman, 2003).

3.1.2. Yabancı dil öğrenme

Gelecek yıl başlayacak olan kursla beraber yeni bir dili öğrenme konusunda istekli bir kişinin kurs zamanı yaklaştıkça vazgeçmektedir. Kurs dönemine uzun zaman varken yabancı dil ile elde edebileceklerinin hayallerini kurmaktadır. Yabancı arkadaşlıklar, yeni iş fırsatları ve yurt dışına seyahat fırsatları hayalleri süslemektedir. Kurs dönemi yaklaştıkça maliyetlere odaklanılmaktadır. Ulaşım zorluğu, ders çalışmanın sıkıntısı ve hobilerinden vazgeçmenin maliyeti somutlaştıkça derse kayıt olmaktan vazgeçilmektedir (Trope & Liberman, 2003).

4. KORKUDAN ARINMA

Servet etkisini, beklenti teorisinin ve kısa vadenin getirmiş olduğu korkuları yenmek için izlenebilecek davranışsalıcı yöntemler incelenmektedir.

4.1. Çerçeveleme: Kaybın Vurgulanması ve Fırsat Maliyeti

Servetteki bir azalmaya olan tepki kazanca göre çok daha fazladır. Aynı getirinin zarar olarak gösterilmesi kazanç olarak gösterilmesinden çok daha etkilidir. Örneğin bu yatırımı yapılırsa servetin yarısı gider önermesi, servetin ikiye katlayışından daha etkili olduğundan yatırım yapılamamaktadır. Bundan dolayı, fırsat maliyetini göstererek çerçevelemek gerekmektedir. *Kayıptan kaçınmayı vurgulanırsa aksiyon almada daha kolay olmaktadır.* Kazanç ifadesi yerine, kayıp vurgulanmalıdır (Kahneman ve Tversky, 1979): Yatırım yapılmadığında her ayTL kaybedilmektedir. Spora motive ederken, spor yapmama durumunda ömründen 5 yılın azalacağını söylemek 5 yıl daha uzun ömürlü yaşayacağından söylemekten daha etkilidir.

4.1.1. Enerji tasarrufu

Bir mahallede iki gruba enerji tasarrufu lambalar konusunda ayrı şekilde öneri getirilmekte: birinci gruba bu aletleri kullanırsanız 10 TL tasarrufta bulunacağı ve ikinci gruba ise eğer bu aletleri kullanmazsanız 10 TL kaybedecekleri ifade edilmektedir. İkinci grup (kaybetme korkusu) enerji tasarruf eden aletten daha fazla satın almaktadır (Ariely, 2008).

4.2. Mantıksal sınıflandırma/ Tahsis etme

Finansal zihinde farklı harcama sınıfları vardır. Kişiler parayı farklı kategorilere ayırmaktalar: eğlence, mutfak alışverişi, ev kirası gibi. Bu durumda para zihinde belirli bir amaç için tutulmaktaysa ona yönelik harcanmaktadır. Eğer belirli bir amaç için tutulmazsa (tahsis edilmezse), kişi bütçe açıkları vermeye, arzu ettiği şekilde kaynaklarını ayıramamaya başlamaktadır (Thaler, 1999).

4.2.1. Tasarruf etme

Harcamaların bütçeleri şaşmaması ve kişilerin tasarruf yapabilmesi için mantıksal sınıflandırmayı anlaşılması çok önemlidir.

Hindistan'da mantıksal sınıflandırmayı test etmek için kişileri iki gruba ayrılmaktalar. Günde 40 rubi tasarruf etmesi istenmektedir. Birinci gruptan sadece tasarruf etmeleri istenirken ikinci gruptan ise bir zarfa para koymaları istenmektedir. İkinci grup daha fazla tasarruf yapmaktadır (Ariely, 2013).

Zarfa para konurken, artık zihnimizde bir tasarruf kategorisi açılmaktadır. Kazançtan belli bir bölümü belirlenmiş tasarruf bütçesine ayrılmaktadır.

4.2.2. Peşin Ödeme

Şirket çalışanlara ön ödeme yaparak prim vermek çok daha gayretkeş olmalarına sebep olmaktadır. Şirketlerde genellikle prim ödemeleri performans dayalı olarak dönem sonunda gerçekleşmektedir. Henüz sahip olunmamış primi kazanmak için fazla gayret gösterilmemektedir. Halbuki baştan prim verilmiş olsaydı, bunu geri vermemek için elinden geleni yapacaktı. Servet (artık sahiplendiği varlık) etkisinden dolayı daha fazla çalışmaktadır (Ariely, 2008).

4.2.3. Geçim Parası

Yatırım yapmayı engelleyen faktörler para kaybetme ve hatta o denli para kaybedileceği düşünülmektedir ki, geçim sıkıntısı korkusu yaşanmaktadır. Burada yapılması gereken geçim sıkıntısını aşmak için gereken paranın başka bir hesapta tutulmasıdır. Yatırım sonucu ne olursa olsun, geçim sıkıntısına düşülmeyeceğinin görülmesidir (Thaler, et.al., 2008).

4.3. Batık Maliyet Etkisi

İnsanlar ön ödeme yaptıklarında kendilerini tüketmek için zorlamaktalar çünkü mantıksal sınıflandırmada herhangi bir kayıp olmasına izin verilmemektedir. İnsanlar bir ödeme yapıp karşılığını alamadıklarında kendilerini kaybetmiş gibi hissetmekte. Halbuki ön ödeme yapıldıktan sonra iş gerçekleşse gerçekleşmese de her şartta elde para kalmamaktadır. Başka daha karlı bir fırsatı değerlendirmek yerine, ödemesini önceden yapılanın peşine gidilmektedir. Bundan dolayı rasyonel ekonomi tercih teorisinde batık maliyetin etkisi olmaksızın hesap yapılmaktadır (Thaler, 2004).

Batık maliyet tüketici davranışlarında büyük bir motivasyon kaynağıdır. Öğrenciler lisans ücretlerini önceden ödedikten dolayı sevmedikleri bölümü okuyabilmekte. Ödeme miktarları ekonomik stratejidir. Ama ön ödeme bir davranışsal stratejidir.

Batık maliyet etkisini azaltan unsur kişilerin ilk ödemelerinin etkisinin yıpranmasıdır. Ödemenin acısı ödeme zamanı geçtikten sonra azalmakta ve tekrar rasyonel karar almaya başlamaktalar. Spor merkezinde ilk alınan abonelik ücreti sebebiyle ödeme acısı yaşanmakta ve kişi sık sık spor merkezini kullanmaktadır. Ancak aylar geçtikçe ödeme acısı azalmakta ve normalde gitmeyi düşündüğü kadar devam etmeye başlamaktadır.

4.3.1. Batık Maliyet: Basketbol maçı

A ve B kişilerinin basketbol oyununa iki tane koltukları mevcuttur. A kişisi bilete para vermiş ve B'nin ki hediye biletidir. Oyun gününde şiddetli bir tipi vardır ve basketbol maçı televizyondan verilmektedir. Bu kişilerden para veren A maça gitmekte ama hediye olarak alan B kişisi ise gitmemektedir. A kişisi gitmesinin sebebi cebinde bir delik hissetmekten kaçınmasıdır. Paranın karşılığını almak istemektedir. Buda irrasyonel davranışa sürüklemektedir. Ekonomi teorisi karar verirken geçmişe (batık maliyete) göre değil ama gelecekte ne olacağına bakarak karar verilmesini önerilmektedir. Halbuki aynı koltuğu B gibi para ödemedi elde etmiş olsaydı bu maça gitmeyecekti (Thaler, 2004).

Normalde kaygan yolda gidilmeyecekse, sırf bilet olduğu içinde gidilmez. Daha önceden biletin parası verildiği için kişiler gitmekte. İnsanlar yapmak

istemedikleri faaliyetleri (üniversitede okuma, spor kulübüne gitme, mesleklerini icra etme gibi) kendilerini işkence etme pahasına batık maliyetten dolayı gerçekleştirmekteler. Eğer gerçekten başarmak istenilen bir amaç ise önden peşin ödeme motive edicidir. Örneğin gerçekten zayıflamak ve spor yapmak istenmekteyse, spor merkezine kayıt yaptırıp ön ödeme yapılması sık sık gitmeye teşvik edici olmaktadır. Bir faaliyet gerçekleştirilmesi için batık maliyetin ön plana çıkartılması gerekmektedir.

4.3.2. Tiyatro Oyunu Takibi

Tiyatro oyunlarına abonmanlık sisteminde kullanıcılar topluca ve indirimli olarak oyunları sezon başında satın almaktalar. Abone olanlar performansı seyredebilmekte, biletleri hediye edebilmekte veya gitmemekteler. Üniversite tiyatrosuna tesadüfen seçilen ilk 60 kişiye üç kategoride bilet satılmakta: indirimsiz, %15 indirimli ve %50 indirimli. 10 oyunluk sezonda tam fiyat ödeyenler diğer indirimli gruplara göre çok daha fazla oyunu seyretmekteler. Çünkü bilet için çok yüksek fiyat ödediklerini ve oyunu kaçırmamalarını gerektiğini düşünmekteler. Bu tamamen batık maliyet fikrine saplandıklarından dolayıdır Thaler, et. Al, 2008).

Batık maliyetin etkisi zamanla zayıflar. Abonmanların genellikle ilk 5 oyunda hiçbirini kaçırmazlarken, 5'den sonra oyun kaçırmaları artmaktadır. Buda ödemeye ilgili acının zamanla azaldığını işaret etmektedir. Sadece sevdikleri oyuna gitmeye başlamaktalar.

4.3.3. Check-up

Bir sigorta firmasının sigortalılarına check-up'ı ücretsiz veya çok ucuzlatması check-up hizmetinin tüketilmesini sağlamamaktadır. Halbuki sigorta ödemelerinin içine check-up hizmetini koymuş gibi gösterse check-up'a talep şiddetli şekilde artmaktadır. Bir işi gerçekleştirilmesi istenirse ön ödeme yaptırılır.

4.4. Uzun Vade

Vade uzun olunca risk algısı azalmaktadır. Daha rahat şekilde hareket edilmektedir.

4.4.1. Gelecekte Tasarruf Et

Tüketimi kıstmak gibi zahmetli durumlarda acının bugün değil ama gelecekte gerçekleşmesi acıyı azaltmaktadır. Bundan dolayı acıyı geciktirme başarı için gereği olmaktadır (Benartzi ve Thaler, 2004). “Gelecekte tasarruf et” programı bunu savunmaktadır. Kişiler gelecekteki maaş artışlarına bağlı olarak tasarruf oranlarını yükseltmeyi büyük zahmet olarak görmemekteler. Kişiler gelecekte tasarruf etmeyi kabul etmeleri acıyı gelecekte taşıyacak olmalarıdır. Bu acıyı bugüne indirgediklerinde miktarı ciddi şekilde azaltmaktadır.

Kişiler gelecekte olabilecek bir hadiseye daha akılcıl yaklaşırlar. Buldukları zaman da ise içgüdüsel kararlar verirler. Bundan dolayı kişilerden akılcıl karar almaları istenirse gelecekte gerçekleştireceği kararı aldirmek daha kolay olur.

Bir şirkette çalışanlara tasarruf hesaplarına katkı oranlarının gelecekte arttırılmasını arzuladıkları sorulduğunda hepsi onaylıyor. Daha da fazla tercih edilen ise gelecekteki yapılacak maaş zamlarının kısmının tasarruf hesabına aktarılması.

4.5. Taahhütte Bulunma ve Adama Mekanizmaları

Taahhütte bulunma bir eylemi yapılacağına dair kişinin söz vermesidir. Sözlerin bağlayıcılığı olmadığı takdirde kişinin tutması güçtür. Davranışsal iktisat sözleri gerçekleştirmek için bir takım zorlayıcı yöntemler geliştirmektedir. Vazgeçmeyi engellemek için önceden bağlanma, planı kamusal olarak açıklama, grup baskısı kurma gibi adama mekanizmaları kurgulamaktadır.

Davranış değiştirme programında yakın çevresindekileri (arkadaşları, akrabaları) kontrol edecek kişi olarak kullanılmaktadır. Burada amaç utandırma mekanizmasını işletmektir. Böylece, davranışla ilgili fayda ve maliyet miktarlarını değiştirmeyi hedeflemektedir. Sosyal grubun huzurunda yapılan vaatlerin gerçekleştirme ihtimalleri yükselmektedir (Goldsmith ve Silvester, 2018).

4.5.1. Para Cezası ve Sticck.com

Verilen sözlerin tutulması için kişinin kendisini bağlamasına yönelik parasal cezalandırma etkin olabilir.

Uyanmanın veya spor yapmanın bir denetleyici (internet sitesi gibi) üzerinden banka hesabına bağlantılı olabilmekte ve sevilmeyen bir örgüte bağış yapma durumunda bırakılmaktadır.

Bu anlayışla kurulan Stickk.com'da tahahhüt edilen bir sözü gerçekleştirilmediğinde (kilo verme, sigarayı bırakma gibi) takdirde cezalar otomatik olarak işletilmektedir. Cezaları kişiler seçmektedir. Başkalarının uyguladıkları cezaya göre kişinin kendisine uyguladığı ceza daha etkindir. Arkadaşımız ise tahahhütü uyup uymadığımızı ve cezayı ödeyip ödemediğimizi denetlemektedir.

4.5.2. Kötü Alışkanlıkları Bitirme Programı

Uyuşturucuyu bırakma üzerine çalışan bir merkez eroin kullananlara karşı yürütülen programın başında eroin kullandığınızı bilmesini istemediğiniz bir kişiye mektup yazdırılmaktadır. Eğer programa sadık kalınmadığında, mektup otomatik olarak gitmektedir. Program sonunda 3 haftalık bekleme süresi bittiğinde mektup imha edilmektedir. Kişiler genellikle programa sadakat göstermektedirler. Bu metotta programın hem öncesinde hem de sonrasında kişiyi utandırma ile kötü alışkanlıkta sakındırmaktadır (Ariely, 2008).

4.6. Kılavuzlu hakimiyet ve Güven Ortamının Yaratılması

Kişileri çok yavaş adımlarla ısındırmaya kılavuzlu hakimiyet olarak adlandırılmaktadır. Kılavuzlu hakimiyette hangi adımların kademeli olarak planlanacağını tasarlamak önemlidir (Bandura, 1986). Yavaş adımlarla güven ortamının yaratılması sağlanmaktadır. Güven sosyal ve ekonomik hayatın vazgeçilmez unsurudur.

4.6.1. Yılanı Dokunma

Psikolog Bandura, "yılanı dokunma" gibi çok korkulan bir faaliyeti, çok yavaş adımlarla 4 saat içinde kişiyi yılanı dokunur hale getirebilmektedir. Genellikle kişilerin yılanlara karşı bir fobisi vardır. Başlangıçta gelen kişiye "biliyor musun, yan odada bir yılan var ve birazdan oraya gireceğiz" diye söylendiğinde çoğu "asla olmaz, içeride yılan varsa kesinlikle oraya gitmem" diye cevap vermektedir. Ama Bandura çok başarılı ve adım adım uyguladığı bir yöntemle; yılanın onu göremeyeceği şekilde yılanın olduğu odayı

gösterip rahatlamasını sağlamaktadır. Birkaç adım sonra onu yılanın olduğu odanın kapısı açık olacak şekilde kapının önüne götürmektedir. Sonunda odanın içine girip, deri eldivenlerle yılanı dokunmaktadır. Daha sonra da çıplak elle dokunmaktadır. Yılanı dokunduğunda aslında her şey iyiden de ötedir. Hayatları boyunca yılanlardan korkmuş bu insan artık "Şu yılanın ne kadar güzel olduğuna bak" gibi şeyler söylemektedir. Yılanı kucağına almaktadır.

Bu işlemde geçen ve yılanı dokunan bu insanlar sonunda hayatlarındaki diğer meselelerden daha az kaygı duymaya başlamaktalar. Başarısızlık karşısında kendilerini daha çabuk toparlayabilmekte. Yani özgüven kazanmaktalar.

Birçok kaygı verici gibi görünen konuda: maraton koşmaktan, sigarayı bırakmaktan, liderlikten ve yaratıcı olmaktan korkan insanları alıp onlara küçük küçük adımlar attırarak, küçük başarılar tattırarak, korkuyu yatkinlığa çevirip, kendilerini şartlarını sağlanmaktadır.

4.6.2. Küçük Başlama

Küçük başlamanın daha sonra ki büyük bir adıma etkisini ölçmek için bir deney yapılmaktadır. Bireyler iki gruba ayrılmaktalar. Birinci gruba arabaların arkasına "güvenli araba kullanımı" ile sticker yapıştırılmaları istenmektedir (Freedman and Fraser, 1966). Birkaç hafta sonra aynı gruba çimlerin önüne çok daha geniş olarak aynı notların asmaları söylenmektedir.

Deney grubundakilerden (birinci grup) asmayı kabul edenlerin oranı %76 iken daha önce arabalarına yapıştırılması teklif edilmeyen ikinci grupta bu oran %17'de kalıyor.

4.6.3. Web sitelerinde güven artırıcı unsurlar

E-ticarette güven önemli bir konudur. Karşılıklı olarak görüşebilme olanağından yoksun olunması güven sorununu gündeme getirmektedir. Bunu aşabilmek ve güveni kuvvetlendirmek için siteler belli işaretler bırakmaktalar:

- Sitenin profesyonelce görünmesi ve estetik olması
- Sitedeki sosyal ve tarihi kanıtlar (kimler faydalanmış, övgüler, kaç yıllık site, kaç yıllık firma, kurucular gibi)
- Siteden büyük kuruluşlara referanslar (odalar birliğine, holdinge)

4.7. Zihinsel İmaj: Çıpa Düşünce

Çıpa, istenen duygusal durumu alan bir tetikleyici veya uyarandır. İnsan düşündüğünün etkisine girebilmektedir. Olmasını istenen durumları ilk önce zihnimizde canlandırmak gerekmektedir. Bu durumlarla ilgili kaygılı düşünceleri değiştirip, zihinde yeni bir seçenek (imaj) oluşturulmalıdır. Hayalini kurup zihinde bir hedef ve vizyon şekillendiğinde arzu edilen hedeflere sahip olunmaktadır. Zihinde canlandırılan her şey yavaş yavaş çeşitli yollarla oluşmaya başlamaktadır. Motivasyonun yükseltilmesi için kişilere sık sık ve hissedilir şekilde amaçlarını zihinsel imajla hatırlarlarsa başarı şansı artmaktadır (Cheema ve Bagchi, 2011). Kişiler tedirginlik duydukları anlarda alternatif bir imajı akla getirdiklerinde korku kalmamaktadır.

4.7.1. Çocuk Fotoğrafları

İki gruptan tasarruf için zarflara para konmaları istenmektedir. Birinci gruba zarfın üstüne çocuklarının fotoğraflarını yapıştırmaları söylenmektedir. Etkisini göstermekte ve tasarruf oranlarında artış yaşanmaktadır. Fotoğraf amaçlarını belirginleştirmektedir. Aynı şekilde kişiler için önemli olan bir başka amacında fotoğrafının konması (ev, araba, vs...) kişilerin tasarruf etmelerini arttırmaktadır (Cheema ve Bagchi, 2011).

SONUÇ

Kaybetme korkusunun fazlası büyük zarara uğratmaktadır. Kişinin ve organizasyonun değişmesini ve atılım yapmasını engellemektedir. Bu korkunun 3 ana kaynağı vardır: servet, kaybetmeye verilen tepki (beklenti) ve vadedir.

Servet etkisinde varlık sahibi olan kişiler yeni yatırımları yapmada mevcut olan servetlerini düşünerek karar vermektedir. Halbuki, varlık yatırımın getiri oranını etkileyecek bir özellik değildir. Kaybetme korkusu yaşanmaktadır. Ayrıca sahip olunan varlıklarında satma konusu olduğunda piyasanın belirlediği fiyatın üstünde rakamlar talep edilmektedir. Alternatifsiz bir ürün olarak görülmektedir ve fırsat maliyeti olarak hesaplanmaktadır.

Beklenti teorisin de kaybetmek kazanmaktan çok daha etkin olmaktadır. Kişiler risksiz kazancı riskli kazanca göre tercih ederken, kayıp durumunda ise riskli kaybı risksiz kayba yeğlemektedir.

Vade riski almakta önemli bir faktördür. Hadise yaklaştıkça kişiler olayı gerçekleşmesinden korkmaya başlamaktadırlar.

Bu kaybetme korkusunun aşmak için davranışsal iktisatta yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemler ana husus olayı farklı şekilde algılamasını ve konuya zamanla adım adım ısınmasını sağlamaktır.

Çerçeveleme yönteminde kazanç yerine kaybetme vurgulanmakta ve özellikle fırsat maliyetinin üzerinde durulmaktadır.

Mantıksal sınıflandırmada korkunun kaynağında tüm hesapları aynı kategoride şekillendirmesinde yatmaktadır. Burada alınması gereken önlem geçim korkusunu yok edecek bir varlığın aynı bir kategoride (banka hesabında, vs...) değerlendirip üstünün yatırıma ayrılmasıdır. Bir başka modelde riskleri dağıtarak risksiz, az riskli ve çok riskli varlıklara göre dağıtmaktır. Böylece yatırımların birbirinden ayrılması sağlanarak getiri-risk oranlarının kendi içinde değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Batık maliyette ön ödeme sistemiyle kişiyi faaliyeti gerçekleştirmesi için bağlamayı önermektedir. Kişinin ön ödeme sebebiyle mantıksal sınıflandırmada bir eksi açılmakta kişi hizmeti kapatma için çabalamaktadır. Esasında bir faaliyete karar verirken telafi edilemeyecek maliyetler göz önünde alınmamaktadır.

Kısa vadenin yarattığı psikolojik karamsarlığı yenmenin yolu vadeyi yayarak kişiyi rahatlatmaktır. Örneğin 2 yılda gerçekleşmesi gereken yatırımda parasal sıkışma korkusunu 3 yıla yayarak kişiyi rahatlatmak uzun vadeli çözümlerdir.

Kişinin taahhütte bulunarak adaması kişinin gelişiminde ve korkusunu yenmede katkı sağlayacaktır. Özellikle ceza, ödül ve denetim mekanizmaları ile desteklediğinde oldukça etkin çalışmaktadır.

Başarılmak istenen hedefleri (tasarrufu yükseltmek gibi) canlı tutan ve onlar için anlam ifade eden çocukları, hobileri, tatilleri bir araç olarak kullanılmaktadır.

Tasarruf zarflarına çocuk resimleri yapıştırılmaktadır. Bu sayede hem tasarruflar yükseltmekte hem de bir ihtiyaç halinde zarftan para alınmamaktadır.

KAYNAKÇA

Ariely, D. (2008), *Predictably Irrational*, New York: Harper Perennial.

Areily, D. (2013), *The Honest Truth About Dishonesty: How We Lie to Everyone- Especially Ourselves*, New York: Harper Perennial

Bandura, A. (1986), *Social Foundations Of Thought And Action: A Social Cognitive Theory*, Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Barberis, N. C. (2013), Thirty Years Of Prospect Theory In Economics: A Review And Assessment, *Journal of Economic Perspectives*, 27(1), 173-96.

Cialdini, Robert (1984). *Influence: Science and Practice*. Boston: Allyn and Bacon.

Cheema, A., & Bagchi, R. (2011). The Effect of Goal Visualization on Goal Pursuit : Implications for Individuals and Managers. *Journal of Marketing*, 75(2), 109–123.

Easley, D., & O’Hara, M. (2009). Ambiguity And Nonparticipation: The Role Of Regulation. *The Review of Financial Studies*, 22(5), 1817-1843.

Ericson, K. M. M., & Fuster, A. (2014). The Endowment Effect. *Annual Review of Economics*, 6(1), 555-579.

Freedman, J. L., & Fraser, S. C. (1966). Compliance Without Pressure: The Foot-In-The-Door Technique. *Journal of Personality and Social Psychology*, 4(2), 195-202.

Gneezy, U., & List, J.,(2013), *The Why Axis: Hidden Motives and The Undiscovered Economics of Everyday Life*, PublicAffairs.

Goldsmith, M., Silvester, S. (2018). *Stakeholder Centered Coaching: Maximizing Your Impact as a Coach*, California: THINKaha,

Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. London: Allen Lane.

Kahneman, D., Knetsch, J. L., & Thaler, R. H. (1991). Anomalies: The endowment effect, loss aversion, and status quo bias. *Journal of Economic Perspectives*, 5(1), 193-206.

Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*, 47(2), 263–291.

Kahneman, D., Knetsch, J. L., & Thaler, R. H. (1990). Experimental tests of the endowment effect and the Coase theorem. *Journal of Political Economy*, 98(6), 1325-1348.

Levin, I. P., Schneider, S. L., & Gaeth, G. J. (1998). All frames are not created equal: A typology and critical analysis of framing effects. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 76, 149-188.

List, J. A. (2011). Does market experience eliminate market anomalies? The case of exogenous market experience. *American Economic Review*, 101(3), 313-17.

Mullainathan, S., & Shafir, E. (2013). *Scarcity: Why having too little means so much*. New York, NY, US: Times Books/Henry Holt and Co.

Thaler, Richard (2015), *Misbehaving: The Making of Behavioral Economics*, New York: W. W. Norton & Company

Thaler, R. H. (1999). Mental Accounting Matters. *Journal of Behavioral Decision Making*, 12(3), 183–206.

Thaler, Richard & Cass Sunstein (2008), *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness*, New York: Penguin Books

Trope, Y., & Liberman, N. (2003). Temporal construal. *Psychological Review*, 110(3), 403–421.

Samuelson, W., & Zeckhauser, R. J. (1988). Status Quo Bias In Decision Making. *Journal of Risk and Uncertainty*, 1, 7-59.

HUKUK VE İKTİSAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt 12, No 1, 2020 ISSN: 2146-0817 (Online)

Schindler, S., & Pfattheicher, S. (2017). The frame of the game: Loss-framing increases dishonest behavior. *Journal of Experimental Social Psychology*, 69, 172-177.

Shiller, Robert (2000), *Irrational Exuberance*, Princeton: Princeton University Press.

Siegel, J. (1992). The Equity Premium: Stock and Bond Returns since 1802. *Financial Analysts Journal*, 48, 1, 28-38+46

Xu, A. J. and Wyer, R. S. (2008). The Comparative Mind-Set From Animal Comparisons to Increased Purchase Intentions. *Psychological Science*, 19(9), 859–864.

EK

Riskten kaçma ve önleme de yönetim adı ve örnekleri aşağıdaki tabloda sağlanmıştır.

Tablo 2. Riskten Kaçma

Yöntemin Adı	Yöntemin Tanımı	Yöntemin Örnekleri	Yöntemin Bulgusu	Yöntemin Uygulanması
Servet etkisi ve zarardan kaçış	Zarara olan tepkimiz kazanca göre çok daha fazladır.	Kahve mugları İade garantisi Tercih ve değerlendirme: Kuşlar Yatırımı satma veya saklama	Çıktının zarar olarak gösterilmesi kazanç olarak gösterilmesinden çok daha etki bir sonuç ortaya çıkarır. Kayıplardan psikolojik zarar faydadan daha fazla olur.	Kahneman, D., Knetsch, J. L., & Thaler, R. H. (1991). Anomalies: The endowment effect, loss aversion, and status quo bias. <i>Journal of Economic Perspectives</i> , 5(1), 193-206.
Beklenti teorisi ve riskten kaçış	Kişi tercihte kesin olanın cezbedişine kapılıyor	Riskli durumlarda kaybetme ve	Riskli durumlarda, kaybetme korkusu kazanma sevincinden daha	Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect Theory:

		kazanma Asya'da hastalık	ağır basar.	An Analysis of Decision under Risk. Economet rica, 47(2), 263–291.
Uzak ve Yakın	Zamansal mekansal sosyal varsayımsal uzaklıklar kişilerin faydaya mı yoksa maliyete mi odaklanacağını gösterir.	Diyet program Gelecekte tasarruf et Yabancı dil öğrenme	Kişiler uzun zaman sonra gerçekleşecek bir durumu daha fazla fayda yönüyle bakarlar. Ama hadise yakın zamanda olucaksa, detaylara bakarlar. Soyut fayda düşüncesi somut zorluklara (efor, para gibi) kayış başlar ve bundan dolayı hadisenin çekiciliği azalır.	Trope, Y., & Liberman, N. (2003). Temporal construal. Psychological Review, 110(3), 403–421.
Mantıksal sınıflandırma/ Tahsis etme	Kişiler paraları farklı isimlerle adlandırıyorlar. Parayı farklı	Bilet alma ve para kaybetme Tasarruf	Kişiler bankada açılan farklı hesaplar gibi düşünüyorlar. Konseri izlemeyi	Soman, D., & Cheema, A. (2011).

	<p>şekilde isimlendirildiği nde farklı şekilde harcanıyor. Para belirli bir amaçla için tutulursa o amaca yönelik harcanacaktır. Tahsis etmede parayı ayırma yolu çok etkilidir.</p>	<p>etme</p>	<p>kafaya koyduklarında beynimizde tl'lik bir hesap açıyoruz. Konser bileti kadar tl'ye bütçeliyoruz. Bileti kaybedildiğinde bütçelerde sıfırlanıyor. Nakit olarak kaybedildiğinde genel hesaplar bölümünde siliniyor.</p> <p>Kişiler paraya baktıkların farklı kategorilere ayırıyorlar ve farklı harcıyorlar. Birinci durumda bileti alma konusunda tereddüt gösterecekler. Ama nakit kaybedilen ikinci durumda kişiler satın almaya daha meylilerdir.</p>	<p>Earmarking and Partitioning : Increasing Saving by Low-Income Households. Journal of Marketing Research, 48(Special), S14-22.</p>
<p>Batık Maliyet Etkisi</p>	<p>İnsanlar bir tüketimi ön fırsatını ödeme yaptıklarında tüketmeye yöneliyorlar</p>	<p>Batık maliyet: basketbol maçı Tiyatro oyunu</p>	<p>Ekonomide batık maliyet etkisi olmaksızın hesap yapılır. Normalde tipide kaygan yolda ve hasta olma riskine karşın gidilmeyecekse,</p>	<p>Thaler, R. H. (1999). Mental accounting matters. Journal of Behaviora</p>

	Zihinsel hesabında herhangi bir kayıp olmasına izin vermiyorlar.	takibi Yatırımı satma veya saklama Check-up	bilet olduğu içinde gidilmez. Gitmeyi hiç tercih edilmeyecek bir zamanda daha önce parası verildiği için kişiler gidiyorlar. Gidilmezse cebinize bir delik açılmış hissi veriyor. Önceden ödeme batık maliyet etkisi yapıyor.	l Decision Making, 12(3), 183–206.
Taahütte Bulunma ve Adama Mekanizması	Kişinin taahhütte bulunarak adaması kişinin gelişiminde ve korkusunu yenmede katkı sağlayacaktır.	Para cezası ve Sticck.com Kötü alışkanlıkları bitirme programı	Özellikle ceza, ödül ve denetim mekanizmaları ile desteklediğinde oldukça etkin çalışmaktadır.	Goldsmith, M., Silvester, S. (2018). Stakeholder Centered Coaching: Maximizing Your Impact as a Coach. THINKaha, California.
Kılavuzlu Hakimiyet ve Güven Ortamının Yaratılması	Büyük hedef isindirılarak alıştırılır.	Yılana dokunma Küçük başlama	Birçok kaygı verici gibi görünen konuda: maraton koşmaktan, sigarayı bırakmaktan, liderlikten ve	Bandura, A. (1986). Social foundations of thought and

			yaratıcı olmaktan korkan insanları alıp onlara küçük küçük adımlar attırarak, küçük başarılar tattırarak, korkuyu yatkınlığa çevirip, kendilerini şaşırtmalarını sağlamaktadır.	action: A social cognitive theory. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
Zihinsel İmaj, Görünür Amaç ve Hatırlatıcı	Amaç odaklı çalışmalarda hedef görünürde belirginleştirildiğinde daha sıkı çalışacaklardır.	Yarışmacıların bitiş noktasına yaklaştıkça daha hızlanırlar çünkü bitiş noktası artık görülebilir olmuştur. Bitiş noktasında uzakta oldukları da ise daha yavaş kalmaktadırlar. Çocukların fotoğraflarını tasarruf zarfına koyarlarsa ebeveynler	Motivasyonun yükseltilmesi için kişilere sık sık ve hissedilir şekilde amaçları hatırlatılırsa başarı şansı yükselmektedir.	Cheema, A., & Bagchi, R. (2011). The Effect of Goal Visualization on Goal Pursuit : Implications for Individuals and Managers. Journal of Marketing , 75(2), 109–123.

		ini tasarruf oranları arttırmalar 1 çoğalmaktadır.		
--	--	--	--	--

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

KURUMSAL ve ORGANİZASYONEL İKTİSAT*

Yıldırım Beyazıt ÇİÇEN

Dr. Öğr. Üyesi

Gümüşhane Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-posta: ybcicen@gumushane.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3425-280X>

Özet

Son dönemde iktisat literatüründe yapılan çalışmalarla kurumların önemi daha iyi anlaşılmıştır. Bu çalışmada kurumlar ve kurumsal değişimi dikkate alan Kurumsal ve Organizasyonel İktisat ekolü incelenmiştir. Çalışmada önce Eski Kurumsal İktisat'tan bahsedilmiştir. Ardından Yeni Kurumsal İktisat'ın kavramsal çerçevesi incelenmiştir. Ele alınan başlıklar arasında işlem maliyetleri, sınırlı rasyonalite, mülkiyet hakları, organizasyon teorisi ve eksik sözleşmeler bulunmaktadır. Çalışmanın devamında Yeni Kurumsal İktisat'ın isminin Kurumsal ve Organizasyonel İktisat ismiyle değişim süreci, bu okulun çalışma konuları, son dönemde odaklanılan hibrit düzenlemeler ve mezo-kurumların neler olduğu çalışmamızda özetlenmiştir. Sonuç olarak Kurumsal ve Organizasyonel İktisat, Eski ve Yeni Kurumsal İktisat'ın birikimiyle kurumlar ve organizasyonlar konularının geniş çalışma alanı içerisinde literatüre yeni katkılar sunmaya devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal ve Organizasyonel İktisat, Yeni Kurumsal İktisat, Hibrit düzenlemeler, Mezo-kurumlar.

INSTITUTIONAL AND ORGANIZATIONAL ECONOMICS

The importance of institutions has been better understood with the recent studies in the economics literature. In this study, the Institutional and Organizational Economics will be explained which pays attention to institutions and institutional

*Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

Atıf (APA): Çiçen, Y. B., (2020), Kurumsal ve Organizasyonel İktisat, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 12 (1): 78-94.

change. In the study, first the Old Institutional Economics was mentioned. Then the conceptual framework of the New Institutional Economics was examined. Topics covered include transaction costs, limited rationality, property rights, organizational theory, and incomplete contracts. The process of changing the name of New Institutional Economics with the name of Institutional and Organizational Economics, the working subjects of this school, the hybrid arrangements and meso-institutions that have been focused in the recent period are summarized in our study. As a result, Institutional and Organizational Economics continues to offer new contributions to the literature within the broad field of study of institutions and organizations with the accumulation of old and New Institutional Economics.

Keywords: *Institutional and Organizational Economics, New Institutional Economics, Hybrid arrangements, Meso-institutions.*

JEL Code: *B25, D02*

1. GİRİŞ

Literatürde sıklıkla kullanılan tanıma göre kurumlar oyunun kurallarıdır (North, 1990, 3). Kurumların önemli rollerinden bir tanesi, insanlar arasında istikrarlı bir yapı oluşturması ve belirsizliği azaltmasıdır. Çünkü kurumlar, kurallar vasıtasıyla bireylerin tercihlerine yön vermekte ve toplumların müşevvik yapılarını şekillendirmektedir (North, 1994, 360).

Ekonomi literatüründe kurumlar son zamanlarda sıklıkla çalışılan ve iktisadi performans için önemi daha iyi anlaşılan bir kavramdır. Gerçek dünya ile örtüşmeyen varsayımları sebebiyle neoklasik iktisat, iktisadi performansı açıklamakta yetersiz kalmaktadır (Hodgson, 1992: 750). Gerçek dünyanın getirdiği bu kompleks yapıya ilişkin boşluğu Yeni Kurumsal İktisat (YKİ) doldurmaktadır (Coase, 1998: 73). Son dönemde YKİ, yoluna yeni bir isimle ve yeni çalışma alanları oluşturarak devam etmektedir. Bu çalışmada amaç, kurumları temeline alarak ilerleyen bu ekolün Eski Kurumsal İktisat'tan¹ (EKİ) başlayarak genel düşünce yapısının ve katkılarının incelenmesidir.

¹ Kurumsal İktisat Okulu literatürde Asıl Kurumsal İktisat, İlk Kurumsal İktisat, Eski Kurumsal İktisat ve Orijinal Kurumsal İktisat adları ile anılmaktadır. Çalışmamızda Eski Kurumsal İktisat adı kullanılmıştır.

Çalışmada ilk olarak EKİ'den bahsedilmiştir. Ardından YKİ'nin kavramsal çerçevesi ele alınmıştır. Burada YKİ'nin literatüre kazandırdığı önemli bazı başlıklar açıklanmıştır. Bunlar arasında işlem maliyeti, sınırlı rasyonalite, mülkiyet hakları, organizasyon teorisi ve eksik sözleşmeler bulunmaktadır. Çalışmanın devamında yakın zaman diliminde YKİ'nin Kurumsal ve Organizasyonel İktisat (KOİ) olarak adlandırılması, KOİ'nin kullandığı metodolojik araçlar ve üzerinde çalıştığı konular özetlenmiştir. Ayrıca KOİ'nin son dönemde üzerinde çalıştığı ve katkı sunduğu yeni konular olan hibrit düzenlemeler ve mezo-kurumlar açıklanmıştır.

2. ESKİ KURUMSAL İKTİSAT'TAN YENİ KURUMSAL İKTİSAT'A

YKİ, EKİ'nin gelişimi ve değişimi ile ortaya çıkmış bir ekoldür. EKİ'ye göre neoklasik iktisadın rasyonel birey, tam bilgi ve tam rekabet vb. varsayımları gerçekçi değildir. Bu modeller gerçek yaşamı izah etmekten yoksundur. Kurumların dahil edilmediği bir iktisat bilimi soyut olmaktan öteye geçmeyecektir. Çünkü ilgili modeller sadece piyasaların nasıl işlediği ile ilgilenir. Nasıl geliştiğine dair bir söylemi yoktur (North, 1994: 359). Kurumların bu modellere eklenmesi yapıyı dinamik bir hale getirir. Çünkü EKİ'ye göre iktisadi seçimler ve kurumsal yapı arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla ekonomide neoklasik iktisadın odaklandığı dengeden ziyade kurumsallaşmış süreç incelenmelidir (Rutherford, 2001: 174). EKİ ekolünde yapılan çalışmalar bilhassa kurumların önemi, kurumsal değişim ve iktisadi sonuçları başlıklarında yoğunlaşmıştır (Hodgson, 2000: 322).

EKİ ortodoksi anlayışındaki neoklasik iktisadi köklü bir şekilde eleştirmiş ancak pozitif bir araştırma gündemi oluşturamamıştır. Keynesyen İktisat'ın Dünya Buhranı sonrasında yükselişe geçmesiyle EKİ'ye rağbet azalmıştır. 1980 sonrasında Geoffrey M. Hodgson'un yaptığı çalışmalar ile EKİ'nin Avrupa'da popülerliği artmıştır (Yılmaz, 2007: 112-113).

3. YENİ KURUMSAL İKTİSAT

YKİ; hukuk, iktisat, sosyoloji ve organizasyon teorisi gibi birçok farklı bilim dalını bir araya getiren disiplinler arası bir alandır (Klein, 2000: 456). YKİ'nin başlangıcı olarak Ronald Coase'un 1937'deki "*The Nature of the Firm*" adlı makalesi kabul edilir. YKİ, ekonomi literatürüne yapmış olduğu katkılar sebebiyle bugüne kadar 5 kez Nobel İktisat Ödülü'ne layık görülmüştür².

² 1991'de Ronald Coase: İşlem maliyeti ve mülkiyet hakları. 1993'te Douglass C. North: Kurumlar ve kurumsal değişimin ekonomik performansa etkileri. 2009'da Olivier E. Williamson: İşlem

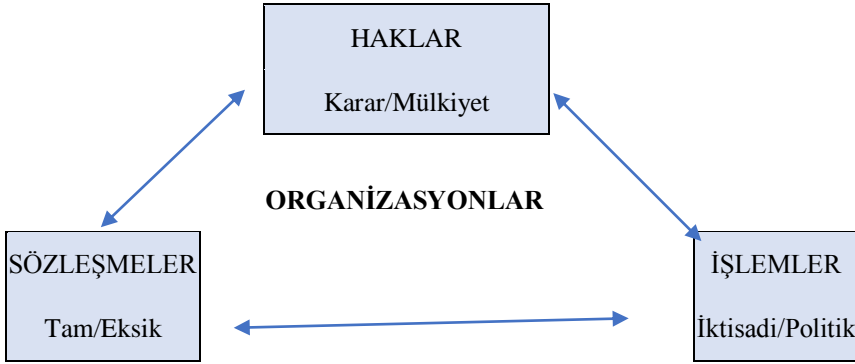
YKİ düşüncesinde sosyal yapı ve kurumsal değişim birey üzerinden açıklanmaktadır. Bu sebeple YKİ metodolojik bireyci bir yöntem (bireylerden kurumlara) izlemektedir. Bu özelliğiyle EKİ'den farklılaşmakta ve neoklasik iktisat ile benzeşmektedir. Ancak YKİ, EKİ gibi neoklasik iktisadın gerçek dışı varsayımlarını eleştirirken, hatalı gördüğü varsayımların yerine kendi varsayımlarını ekleyerek neoklasik modeli tamamlayıcı çalışmalarda bulunmuştur (Williamson, 2000: 596). Böylelikle YKİ birçok yenilikçi araştırma alanı oluşturmayı başarmıştır (Williamson, 1990: 106).

3.1. Yeni Kurumsal İktisat'ın Kavramsal Çerçevesi

YKİ'nin temel analiz odağı; kurumların ne olduğunun açıklanması, kurumların hangi amaca hizmet ettiği, nasıl ve nelere bağlı olarak değiştiğidir (Klein, 2000: 456). YKİ'nin çalıştığı ana başlıklar olarak işlem maliyetleri, organizasyon teorisi, sınırlı rasyonelite, mülkiyet hakları ve eksik sözleşmeler sayılabilir.

YKİ'nin literatüre yaptığı önemli katkılar Şekil 1'de gösterilen "altın üçgen" çerçevesinde özetlenebilir. Şekildeki birinci köşe haklardır. Buradaki mülkiyet ve karar hakları nadir olarak örtüşür. Bu durum ekonomik faaliyetleri derinden etkileyebilecek uyumsuzluk ve kusurları beraberinde getirir. İkinci köşe işlemler ve işlem maliyeti ile ilgilidir. YKİ'de yapılan son çalışmalar, iktisadi ve politik işlem maliyetlerinin karar verme aşamasında tahrife sebebiyet verdiğini göstermektedir. Üçüncü köşe çoğu kez potansiyel uyumsuzlukların diğer bir kaynağı olan eksik sözleşmelerle ilgilidir (Ménard, 2018: 4).

Şekil 1: Altın Üçgen'in Kavramsal Çerçevesi

Kaynak: Ménard, 2018: 4

maliyetleri, yönetim ve organizasyon teorisi. 2009'da Elinor Ostrom: İktisadi yönetim ve ortak mülkiyet. 2016'da Oliver Hart ve Bengt Holmström: Sözleşme teorisi.

Bu konseptte ilişkin detaylar ise alt başlıklarda açıklanmıştır.

3.1.1. İşlem Maliyeti

YKİ'nin en sık kullandığı argümanlardan bir tanesi işlem maliyetidir. YKİ neoklasik iktisadın aksine analizlerinde işlem maliyetlerini dikkate almaktadır. İşlem maliyeti kavramının ortaya çıkması Coase'un 1937'de yazdığı "*The Nature of the Firm*" adlı makalesiyledir. Bu makalesinde Coase fiyat mekanizmasını kullanmanın bir maliyeti (işlem maliyeti) olduğunu ve firmaların kuruluş amacının kâr maksimizasyonu değil, işlem maliyeti minimizasyonu olduğunu belirtir (1937: 390-391).

İşlem maliyetleri; mülkiyet hakları, sözleşmeler ve bilgi-araştırma başlıkları tanımlanmaktadır. Bilgi-araştırma üzerinden getirilen tanımda işlem maliyetleri; bilgi edinme ve araştırma maliyetleri, pazarlık ve karar verme maliyetleri, gözetim ve yürütme maliyetleri olarak tanımlanmaktadır (Furubotn ve Richter, 2005: 48)³. Sözleşme açısından bu aşamalar; temas, sözleşme ve kontrol (contact, contract, control) aşamalarıdır (Noteboom, 1993: 288).

Coase'un 1960 yılında yayınlanan "*The Problem of the Social Cost*" adlı makalesi ile işlem maliyetinin önemini daha iyi anlaşılmıştır. Buna göre işlem maliyetinin sıfır olması durumunda (mülkiyet haklarının tam olduğu durum), dışşallıklar herhangi bir devlet müdahalesine gerek kalmadan (örneğin Pigou vergisi) tarafların kendi aralarında yapacağı pazarlık ile çözülebilecektir. Bu çalışma literatürde Coase teoremi olarak bilinir.

İşlem maliyetine Coase'dan sonra en önemli katkıları Williamson sağlamıştır. 1970'li yıllardan itibaren Williamson'ın yapmış olduğu çalışmalar (1975, 1979, 1981 ve 1985) işlem maliyetlerini daha işlevsel bir araç haline getirmiştir. Williamson işlem maliyeti yaklaşımıyla hangi yönetim şeklinin daha verimli olduğunu ortaya koymuştur. Williamson işlemin tipik özelliklerini işlemin sıklığı, işleme dair belirsizlik ve varlık özgüllüğü⁴ olarak tanımlanmaktadır. Belirsizlik ve varlık özgüllüğünün yükselmesi işlem maliyetini artırırken, sıklığın artması işlem maliyetini düşürür. Buna göre tek bir sözleşme kullanan firmanın karşılaşacağı işlem maliyetleri azalacaktır ve bu sebeple piyasaya göre daha etkin bir

³ İşlem maliyeti hakkında detaylı tanımlar için Çiçen (2020)'ye bakılabilir.

⁴ Varlık özgüllüğü, işlemin gerçekleşmesinin ardından, aynı varlığın yeni bir kullanımda değerini kaybetme derecesini ifade eder. Kullanım sonrası varlık, fazlaca değer kaybediyor ya da başka bir işlemde kullanılmıyorsa varlık özgüllüğü yüksektir. Örneğin paranın varlık özgüllüğü düşüktür çünkü para yeni işlemlerde değerini kaybetmeden kullanılabilir. Diğer yandan kişiye özel çıkarılmış bir personel kartı, yeni kullanıcılara tahsis edilemeyeceği için özgül bir varlıktır.

organizasyondur. Ayrıca firmanın büyüklüğü veya firmaların birleşmeleri, işlem maliyeti analizi ile çözümlenebilmektedir.

İşlem maliyetinin ekonomiyi etkilemesi birçok farklı kanaldan gerçekleşmektedir. İşlem maliyetinin artması; etkin olmayan mülkiyet haklarının oluşmasına (Coase, 1960), kaynak dağılımı etkinliğinin bozulmasına (Dahlman, 1979), regülasyon etkinliğinin azalmasına (Estache ve Martimort, 1999), ticaret hacminin düşmesine (Benham ve Benham, 2001), ihracatın azalmasına (Rodrik, 2008), verimliliğin düşmesiyle uzmanlaşma ve üretime sekte vurulmasına (Coase, 2002) ve ekonomik durgunluğa (Khan, 2012) sebebiyet verebilmektedir. Sonuç olarak işlem maliyeti, farklı ülkeler-endüstrilerde yatırımı ve büyümeyi negatif etkilemektedir (Wing, Sheng ve Junior, 2011; Musole, 2009).

3.1.2. Sınırlı Rasyonelite

Neoklasik iktisat, iktisadi ajanları tam rasyonel olarak kabul etmektedir. Bu ajanlar tam bilgiyi kullanarak faydalarını maksimize edecek kararlar almaktadır. Ajanların dönem başı hedefleri ile dönem sonu elde ettikleri sonuçlar arasında fark bulunmaz. Bu anlayışa göre devletin piyasalara müdahalesi minimum seviyede olmalıdır.

Öte yandan gerçek hayatta bilgi tam değildir ve asimetriktir. Gelecek tam olarak öngörülemmez. Simon (1957: 198)'e göre insan, tüm olası durumları kavrayamaz ve davranışları rasyonel bireye göre farklılaşır. İnsanlar, zihni kapasitesi sebebiyle sınırlı rasyonel bir birey haline döner.

YKI'ye göre sınırlı rasyonellik altında insanın geleceğe ilişkin bilgisi tam olmadığından ve belirsizliklere maruz kalacağından eksik sözleşmeler ile karşılaşacaktır. Çünkü piyasada pozitif bir işlem maliyeti bulunmaktadır. Bu sebeple yerleşik iktisadın öngördüğü optimal çıktı düzeylerini gerçekleştirmek mümkün değildir.

3.1.3. Mülkiyet Hakları

Mülkiyetin oluşumu, sınırlı varlık miktarına ve arzu edilebilirliğe bağlıdır. İktisadi aktör, mülkiyet hakkına ilişkin varlığın kullanım ve yararlanma hakkını, kiralama ve satma hakkını, bir de varlığından her türlü tasarruf etme hakkını elinde tutar.

Neoklasik iktisat modellerinde mülkiyet haklarının tam olduğu ve işlem maliyetinin sıfır olduğu varsayımı vardır. Bu sebeple kurumlar nötr kabul edilir. Ancak gerçek dünyada mülkiyet hakları tam olarak tanımlanamaz ve uygulanamaz. Buna bağlı olarak oluşan pozitif işlem maliyetleri sebebiyle de sözleşmeler eksiktir (Lueck ve Miceli, 2007: 187-189).

YKİ ekolündeki çalışmalarda mülkiyet haklarının önemine vurgu yapılmaktadır. Bu konuda yapılmış ilk ve en önemli çalışmalardan biri Coase (1960)'dır. Mülkiyet hakları ile ilgili diğer önemli çalışmalar yapan isimler Harold Demsetz ve Armen A. Alchian'dır (Aktan, 2018, 431). Demsetz 1967'deki "*Toward a Theory of Property Rights*" adlı makalesinde tarihi bilgileri de kullanarak ABD'de yerlilerin özel mülkiyetinin ve toprak sahipliğinin gerekliliğine dikkat çekerek, ortak mülkiyete ait yapıların özel mülkiyete göre karşılaştırmalı olarak iktisadi açıdan daha verimsiz olabileceğinden bahsetmiştir. Buna göre toplum, var olan mülkiyetini dışsallıkları en aza indirecek şekilde tahsis etmeli ve yönetmelidir. Demsetz 2002'de yayınladığı "*Toward a Theory of Property Rights II: The Competition between Private and Collective Ownership*" çalışmasında mülkiyet hakları teorisini genişletmiştir (Yay, 2019: 81-83).

Yapılan çalışmalarda mülkiyet haklarının zayıf olduğu ülkelerde ekonomik performans güçlü değildir (Acemoğlu ve Johnson (2005); Hall ve Jones (1999); Rodrik (2000); Knack ve Keefer (1995)). Çünkü ekonomide bireyler davranışlarını ve müşevviklerini mülkiyet haklarının uygulanabilirliğine göre biçimlendirmektedir (Acemoğlu, Johnson ve Robinson, 2005: 388-389). Mülkiyet haklarının önemini bize gösteren önemli çalışmalardan bir tanesi "*Ulusların Düşüşü*" kitabıdır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Meksika'nın kuruluş süreçleri, mülkiyet haklarını farklı düzeylerde koruyan kurumları ve sosyal yapıları ortaya çıkarmıştır. ABD'de oluşan kurumlar, mülkiyete ve can-mal güvenliğine önem vermektedir. Bu sebeple ABD'de insanlar mesleklerini özgürce seçer, kendilerini geliştirir ve yeni girişimlere atılırlar. Böylelikle teknoloji gelişir, yatırımlar artar, yaşam kalitesi ve gelir seviyesi yükselir. Keza toplumun geneli siyasal ve ekonomik haklardan yararlanır. Bu anlatılanlar kapsayıcı kurumların bir örneğidir. Ancak Meksika'da farklı siyasal kurumlar tam tersi bir ortama zemin hazırlamaktadır. Ayrıcalıklı bir azınlık oluşmuş ve insanları gelişime, yatırıma, büyümeye teşvik edici kurumlar yerleşmemiştir. Oluşan istikrarsızlık, mülkiyet haklarının da tehlikeye girmesine sebebiyet vermektedir. Bu durum devlet gücünü de ciddi biçimde zayıflatmaktadır. Sonuç olarak yerli halk sömürülerek tekeller üzerine kurulu bir toplum meydana gelmiştir ve dışlayıcı kurumlar oluşmuştur (Acemoğlu ve Johnson, 2012: 13-33).

3.1.4. Organizasyon (Firma) Teorisi

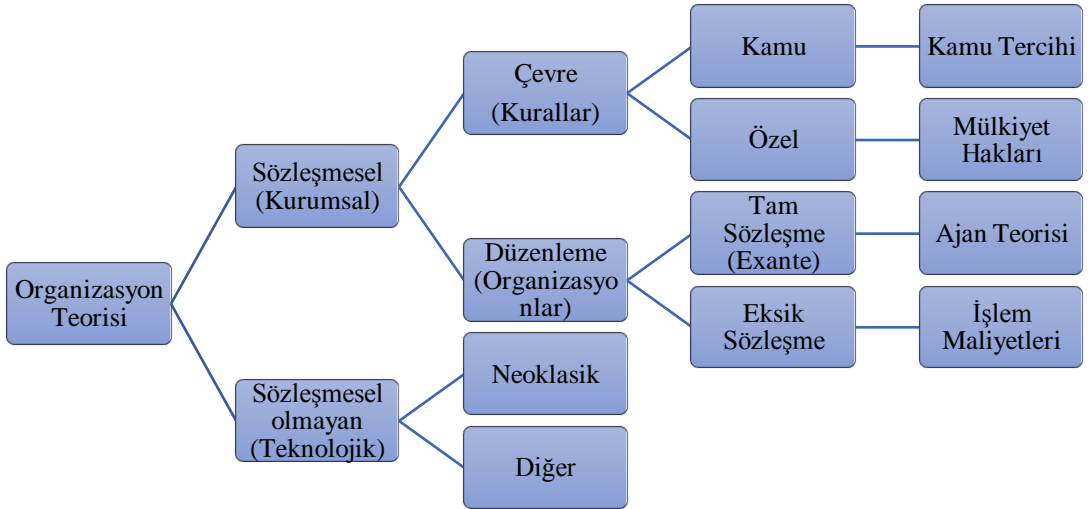
Kurumlar oyun kuralları olarak kabul edildiğinde, organizasyonlar oyunculardır. Organizasyon, bir amaç için bir araya gelen politik, ekonomik, sosyal ve eğitimsel yapılardır. Organizasyonların ortaya çıkması ve süreklilik arz eden dönüşümleri kurumsal çevre ile yakından ilişkilidir. Çünkü kurumlar ve kurumsal değişim

toplumda yeni fırsatlar oluştururken, organizasyonlar bu fırsatlara ulaşmak için kurullar ve zamanla dönüşüm gösterirler (North, 1990: 3-6).

Firma, iktisadi bir organizasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. YKİ firmanın üretim süreçlerine dair daha evvel yerleşik iktisat tarafından açıklanmayan konulara izah getirmektedir. YKİ öncesinde firma bir kara kutudur. Çünkü bu çalışmalarda fiyatlama sürecinin nasıl geliştiği ve üretim kararlarının nasıl alındığına ilişkin açıklama bulunmamaktadır. YKİ'ye göre firma, bir üretim fonksiyonu olarak değil, sözleşmelerle açıklanan bir yönetim yapısı olarak incelenmelidir. Burada karşılaşılan en temel optimizasyon kısıtı ise işlem maliyetleridir. İşlem maliyetleri, üretim sürecinin hangi aşamasının piyasada, hangisinin hiyerarşik yapı içerisinde gerçekleşeceğine dair bize bilgi sağlamaktadır. Aynı zamanda firmanın sınırlarını belirleyen unsur işlem maliyetidir. Firma, diğer bir firmayla yatay ya da dikey bütünleşme gerçekleştirebilir. Birleşme sonrasında tek firmada ortaya çıkacak işlem maliyetleri, birleşme öncesi iki firmanın işlem maliyetleri toplamından düşükse firmalar birleşmelidir (Williamson, 2005: 6).

Williamson, organizasyon teorisini Şekil 2'deki gibi sınıflandırmaktadır.

Şekil 2: Organizasyon Teorisi

Kaynak: Williamson, 1990: 62.

Williamson'a göre organizasyon teorisinin ilk ayrımı sözleşme kaynaklıdır.

Sözleşmeler yaklaşımı firmayı kurumsal analize yaklaştırırken, sözleşme dışı teknolojik yaklaşım temel olarak neoklasik iktisat perspektifini ifade etmektedir. Kurumsal yaklaşım daha sonra kurumlar (kurallar ya da kurumsal çevre) ve organizasyonlar ayrımına gitmektedir. Kurumsal çevre, kamu sektörü ve özel sektör ayrımına tabidir. Bundan sonra karşımıza çıkan ayrımlar bizi bilinen ve önem arz eden iktisat teorilerine götürmektedir. Kamu ayırımından ilerlediğimizde karşımıza 1970'lerden sonra önem kazanan Kamu Tercihî teorisi çıkarken, özel ayırımından ilerlediğimizde karşımıza Mülkiyet Hakları teorisi çıkmaktadır. Organizasyonların incelenmesi, sözleşme yapıları üzerinden bizi Vekil teorisi ve İşlem Maliyetleri iktisadına yöneltmektedir (Williamson, 1990: 63-64).

3.1.5. Eksik Sözleşmeler

Sözleşme, tarafların alacağı kararlara ilişkin taahhütlerin açıkça belirtildiği bağlayıcı anlaşmalardır. Neoklasik iktisatta sözleşmeler veri kabul edilir. Bu sözleşmeler Arrow-Debreu sözleşmesi olarak bilinir ve birinci en iyi sonuç elde edilir. Ancak YKİ, geleceğe ilişkin belirsizlik, sınırlı rasyonelite, pozitif işlem maliyetleri, mülkiyet haklarının tam olarak tanımlanamaması ve fırsatçılık gibi problemler nedeniyle gerçek dünyada sözleşmelerin eksik olacağını iddia etmektedir (Williamson, 1979: 237).

Eksik sözleşmeyi bilinçli bir şekilde isteyen iktisadi aktörler olabilir. Taraflardan biri asimetrik bilgi sebebiyle bilgi üstünlüğüne sahipse, bunu gelecekte ortaya çıkacak belirsizliğe karşı lehine kullanabilir ve fırsatçılık oluşturabilir. Bu durum sözleşme sonrasında ters seçim ve istismar davranışlarına sebebiyet verecektir (Akerlof, 1978: 493). Ayrıca sözleşmelerin eksik olması, rant-benzeri⁵ (quasi-rent) unsurların ortaya çıkması ve eksik yatırım⁶-suiistimal (taahhüt) problemi (hold-up problem) nedeniyle etkinsizliğe sebebiyet verebilmektedir (Klein, 1998: 1-4).

Sözleşme imzalandıktan sonra taraflar, eksik kalan noktaları ya yargı yoluyla ya da tekrar müzakere ederek sonuçlandırır (Hart ve Moore, 1988: 756). Sözleşmeye uyulmayan durumlarda sapmalı ve istikrarsız sonuçlar oluşacağından, sözleşme sonrası yaptırımların bağımsız yargı tarafından uygulanması taahhüdün güvenilir kılınması açısından gereklidir (Anderson ve Young, 2002: 33).

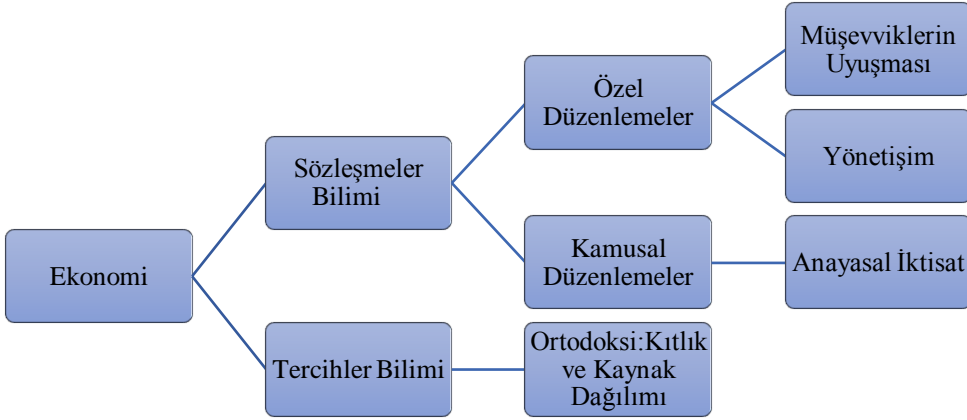
Özellikle Williamson'un sözleşme teorisi alanında yaptığı çalışmalardan sonra

⁵ Rant benzeri (Marshallian rent), geçici bir kıtlık veya kısıt sebebiyle ortaya çıkan ranttır. <https://knoji.com/article/meaning-of-quasirent/> [09.02.2020]

⁶ Eksik yatırım, tarafların sözleşme (veya regülasyon) sonrası, fırsatçı davranış sergileyerek gerekenden daha az yatırım yapması durumudur.

İktisat bilimi yönünü tercihlerden sözleşmeler tarafına çevirmiştir. Çünkü ekonomide tüm değiş-tokuş sözleşmeler üzerinden yürütülür. Williamson tercihler ve sözleşmeler sınıflandırmasını Şekil 3'teki gibi izah etmiştir. Buna göre ekonomi bilimini tercihler ve sözleşmeler olarak ayırdığımızda, tercihler bilimi bizi ortodoksi kısmına götürecektir. Bilindiği üzere neoklasik iktisat, kıtlık ve rekabet gibi varsayımlar üzerinden fiyat sisteminin kaynak dağılımını nasıl koordine ettiğini açıklamaktadır. Diğer yandan sözleşmeler bilimi, kamu düzeni ve özel mülkiyete ilişkin düzenlemeler ayırımına tabi tutulabilir. Kamusal sözleşmeler tarafında özellikle Buchanan'ın katkısı önemlidir ve bu çalışmalar Anayasal İktisat bünyesinde ele alınmaktadır. Sözleşmeler perspektifinden özel düzenlemeler, müşevviklerin uyuşması (mekanizma tasarımı, vekil teorisi ve formel mülkiyet hakları literatürü) ve sözleşmelerin yönetişimi (sözleşmesel ilişkiler ve devam eden sözleşmelerin uygulanması) ayırımına tabidir (Williamson, 2002: 171-173).

Şekil 3: Tercihler ve Sözleşmeler Bilimi

Kaynak: Williamson, 2002: 173.

4. KURUMSAL VE ORGANİZASYONEL İKTİSAT

1970'li yıllarda Williamson'ın işlem maliyetine olan katkıları ve kendisinin bu analizini organizasyon teorisi olarak isimlendirmesi ve kullanmasıyla (1981, 1993, 1995, 2004) ortaya bir isim karışıklığı çıkmıştır. Diğer yandan YKİ ismine bakıldığında, isminde bulunan "kurum" sebebiyle sadece kurumcu bir anlayışı savunduğu düşünülebilir. Ancak YKİ'nin literatüre yapmış olduğu katkılar birçok farklı disiplini etkilemiştir. Bu çerçevede yeni bir isim arayışı ortaya çıkmıştır. 2015 yılının sonunda ISNIE (International Society of New Institutional Economics) YKİ ismini KOİ olarak değiştirmiştir. Bunun üzerine ESNIE

(European School of New Institutional Economics) ismini IOEA (Institutional and Organizational Economics Academy) olarak değiştirmiştir (Çetin, 2016: 13).

KOİ disiplinler arası bir yaklaşım olarak kurumların analizini YKİ'nin araçlarıyla sürdürmeye devam etmektedir. KOİ firmaların, endüstrilerin, piyasaların ve toplumların organizasyonunu şekillendiren iktisadi, politik ve normatif dinamiklerle ilgilenmektedir. KOİ, kurumların teorik ve ampirik analizi, kurumsal değişim süreci, ekonomik kalkınma ve büyüme, sözleşme yönetimi, firma-kuruluşların yönetimi ve stratejisi, yönetim sistemlerinin yapılandırılması, girişimcilik ve inovasyon, ortak eylem dinamiği ve mübadelenin organizasyonu konularını araştırmaktadır.

İlerici araştırma programı olarak da nitelendirilen KOİ, iki temel konuya odaklanmıştır ve bu alanda yeni katkılar sağlamaktadır. Birincisi gelişmiş piyasa ekonomilerinde işlemlerin temel organizasyonu olabilecek “hibrit düzenlemeler”dir. İkincisi faaliyetleri sınırlayan genel kurallar ile bu kurallar çerçevesinde faaliyet gösteren aktörler arasındaki eksik bağlantıyı sağlayan “mezo-kurumlar”dır (Ménard, 2018: 6-9).

Hibritler, ne sadece fiyat mekanizması işleyişiyle pür piyasa ilişkilerine dayanan, ne de sadece işlemlerin organize edilmesinde nihai koordinasyon aracı olarak hiyerarşik yapıdaki firmaya dayanan melez yapılardır. Hibritler, mülkiyet haklarına önem veren ancak önemli karar haklarını paylaşan yasal özerk kuruluşlar olarak tanımlanabilir. İlgili varlıkların ortak kullanımı, bir katma değer oluşturacaktır. Buna örnek olarak gelişmiş ekonomilerdeki kooperatifler, franchising'ler, stratejik ittifaklar, tedarik sağlayıcı firmaları temsil eden çoğul formlar örnek verilebilir. Ekonomik faaliyetlerin organizasyonunda hibritlerin dikkate alınması ve öneminin kabul edilmesi, modern organizasyon ekonomisi için önemli bir atılım sağlayacaktır (Ménard, 2011: 2-4).

Mezo-kurumlar ise makro-kurumlar (hakların tesis edilmesi ve dağıtım yöntemlerini belirleyen genel kurallar) ve mikro-kurumlar (organizasyonel düzenlemeler) arasındaki aşamayı oluşturan, olası işlem alanlarını ve bunların uygulanmasını betimleyen spesifik kurallardır. Mezo-kurumlar, makro ve mikro-kurumlar arasındaki orta katmandır. Mezo-kurumların işleyişi “mekanizma” ve “alet” üzerinden gerçekleşir. Örneğin regülasyon bir mekanizma iken, düzenleyici kurum bir alettir (Ménard, 2017: 2)

Mezo-kurumlar üç temel yöntemle işlemlerini gerçekleştirir. Birincisi hakların ve kuralların dönüşüm ve dağıtımıdır. Örneğin bir sektöre getirilecek regülasyon kararında kuralların oluşturulması, standartların sağlanması, rekabetin

oluşturulması ve böylelikle hakların dağıtılmasıdır. İkincisi uygulama aşamasıdır. Buna göre mezo-kurumlar spesifik kural ve hakların uygulanmasında merkezi roledirler. Örneğin kurallara uymayan firmalara cezaların uygulanması ve piyasa dışı bırakılması gibi. Üçüncüsü gözlem ve teşvihtir. Sistemin yürütülmesinde gözlem ve özendirme için mezo-kurumlar kritik roledirler. Buna örnek olarak güvenlik standartlarının gözlemlenmesi ve sisteme giriş için yeterli teşvik verilmesi verilebilir (Ménard, 2018: 8).

Kurumsal verimliliğin artırılması ve geliştirilmesi için, yeni-spesifik mezo-kurumların kurulması, yenilenmesi ve yönetilmesi gereklidir. Tamamlayıcı kurumsal düzenlemeler, makro ve mikro düzeyler arasındaki boşluğu doldurmalıdır. Örneğin mezo-düzeyde sınırların korunması, sağlık hizmetlerine erişimin iyileştirilmesi ve siber tehditlere karşı savunma yapmak için çeşitli kurumlar geliştirilebilir. Ayrıca birbirine sıkı sıkıya bağlı bu üç katman kurumun (mikro, meso ve makro) adaptasyonunun ve yenilenmelerinin gerçekleştirilmesiyle, istikrarlı ve kapsayıcı ekonomik büyümenin teşvik edilmesi sağlanacaktır (Roberts, 2019: 27).

5. SONUÇ

Kurumsal iktisat okulları, iktisat literatürüne (ve diğer birçok bilim alanına) ciddi katkılar sağlamıştır. Kurumlar ve kurumsal değişim, işlem maliyeti, mülkiyet hakları, sözleşmeler, yönetim ve organizasyon başlıklarında önemli teoriler geliştirilmiştir. Neoklasik İktisat'ta var olan teorik boşluklar, geliştirilen yeni kavramlar ve kuramsal araştırmalarla doldurulmuştur. Yapılan çalışmalarla kurumların ekonomik performansın temel belirleyicisi olduğu anlaşılmıştır. Kurumlar, mülkiyet haklarının tanımlanması ve korunmasını sağlayarak işlem maliyetlerini azaltır. Bu gelişmeler, sözleşmelerin işlerlik kazanmasına ve ekonomik göstergelerin iyileşmesine sebep olur.

Bu çalışma, YKİ tarafından başlatılan 'ilerici araştırma programı' KOİ'ye ilişkindir. Çalışmada önce YKİ'nin kurucuları ve takipçileri tarafından sunulan kavramların ve araçların 'altın üçgen' çerçevesinde açıklanması yapılmıştır. Böylelikle bu ekolün gelişimi boyunca elde ettiği kazanımlara dair genel bir bakış sunulmuştur. Son olarak çalışmada iki yeni konu açıklanarak ekolün yeni görüş açıları arz edilmiştir: Birincisi piyasalarda önemli bir organizasyon yapısı oluşturması beklenen "hibrit düzenlemeler" ve ikincisi genel kurallar (makro kurumlar) ile bu kurallar dahilinde faaliyet gösteren teşkilatlar (mikro kurumlar) arasındaki bağlantıyı sağlayan "mezo-kurumlar".

Örgütsel düzenlemelerin çeşitliliği ve kurumsal katmanların ayrılması ihtiyacı, bu alanda daha zengin ve entegre çalışmaların yapılmasını gerekli kılmaktadır. KOİ bugüne kadar olan birikimiyle yeni araştırma alanları açarak boşlukları doldurmaya, işlevsel araçlar sağlamaya, farklı sektörleri analiz etmeye, detaylı kurumsal yapılar oluşturmaya, zengin-bütünleşik çerçeve sunmaya ve yeni bulgular elde etmeye devam edecektir.

KAYNAKLAR

Acemoğlu, D. & Robinson, J. A., (2012), *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*, Crown Books.

Acemoğlu, D. & Johnson, S., (2005), Unbundling Institutions, *Journal of Political Economy*, 113(5): 949-995.

Acemoğlu, D., Johnson, S. & Robinson, J. A., (2005), Institutions as a Fundamental Cause of Long-run Growth, *Handbook of Economic Growth*, c.1: 385-472.

Akerlof, G. A., (1978), The Market for “Lemons”: Quality Uncertainty and the Market Mechanism, *Uncertainty in Economics*, Academic Press, 235-251.

Aktan, C. C., (2018), Mülkiyet Hakları İktisadı: Mülkiyet Yapısı ve İktisadi Performans Arasındaki İlişki, *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7(19): 423-445.

Anderson, J. E. & Young, L., (2002), Imperfect Contract Enforcement, NBER Working Papers, No. w8847.

Benham, A. & Benham, L., (2001), The Costs of Exchange, Ronald Coase Institute Working Paper, No.1.

Coase, R. H., (1937), The Nature Of The Firm, *Economica*, 4(16): 386-405.

Coase, R. H., (1960), Problem of Social Cost, *The Journal of the Law and Economics*, c.3: 1-44.

Coase, R. H., (1988), The New Institutional Economics, *The American Economic Review*, 88(2): 72-74.

Coase, R. H., (2002), Interview: Why Economics Will Change, *International Society for New Institutional Economics*, 4(1): 1-7.

Çetin, T., (2016), Kurumsal ve Organizasyonel İktisat Üzerine, *İktisat ve Toplum Dergisi*, c.64: 10-19.

Çiçen, Y. B., (2020), Yeni Kurumsal İktisat Perspektifi ve İşlem Maliyeti, içinde: *Kurumsal İktisat, Kurallar ve Kurumların İktisadi Gelişme Açısından Önemi*, ed. C. C. Aktan. SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları, ekitap Serisi, İzmir.

Dahlman, C. J., (1979), The Problem of Externality, *Journal of Law and Economics*, 22(1): 141-162.

Demsetz, H., (1967), Towards a Theory of Property Rights, *The American Economic Review*, 57(2): 347-359.

Demsetz, H., (2002), Toward a Theory of Property Rights II: The Competition between Private and Collective Ownership, *The Journal of Legal Studies*, c.31: 653-672.

Estache, A. & Martimort, D., (1999), Politics, Transaction Costs, and the Design of Regulatory Institutions, World Bank Policy Research Working Papers, No.2073.

Furubotn, E. G. & Richter, R., (1991), *The New Institutional Economics: A Collection of Articles from the Journal Of Institutional and Theoretical Economics*, Tübingen: Mohr Siebeck.

Hall, R. E., & Charles I. J., (1999), Why Do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker Than Others?, *The Quarterly Journal of Economics*, 114(1): 83-116.

Hart, O. & Moore, J., (1988), Incomplete Contracts and Renegotiation, *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 56(4): 755-785.

Hodgson, G. M., (1992), The Reconstruction of Economics: Is There Still a Place for Neoclassical Theory?, *Journal of Economic Issues*, 26(3): 749-767.

Hodgson, G. M., (2000), What is the Essence of Institutional Economics, *Journal of Economic Issues*. 34: 317-329.

Khan, M. H., (2012), Governance and Growth: History, Ideology and Methods of Proof, in: *Good Growth and Governance in Africa: Rethinking Development Strategies*, ed. A. Noman, K. Botchwey, H. Stein & J. E. Stiglitz, Oxford: Oxford University Press, 51-79.

Klein, B., (1998), Hold-up Problem, in: *The New Palgrave Dictionary of Economics and the Law*, ed. P. Newman, Macmillan Reference Limited, c.2, 241.

Klein, P. G., (2000), New Institutional Economics, *Encyclopedia of Law and Economics*, 1. Aldershot, UK: Edward Elgar, 456-489.

Knack, S. & Keefer, P., (1995), Institutions and Economic Performance: Cross- country Tests Using Alternative Institutional Measures, *Economics & Politics*, 7(3): 207-227.

Lueck, D. & Miceli, T. J., (2007), Property Law, in: *Handbook of Law and Economics*, Volume 1., ed. A. M. Polinsky & S. Shavell, UK: Elsevier, 183-258.

Ménard, C., (2011), Hybrid Organizations, in: *The Elgar Companion to Transaction Cost Economics*, ed. P. Klein & M. Sykuta, Edward Elgar, pp.176-184.

Ménard, C., (2017), Meso-institutions: The Variety of Regulatory Arrangements in the Water Sector, *Utilities Policy*, 49: 6-19.

Ménard, C., (2018), Research Frontiers of New Institutional Economics, *RAUSP Management Journal*, 53(1): 3-10.

Musole, M., (2009), Property Rights, Transaction Costs and Institutional Change: Conceptual Framework and Literature Review, *Progress in Planning*, 71(2): 43-85.

North, D. C., (1990), *Institutions, Institutional Change, And Economic Performance*, Cambridge: Cambridge University Press.

North, D. C., (1994), Economic Performance Through Time, *The American Economic Review*, 84(3): 359-368.

Nooteboom, B., (1993), Firm Size Effects on Transaction Costs, *Small Business Economics*, 5(4): 283-295.

Roberts, A., (2019), Bridging Levels of Public Administration: How Macro Shapes Meso and Micro, *Administration & Society*, 52(4): 631-656.

Rodrik, D., (2000), Institutions for High-quality Growth: What They Are and How To Acquire Them, *Studies In Comparative International Development*, 35(3): 3-31.

Rodrik, D., (2008), The Real Exchange Rate and Economic Growth, *Brookings Papers on Economic Activity*, 39(2): 365-412.

Rutherford, M., (2001), Institutional Economics: Then and Now, *Journal of Economic Perspectives*, 15(3): 173-194.

Simon, H., (1957), A Behavioral Model of Rational Choice, in: *Models of Man, Social and Rational: Mathematical Essays on Rational Human Behavior in a Social Setting*, ed. H. Simon, New York: Wiley.

Williamson, O. E., (1975), Markets and Hierarchies: Some Elementary Considerations, in: *Strategy: Critical Perspectives on Business and Management*, ed. D. Faulkner, New York.

Williamson, O. E., (1979), Transaction-Cost Economics: The Governance of Contractual Relations, *Journal of Law and Economics*, 22(2): 233-261.

Williamson, O. E., (1981), The Economics of Organization: The Transaction Cost Approach, *American Journal of Sociology*, 87(3): 548-577.

Williamson, O. E., (1985), *The Economic Institutions of Capitalism*, New York: Free Press.

Williamson, O. E., (1990), A Comparison of Alternative Approaches to Economic Organization, *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 146(1): 61-71.

Williamson, O. E., (1993), Calculativeness, Trust, and Economic Organization, *Journal of Law and Economics*, 36(1): 453-486.

Williamson, O. E., (1995), *Organization Theory: From Chester Barnard to the Present and Beyond*, New York: Oxford University Press.

Williamson, O. E., (2000), The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead, *Journal of Economic Literature*, 38(3): 595-613.

Williamson, O. E., (2002), The Theory of The Firm as Governance Structure: From Choice to Contract, *Journal of Economic Perspectives*, 16(3): 171-195.

Williamson, O. E., (2004), Herbert Simon and Organization Theory: Lessons for the Theory of the Firm, *Models of a Man: Essays in Memory of Herbert A. Simon*, 279: 295.

Williamson, O. E., (2005), The Economics of Governance, *American Economic Review*, 95(2): 1-18.

Wink Junior, M. V., Sheng, H. H. & Eid Junior, W., (2011), Transaction Costs: An Empirical Analysis of Their Relationship With Investment and Foreign Direct Investment, *Revista De Administração De Empresas*, 51(2): 175-187.

Yay, S., (2019), Mülkiyet Hakları İktisadına Giriş, içinde: *Kurallar ve Kurumlar*, ed. C. C. Aktan & S. Yay, Seçkin Yayıncılık, 73-88.

HUKUK VE İKTİSAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt 12, No 1, 2020 ISSN: 2146-0817 (Online)

Yılmaz, F. (2007), Avrupa'da Kurumsal İktisat: G.M. Hodgson Örneği, içinde: *Kurumsal İktisat*, ed. E. Özveren, İmge Kitabevi, Ankara.